

४३८०

गुणशाली.

छठी चोपडीना अर्थ

शब्दोनां भुणः कविताना अन्यथ
अने डिक्शनना नियम-सहित
छपावि प्रसिद्ध करनार
पारेंअ.

हरगोवनदास हरजीवनदास.

पुस्तकवाळा.

बुकसेलर. महादेव रामचंद्र.

अमदावादमां.

शाहापुर वनभाणीवांकांनी पोणभां
६. ६. पो. ग्रंथालय प्रेसभां छाप्या
संवत्. १९४६—सत्र. १८३०

ગુજરાતી છઠ્ઠી ચોપડીના અર્થ.

હાલના ગુજરાતી વાંચકા બારણું પ્રમાણે છાકરાઓએ છઠ્ઠી ચોપડી શીખવા માંડી, એટલે તેમને પાઠ વાંચવામાં આવેલા મુખ્ય શબ્દ દરએક કહી બાપના છે તે બાણવું જોઈએ; માટે તે પ્રમાણે આવે આ ચોપડીમાં ઘણા ખરા મોટા મોટા શબ્દો વિષે બતાવ્યું છે ને તેની મુમજવાની નિશાની શબ્દની પાસેજ અંકોમાં નીચે મુજબ કરી છે તે પ્રમાણે વાંચવું. ખીની બાપમાંથી અપભ્રંશ થયેલા શબ્દોની પાસે પણ ઘણું ખરું ટૂંકાણું અમલ તેઓ જે બાપમાં હતા તેજ બાપના મુજબની નિશાની મુકી છે જે શબ્દની પાસે બાપના નિશાની જણાવી નથી ત્યારે તે શબ્દ ગુજરાતી બાપમાં હાલ વપરાય છે એમ સમજવું.

(સં.) સંસ્કૃત.

(ફા.) ફારસી.

(આ.) આરબી.

(હિ.) હિંદુસ્તાની.

(અ.) અંગ્રેજી.

(મ.) મરાઠી.

પાઠ ૧ લો.

ઉદ્યમ (મ) મહેનત.

વીલામ (મ) મોજ શોખ.

બવીબ્ય (મ) આવતો વખ

ત; નચીચ.

ફીદા (મ) શારદા મરસ્વતી.

અબ્યામ (મ) વધારો; મા

હાવરો; આખેય.

કઠણુ=અધરા.

હરરોજ (ફા.) નીત્ય.

મેહાજર (આ.ફા.) હાજરન

િ; આવેલો નહીં.

નુલ્ય (મ) જેની કીમ્મ-

તથા શકે નહીં; ને;

ગાર (હી) જુનો; જુગડું

મેમમ (ફા.) રત; વખત.

નીડ=ખેતરનું માનનારો

ક મોટો લાંબો ઉડતોજ

વડો.

ભીચ (મ) ખેરાત.

નમનતાઈ (મ) નરમામ.

કાલાવાવા=પ્રશામત; વારે.

વારે કરગરીને કરે વુંતે.

અપવાસી (મ) મુખ્યું.

ઉગારશો=અવાપશો.

મેજ=મજા; ચેત્યાજી.

નવાઈ=અચરતી.

અપરાધ (મ) ગુનેા; વાંક.

મેગવ=ફોડીલે.

નાનપણુ=અનપણુ.

ઘડપણુ=જુઠાપણુ.

નાર્થન (મ) ગરીબ; પૈમાવ

ગરનો; (ગીર=ધન).

પાઠ ૨ જો.

પૈમાદાર=તાલિવાંત.

વર્તમે (મ) ચાલશે.

ગુલુ (મ) ફાવદો; નફો.

અકાદ=એક; કોષપણુ.

ગીરાય (મ) આશાભંગ, ના

ઉમદ.

ઉદામ (મ) દલગીર.

તજાનેતોલ=તખાલાના જે

વો; ગુરજ.

ઉમંગ=ઉમેદ.

ઉપયોગ (મ) કામ; ખપ; વ

પાંતુ.
 માફા=તડ રો; ખાતળ.
 પરીણામ (૧) ફળ.
 ઠગલો=ઠગ; ઠુંગર.
 નામદે (ફા)કમજોર; ખાલણ.
 નાહીમતવાત.
 છલંગ=કુદકો; ફલંગ.
 નીલકા (મ.) ફોકટ; મીચા
 (ની)=ફળ.
 ફાલદો (આ) નકો.
 લાલ (ફા) છુલ; દમ.
 હડ=હડ; મમત.
 આરંગ (મ) શરૂઆત.
 નાદાની (ફા) છાકરવાદેપણ
 છાકરવાદી.
પાઠ ૩ જો.
 રેશમ (ફ) હીર.
 આર્યવંશાર (મ) નવાઈ જેવું
 ફાગળાચ=રેશમી કમળતા
 છુટ્ટ દાર છુલકું.
 ચાલીન (અ) એક જાતનું
 રેશમી કપડું.
 મથુ=મથનનું રેશમી ક-
 પડું.
 ઊંચા=કીમતી; બારે.
 હીરાગળ=રેશમી.
 શુર (ફા) એક જાતનો લી
 લા; મેંત્રા પીપરના આકા
 ર જેવા.
 તાલણો=તાર.
 દિત્તી (મ) પેદાશ; નીપજ
 અચલ (આ) અઘાઉ.

પ્રથમ (મ) પેલેલાં.
 દયાલ (ફા) મોટા બાદ-
 શાહ; (બાદશાહી મા
 યોગ્ય.)
 પગમ [ફ] પાદશાહનીઓ;
 તપાચની ધરીઆણી.
 મુશકેલી (આ) મુશીબત.
 ઈ. મ.=મનની મગ; ઈ. મુ-
 ગુ વર્ષ.
 અરતી=વીરવચ્ચી; હંમુ ખી
 રતનો ધર્મ પાળનારો.
 ગામોહ (મ) મધુ; વેરગી.
 વંશ મ) ફૂલ; આલાદ.
 પતંગીકિ (હા) એક જાતનું
 ઉડતુ ખીવડું.
 નીપજ=પેદાશ પાક.
 ચારશક (મ) જેમાંથી આ
 રવાર જોવાય તે.
 મરેશ=એક જાતનો ચીકણો
 પદાર્થ.
પાઠ ૪ થો.
 પુત્ર (ફ) પાત્રી.
 પોતીકા=પોતાના.
 ફાકડી=લાંબી દડી.
 ઊંધણી=જેને ઘણી ઊંધ
 તે; સુરત.
 ફોશિયો=ખારેકના જેવી ગોળ
 લાંબી દડી.
 મળંગ=આખો; લાંબો.
 કુટ (અ) સુતારી અમળજ;
 ૧૨ હંમ.
 મમહ=માઈ.

આચર્ય (મ) નવાઈ.
 મેનેરી=મેનાના રમ જેવા
 પીળા.
 રવાટી=ઝીણાંબાલ.
 મતગર (આ) બારી; મો-
 ટા; (પેનાદાર.)
 કરવાનું (ફા) દર કંઈકું
 નરનું ઠોકાણું.
 પૂકળ (મ) ઘણું; બહુ.
 ભાતભાતના=જાતજાતના.
પાઠ ૫ મો.
 દીપ (મ) જેટ; ટાપુ.
 બગદર (મ) મોટા ઉંડો
 ખોડો એક જાતનો રોગ
 મુગોળ વિદ્યા (મ) મુગોળ
 શીખવવાની એપડી
 મહાદીપ (મ) મોટા ખેટ.
 મમુક (મ) દડીયો.
 મરોવર (મ) ચોતરફ જમી
 નથી વીટાયલો મોટો પા
 છીનો બાગ.
 નદી (મ) મીઠા પાણીનો પ્ર-
 વાહ પવનમાંથી નીકળે
 લો તે.
 અનુકુળ (મ) માફક
 ખડ (મ) જમીનના મોટા
 બાગ જેમાં ઘણા દેશો
 આવેલા તે.
 વણન (મ) વખાન.
 ખાળખાલ (મ) બચખાલ.
 આયડોહો=પડોહો.
 શોધ (મ) તપાસ.

નકર=નંગીન.
 અડક=અરામો; દરીઆના
 પાણીમાં ઢંકાયલા મજ-
 થુત પથન.
 ચોકમાંઈ(હી)પાટીક તપામ.
 મપાટા=મપાટા.
 રજ (મં) રચકાણુ; કણી
 ધડકા=મોટા અજાજ.
 ગમી (કું) તાપ.
 પીગળેજ (મં) એમગળેલા.
 ઉભરા=ભેરમા.
 ધરતીકંપ (મ) ધરતી કંપા-
 રો; જમીનનું હાલવું.
 ઉપમે=ઉચકાઈ આવે
 જવાનામુખી (મં) અગત
 માતા; જેમાંથી અગતા
 ધુમાડો પીગેરેલીકળેછે તે
 મુંગ=જમીનમાં ખાડાખા-
 દી માંડે દર જાણે ફેરે
 છે તે.
પાઠ ૬ કો.
 ગદા (મ) મોટો પથર.
 પાહાડ=મોટા ઊંચા લાંબા
 માથે જોડાયલા ડુંગરો.
 ધારા=ચીરમા.
 મેદાન (કા) મોટી લાંબી
 પોહોળી ખુલ્લી જગોત.
 મુળથી (મં) પેહોળાથી.
 પુછાગાછ=તજવીજ.
 વીદાન (શં) પંડીત.
 ક્ષાણી (આ) હરેક; મુકરર
 કરેલા.

ઉત્તમ (મં) પેદા.
 ખાત=ધાત, છાણ વગેરે
 કોણી ગએલો કચરો.
 વન (મ) રાન, જંગલ.
 દગાઈ=કચડાઈ.
 નકામી=વગર અપત્તી.
 નશ (મં) હાથ; આંત.
 ફેર=તફાવત; ફરક.
પાઠ ૭ મો.
 કરોળીઆ=જનજામા રહેતા
 ૨ છવડા.
 મુજડ=ચોખ્ખા; મફ.
 મદપ (નં) વચલા.
 મકેલી=મંચી ઘાલી
 મજથુત (અ) જોરાવર.
 મરજરાહીક=મરજર વગેરે
 છવડા.
 ખેંચતાણુ=ખેંચાખેંચ.
 ઝાકળ=આંત.
 પીત્રકુલ (અ) તમામ.
 રેહોહાણુ=હેવાનો મુકામ.
 નજીક (કા) પામે; મેડે.
 અસ્તર (કા) આ દરનું પડ
 ધડતી (મં) તદખીર.
 દમ (કા) મામ; જોર
પાઠ ૮ મો.
 વસ્ત્રાવો (મં) અકસોમ. ખેદ
 રૂક્ષ (મં) ઝાડ; તર
 મીઠળ=એક જાતનું ફળ,
 વરકન્યાને લગન કરીયામાં
 હાથે ખાંધે છે. તે (નાના
 બીંધુ જેવું)

કુળવું=કુળી જવું.
 બાગકી(મં)કુંવારી છોકરી.
 છત્રીકા (મ) જેથી ગુજરા-
 ન ચાલે તે.
 ગંધ (મં) અરાખ વાસ.
 પેખવું (મં) જોવું.
 કેન્મત (મં) તોફાન
 મફ=મડક લાસ
 દીઠા (મં) બોધ.
 ઢાલો=અમથો; ખાલી.
 ઠોઠ=મુખ્ય; અણધડ
 ગપો (હી) ગુલખાન; ખોટી
 વાત; મુકી.
 મુછળો=મુછવાળો; મુદ.
 ઝવરે=દાકે; છુપાવે.
 ફુટા (મં) પાપી વાત.
 ફુટ (મ) પાપી; નકારો.
 તોફાની (આ) મસ્તીખોર;
 ઉત્પાતીઓ.
 કુલવ્યો=ચઢાવ્યો.
 ફાંકડો=છેલ છળીલો
 છંદે છે [મં] કાપ મુઠે છે;
 કાણુ પાડે છે
 થોભાને=અટકાવે.
 તાત માત (મં) માખાપ.
 નડે=કાયર કરે; દુઃખ છે
 મુખદાતા (મં) મુખ આપ.
 નાર.
 બાવ (મં) કીમત; ઇન્દુ
 ભિગ=મેળવણી.
 બુકા=ચુગટો.
 ધંધો=રોજગાર.

ભુલ=ચુક; ગફલત.
ખાખે (મં) ખાલે.
તડે=ધાએ; દોડે.
સ્વાદ(મં)લે દેજત; મીઠામ.
પુંજ=દેહત; બંડોલ.
ધારણા (મં) ખીરજ. વીચાર.
ધડે=હધએ; દાલે
અવા (આ) ઠોકર ઠેમ.

ખેદ (મં) શોક; દલગીરી.
ખુદો (હી) ધડો.
પૂતી (મં) છાકરી.
પ પી=ફજ; ધાતકી
રનેહી (મ) માત દોસ્તદાર
રનેહ. રાખનાર.
મં'અં'બા (મં) મં'અં'ક રાખ
નારો.

પીડા (મં) દુઃખ; વીપત્તિ.
મટે=મળી જાય.
અ તે (મં) કદલે.
અંધા (હી) આંધળો
ધરે=લંઘ્યા; પકડો.
તીખી=તીકાલુ.
શીક્ષા (મં) શીખામણ મળ
લડો=લંઘ્યા.

(કવિતાની સમજૂતી.) (૧)

ખાલો અમથો મુખે નિશાળે જમને, ખોટી ગપમપ મારીને વખત
કાઠાડે, પછી તે અણધાર મોડપણે અફસોમ કરવા માંડે. (૧.) કંઈ પાપી
છાતી માતી નહારી વાત હોય તે ઢાંકે, પણ તે ચોરે ને ચકલે ખુલ્લી થાય
ત્યારે તે પાપી મરતીખોર. પછી અફસોમ કરવા માંડે. (૨.) જે કાંકરો અ-
ડાવ્યો ચડે, ને હાથમાં પૈમ્મા આવે કે તુરત તે બધા ખરચી નાંખે, ત્યારે
દેવાણું નીકળે ને તે દેવામાં કુખી જાય, પછી અફસોમ કરવા માંડે. (૩)
જે વડે યુજરાત ચાલે તેવા ઝાડને જોઈ, થડે ઉભા રહીને તેને કાપે, પછી
જ્યારે ભુખ લાગે ત્યારે તેની વેદનાથી રડીને, પછી અફસોમ કરવા માંડે.
(૪) જે મેવકુક માખાપને નાતપણથી કાપર કરે, તે ઘાટપણે સુખ આપ-
નારને યાદ કરી, પછી અફસોમ કરવા માંડે. (૫) ગરાબર કિમત લઈને
ભેજ ભેજ કરીને, જે ગંધા ઘાટ બનાવે, તેનો રોજગાર થોડા દહાડા ચા-
લેછે (ધરાક આવતાં નથી.) ત્યારે પછી અફસોમ કરવા માંડે. (૬.) કશા
કામમાં ચુક ખાતો હોય, ને તે જો ટાઇ બતાવે તો તેની આથે જડવાને
જાય, પણ જ્યારે તેનાં સ્વાદ ચાખે (તે ચુકથી થતાં સાદાં પરિણામ જુવે,) ત્યારે
અફસોમ કરવા માંડે. (૭) પારકી દોહતને જોઈ જેના દીલમાં ધો-
ગજ ન રહે, તે પછી જે ભુલ ખાય તેનો બગાણો આણીને, પછી અફ-
સોમ (૮.) ધરડા વરને નાતી છોકરી પરણાવવી, તે મુડદાને મીઠળ બાં-
ધેછે (એટલે ધરડો તે મરવાનો વહેલો.) ત્યારે તે છોકરીનો બાપ ફુટ ક-
હેવ પછે, પછી તે અફસોમ (૯.) સગા મીતરાની સાથે લાકડી લઈને જે

લડે, તેને મોટું દુઃખ માથે પડે છે, ત્યારે અફસોમં (૨૦.) કુલ પાન ફળ
અને ગંધવળી ચીજોની, જે તપાસ નહીં રાખે તેા મળી જાય, ને છેલ્લે
તે એવી આશ્રજો અકલ્પનો કાચો, અફસોમં (૨૧) તાજીને તીક્ષ્ણ બુદ્ધિ
પકડે, ને હીંગા મરતી મુકી દે; માચી ચીખામણુ ખી લેઓ, એવો
દશવતરામનો ઉપદેશ છે. (૧૨)

પાઠ ૬ મો.

હંદુઆન (ક) બાતખંડ
છતિદાન (ગ) આગળ ચર્ધ
ગણેલા રાજ વગેરેના વ-
તેમ ને મી વાર્તા, કથ
દત્તાદિ.

પ્રકરણ (ન) બાળ; બાળત;
બાળ; રકષ.

બોદી=તપ, રાજઆગન.

પંજમ (ક) પંજતે પાંચ,
ને આપ ને પાણી; એ-
ટલે પાંચ નદીઓ. (મત
લજ, ખીવા, રાવી, ચી
નાખ, ને જલહમ) વચ્ચે
આવેલો પ્રાંત.

દોજ (આ) લરકર.

રવતેત્ર (ન) આપઆ બત્તર
બાહાદુર (ક) જોરાવર.
બગવો (કી) ડગો; હુલહડ.

પેરેશ=આમપામ ફરી વળવું.

મિઓ (કી) લોહની ખીલી.

મરદાર (કી) મરદાર; લરક-
રનો ઉપરી.

ગદ (કી) પાહાડ ઉપર આંત
લો. કં મર-કીલો.

કાચો=નખજો; રોચો.

તદ્દલી (ક) કીકમત

મરદી (ક) ભીંગી દવા.

ગુકયાન (આ) હાણી.

ડાવ=મુકામ.

ઝાપો માચો=એકદમ લરકર
માથે ટુટી પડયો.

મારતી=પખાલી.

પખાલ=પાણી બરવાની મા

ટી ચામડાની યુલ.

શતર (મ) દુરમત, વેરી

પાઠ ૧૦ મો.

આશા (મ) ઉમ્મદ

રણ (મ) રેલીનું મેદાન;

મંચ મ.

દગો (ક) કાવતર.

તખત (ક) રાજઆગન.

અબય (મ) નીભય; મરે

નહી એવું ખીક વગરનું

વચન [ન] વલુ; કબુલાત.

શલુ (મ) તાપ; આપીત

ચીખાલીને=દુઃખ દહને.

હમલો (આ) લરકર સાથેને

ધમાવરો.

બરોશો=વિચાર

રેલમ (આ) શક

એકાએક=એકદમ.

ડાહપણુ=યાત્રી.

જોભ (મ) બલય; ગળકો.

આનીતી [ન] નાતીથી

ઉલટું-એટલે બરાબરને

રીતમર નહી તે.

વાટ=મજબ; રસ્તો.

મુકામ (આ) ગહેવાકે ઉતર-

વાની જગો; ટેકાણું.

ધર્મશાળા (મ) પરદેશીઓ

ને વગર બાડે ઉતરવા મા

કે ધર્મદા મુકામ બાંધે-

લો તે.

નિમાજ (કી) ઇશ્વરી પ્રાર્થ-

ના=પ્રાર્થના.

મસીદ (આ) મુમલમાન વ

ગેરેને નિમાજ બાણવાનું

તથા બાંગ પોકારવાનું ટે

કાણું.

નસાત (મ) ધર્મદાબાણમ

ફત રોજ સીધું સામાન

વેરાગી વગેરેને આપવુંતે

ગંબા (ન) ચીજો; આશરો

આશ્રમ.

પાઠ ૧૧ એ.

વરો=મેટો.

દમ (કા) જોર; રામ.

રાજપાટ=રાજગૃહ કામ કાજ

રાજ ગાદી.

મેહેલ (આ) રાજનો મુકા-

મ; પાદશાહી ઘર.

બેવકૂફ (કા.) બે નહીં, બેવ-

કૂફ (બુદ્ધિ—બુદ્ધિ નહી

તે, મુર્ખ, ઠોઠ.

ધાતકી (મ) નિર્દય, દયાવ-

ગરનો કર.

મેહેરબાની (કા) રહેમ ન-

જર.

બખશીશ (કા) શરપાવ ઇ-

નામ; બુશીયી કંઈ આ

પવું તે.

બજેનો (આ) બંડાર; દો

લત.

અમીર (આ) ઉમરાવ; કી-

તાબવાળા મોટા માણસ

જમીર (કા) સરકારથી ઇના

મમાં મળેલી જમીન વ-

તન.

જપ્ત (આ) કબજ.

દયાવી=પયાવી.

દંવાઈ (હી) આણ; દુઆ.

તોફાન (આ) મરતી; હુલ-

ડ; ગડબડ.

ગડબડ=તોફાન.

આવકાર=આદરમાન.

એકલવાયો=એકલો.

પંથ (મ) ધર્મ; રસ્તો.

દારતીદાયે (કા) બાઈ બંધ

ધયા.

વડવા=મામા થયા.

પક્ષ (મ) વરફાદારી.

ફોધ (મ) યુરમો; ઝીમ.

પાઠ ૧૨ એ.

બીક=ડર; ધારતી.

ધાત (મ) જાપમ; કાળ.

રંગમહેલ=મુલા બેઠવાનો મ

હેલ—રંગભાગ પરવ ને મ

હેલ.

મરખા=મારી આગળ નોગો

ખ; રેશ.

આરમપાહાણ=આરમનો પ

થયર; મંગે મલમલ.

સીડી (હી) દાદર.

હામેશામ=બધે ઠેકાણે.

મુધારો=મારી હાલતમાં ને

આવલું તે. [મુધારો થ રો

હદ (આ) સીમા; મર્યાદા.

મત્તા (મ) અધીકાર.

દરબાર (કા) રાજ કચેરી.

ધણી=માલક; મુખત્યાગ.

તોડચું=નીચું પાંચું; પડ-

તી આણી.

કેલકું=મ મું; અમણ.

પાઠ ૧૩ એ.

રાવ=રાણો; રાજ.

ફિઝીઓ (હ) પારદુગાલ

દેશના લોકો.

કપર (આ) ધોર.

મખિયન=અમદાવાદ જીલ્લા

ના દમરોહ પ્રમણામાંગો

મ છે.

એલદ (આ) કુળ વંશ.

દુ-ગુણ (મ) અરાબ ગુણ;

નહારી દેવ.

મેહેર (કા) રહેમ, દયા.

દેખવ (મ) મુખ.

અજબ (આ) વીશમ અ-

ચરત.

મમાધાની (મ) માંતી કુલ

ડ શીતુર નરમ પડી મથે-

લું તે-

કેદયોગી (મ) મહેનતુ

સ્ટીક (મ) રમ પડે એવી

મારી.

કથના. (મ) અટકળ; વિ-

ચાર પચાલ.

મમય (મ) વખત; વેળા.

અંધકંતા (મ) આંધડીએ

ખતાવનર.

પાઠ ૧૪ એ.

હાડપિન્જર=હાડકાનું પાંજ-

ર; શરીરનું કાઠું.

અંધન (મ) બાધવ નાપાટા

મર્મરયાન (મ) પ્રણ મળ-

ધી જગા-ગોમો ભાગ.

ચણિઆના=ખાંડાં નીચે

ખુણાપર જરેલા લોઠા-

ના અણીદાર પાટા.

વીધાતા (મ) છકીનો કોળ

ક નાર; (અધાના પુત્રી)

મણીઆર=જે આડવાળા

બાગ ઉપર આણીઆર

ફરે છે તે.

કાકું=શરીરનું કદ.

રહોણ [મં] મંબાળ; જલ-

ન; માવજલ.

શાખીતી (અ) પૂ ગોંડા.

બરડ=બગી જામ એવું

જલદ (ફ) આકરો.

મરડો (ફ) તાડીને થોડા દ-

હાડા રાખી મુકેથી જે આ

ટો પ્રવાહી અને છે તે.

ચાપણ (મં) યુજ્જરાન.

ખાપડી=માથાનું તાલકું.

મંખાએલાં=જે ડાહ મએલાં

આમાની (મં) વગર બાજુલા

બાળા.

જેમ (મ) દસ્તાવેજ.

કરોડ=પરડાની વચમાંનું

હાડકું.

માખમરા=પર મદાના ચાપ-

ડા; મણીઆરો.

પાંગેકું=પગના ધુટું આ-

મ નો બાગ.

ઝરેછે=વેડેછે.

જેએકે=જેએકે.

પાઠ ૧૫ મો.

માન=જાન (મં) માનવનું;

માન શક્તી ખીલેએવી

નય.

પ્રાણ (મં) જીવ; આત્મા.

અન (મં) અનાજ.

પચાવવાને=હઝમ કરવાને;

પાચન કરવાને.

જડગ (મં) અધિભૂં આ

ન પેટમાં પાચન થવાનું

જગ્યા.

દાઢ=જેવડા દાંત.

જડબુ=ડાચું.

જડ=મુળ.

દરદ (ફ) કળતર.

નંબાળ=પરદાજ.

પાઠ ૧૬ મો.

રણ (મં) રેતીનું મેદાન;

મંચામ.

માગે (મં) મુરડેલાંમથી.

નડે ગોઠ=કુલાવાં ગામ.

મુઝાકર (આ) એક દેશથી

ખીજે દેશ જવાનું; પ્રવચી.

હેરાનગતી=આવદા.

ખીપતિ (મં) દુઃખ.

ખીશાના (ફ) એખાણી;

ખંટોળીઆ=પવનનું જ્ઞર-

થી વાવું.

તંબુ (હી) નાનો ડેરા.

રૂપાળા (મં) શાભીલા.

અસીલ (આ) મારા.

શેખ (આ) વક્રાલ; મંદાર:

(ધંટો માણસ.)

કાકેવો (આ) પરદેશ જના-

રૂ મામાન શરજનમાથે

નું ટોણું.

ખચ્ચર (ફ) નંનું થોડું.

શાંકણી=જેટની માંદા જેટડી

પાઠ ૧૭ મો.

ખુટકે=તાણ; તેટો.

થરપારકર=સીંધનો દક્ષિણ-

નો બાગ.

કોશીઆ=કોશથી પાણી કા-

હાડનારા.

દેલ=નગાર; ડુમકો.

શુલાખ (આ) રેય.

મુઝાકરી (આ) એક દેશથી

ખીજે દેશ જવું તે રહાય.

મરારો (આ) મનસુખી; ધા

રણા.

ખંદર (ફ) નદી કે દરીઆ

કાંઠે આવેલું વેપારના મ

થકનું રહેર.

અમહદાર (આ. ફા.) અ-

મલના કરવારો; હુકમ

પગલવનારા.

શંપી=તાકી; ધરી.

નળુ=ઝરે; વેડેળો.

કુપ (ફા) ઉઠાંલી; એક જ-

ગાએથી ખીજ જગાએ

જવું તે.

પતાવવું=માંડીવાજવું.

અદેશ (ફા) બીચાર વેદેમ

રાટ ખરચો=રસ્તાનો અ-

ચય.

પાઠ ૧૮ મો.

આડવાટે=આઠ રસ્તે

કુંકું=નાનું પાંતરો ડાળી

વગરનું મુકાવણું થક.

લુ=તાપનો મુલવટ.

બડકા=ઢમલે ઢગલા.
 કડકા=હાંધણ; અપવામ.
 મધ્યાન (મં) અરાખપોર.
 ફેમ=કોરક; ખતા.
 ફેવત (આ) જોર.
 બમરી=ચકરી; ફેર.
 બેભાન=શુદ્ધિવગરનો.
 મમક (ફં) પાણી ભરવાની
 આમડાની મોટી કોથળી
 તરમ=સોષ; તુણા.
 છીપે=મટે; આલવાય.
 નાકોવત (આ. ફં) કમજોર
 અશક્ત.
 લાચારી (ફં) નાચારી; ખી
 ન ઉપાધ.
 બાટેલો=નાંખેલો; બરેલો.
 કાચરી=પાણીના સોષથી ગ
 જે ભોલાય નહીં તે.
 બેશુદ્ધ (મં) શુદ્ધિનીનાનો.
 વારે=મદદ.
 બેહોષ (ફં) ભાન વીનાનો.
 હેંશકે શંકી વીનાનો.
 પાઠ ૧૬ મો.
 દ્રહી (મં) ગજર નાધા.
 સંકટ (મં) દુઃખ; આકૃત.
 ભાન=શુદ્ધિ; મમજલ.
 અંધારાં=તમ્ભર; ફેર.
 બજત્રા=આગ; અમત.
 દયાળુ (મં) માયાળુ.
 શુદ્ધી (મં) ભાન.
 આનંદ (મં) હરખ; મંતોય
 સોવધ=હોંસીઆર.

પેદના (મં) દુઃખ.
 હીંગળોક=હીંગળો; (એક જ.
 તનો લલ રંગ થાયછે)
 અગ્ની (મં) દેવતા; આગ;
 વસ્તવ.
 લાહે=અગત; બજત્રા.
 ભરપૂર=પૂરે ભરેલું; જોઈ-
 એ તેડલું.
 જગતકર્તા (મં) જગતનો બ
 નાંવનાર હજર.
 પાઠ ૨૦ મો.
 બયાનક (મં) ખીયામણી;
 ડગમણી.
 શોકાગુર (મં) દલગીર; શો-
 કમાં પરેલા; ચીંતાવળી
 (શોક-આગુર)
 કેશવાળી (મં) ડોક ઉપરન.
 લાંબાવાળ; અયાળ.
 મીઠ (મં) મોઢું ચાલવળું
 ચોપચુ પશુ (પશુઆનો
 ગજા)
 શોભતી (મં) મરી.
 ઝાડી (હી) નાના મોટા ઝા-
 ડો એકખીન ઝાથે આ
 વી ચુકા જેવું બનેલું તે
 શીકાર (ફં) બક્ષી.
 ચુકતો=ખુલતો.
 ખો=ખાઈ; ચુકી.
 રખવાળ (હી) માચવનાર,
 જાળવનાર.
 ઠઠ=મદદની; ભીડ.
 ફડો=પીછો.

તામસી=ચુરસે; કોપાયમાન.
 વીક્રમ (મં) ભયંકાર.
 જગલ (ફં) રાગ; વન.
 મુખરવભાવ (મં) જાતી આ
 શી અત.
 ગાર (મં) મતલબ.
 ગુર (મં) ધાતકી; દુષ્ટ.
 પ્રગંગ (મં) વખત.
 વરયા (મં) ચાલ્યા.
 પાઠ ૨૨ મો.
 માહમ (મં) વગર વીચાગુ
 એકદમ જોરમાંથી ઉતા-
 વળું; જોખમવાળું.
 નેટ=તકકી; નીંરચે.
 આંધવ (મં) ભાઈ.
 તત્તર (મં) તૈયાર
 મતી (મં) બુદ્ધી; વીચાર.
 મથા (મં) પથારી; ખીછ ગુ
 વચામણી=ખુશી અખર;
 ખુશાલી.
 વીમાગણ=પરતાપો.
 પતીવ્રતા (મં) ધણીના કથા
 મર ચંલનારી ખાયડી;
 મતી; ધણીના ધતવળી
 ગુદ્ય (મં) બગાવર.
 દહાવાળ (મં) વગડાનો અ
 ગ્ની (દવ-અનળ)
 હર્ષ (મં) હ-ખ; ખુશી.
 વીવીધ (મં) શુદ્ધા શુદ્ધા.
 પ્રમુચો (મં) અવતથો.
 કુડો=ખરાબ; નકારો.
 માનની (મં) ખાયડી.

પૂત્ર (મં) નામ; આધિકપણ.
 સુત (મં) મંજાર મુખથી;
 મમંધવળો; મુતર.
 કલ્યાણ (મં) શોક; અતીશ
 ય કલહ કરતો તે. (ક-
 ૬૫-અંત.
 જીવંતી (મં) જીવંત આય-
 ડી; તરૂણી.
 સ્ત્રી કુપર=કડી પાટણની પા-
 ને મરવતી નદી ઉપર
 એક ગામ છે
 મહામતી (મં) મોટી બુદ્ધી
 વાળો; વીચારવાત; બનેા
 મતી (મં) મન પાળનારી
 સ્ત્રી; મારા આચરણવા-
 ની સ્ત્રી.
 પુત્રી (મં) છોકરી.
 તન (મં) છોકરો.
 મન=દીલ.
 પ્રકાર (મં) રીત.
 આચરણ (મં) ચાલચલણ.
 રૂડાં=સાં.

કૃત્ય (શં) કામ.
 તરનારી (શં) બાવડોને બા-
 વડી; માંડી ને બાવડો.
 પત્રીત્ર (શં) ચોખ્ખુ ધર્મોષ્ટ
 પુત્ર [મં] છોકરો.
 મયા (મં) હિંદુ; માયા.
 પુરુષ (મં) મન; બાવડો
 આંગણ=આંગણ.
 વચ્ચુ=વચ્ચે.
 માત (મં) મા; માણ-
 ઉપની=ઉપણ; આવી
 પ્રીત=પ્રેત; પ્યાર.
 શુભ (મં) આર; મંગળીક
 પોહાડે=સુવાડે.
 જોડ=મથે.
 કુપર=છોકરો.
 નડ=રોડ.
 મોટર=મોટર.
 આળ (મં) બચ્ચું.
 આળ=તોડામત.
 વાચા (મં) જાન; મનન;
 બોલવાનું મન.

મનુષ્ય (મં) માણસ.
 પગલાં=ડગલાં.
 અદકી=પણી.
 મુત (મં) છોકરો.
 જળ (ન) પાણી.
 રેવાર તો=રડાવતો.
 ઠાકો (હી) દોષ.
 ડમવ નો=કરડવાનો.
 ડોટ=રોડવું; મળર ડી.
 કોટ=કોક; મરદા.
 મરડી=આમળી; વાંકીકળી
 બાંગી.
 દીશ (મં) તરફ.
 શીશ [મં] માથું.
 ચેતાવાં=અચર આપી.
 ચેતી=જાણુ.
 કર્મ (મં) કામ; નશીબ.
 દ્રષ્ટાંત (મં) દાખલો.
 કવી (નં) કવીતા જોડનાર;
 પદ્ય આધનાર.

(કવિતાની સમજૂતી.) (૨)

સ્ત્રીકુપર કરીને યુગરાતમાં પાટણની પાસે મરવતી નદી ઉપર એક
 ગામ છે, ત્યાં તારાશી હ કરીને રાજા હતો ત્યાં એક મોટા વિચારવાત અ-
 કલ્યાણના આદ્ય રહેતો હતા, અને તેની મતી કલામર ચાલનારી એક
 બાવડી હતી. (૧) તે બાવડને ષેઠે છોકરી કે છોકરા કંઈ હતો નહીં, તેથી
 તે બાવડ ઉપર બધું બાવ રાખે, ને બધી બધી તરેહના તે દાન પ્રત કરે
 અને મારી નિતીથી બધાં મારાં પરાપકારનાં કામ કરે. (૨) તે આદ્યને
 તેની સ્ત્રી બધી પાક દાનત રાખે તો પણ ષેઠે છોકરો થાય નહીં; મનમાં

બાપડી તો બાપર ધણીજ મમતા રાખે, તેથી તેના વગના દિલમાં પણ
 ધણી દયા રહેતી. (૩) તેને ધેર એક નોનનું બચ્ચું, ને બારણામાં તળ-
 ફડીમાં આવું હતું ને તેની મા તેની સાથે હતી નહીં તેથી તે બાપના
 મનમાં ધણી દયા ઉપજી. (૪) પછી તે બચ્ચું પેતાની પાસે તેણે રાખ્યું
 ને તેના પર માયા રાખી આવી રીતે રેજ તેને દુધ પાવ, ને સાથે પથા-
 રીમાં મુવાડે, તેથી તે બચ્ચું પણ ડાકરાની પેઠે લાડ પૂરા પાડતું હતું.
 (૫) પછી તે બચ્ચું મોટું થયું, એટલે કંઈ પણ આડું અવળું કામ કરે
 નહીં, ને તેનાથી જો મોઢેડે બોલી શકાતું નહીં. તો પણ માણસના જેવી
 તેનામાં ધણી અકકલ હતી. (૬) પછી તે નેળીઆના પગલાએ, નકકી તે
 બાપડીને (સાક્ષી) ને ડાકરો અવતર્યો, એટલે બારણે ખુશાલનો દહાડો
 જણાવે તોરણો બાંધ્યાં, અને તે ડાકરાને પારણામાં જવાડયા. (૭) જાણે
 દીવળીને દહાડો હોય તેમ. બંનેને ધણી ખુશી ઉપજી, ને તેમાં ક્ષા-
 લણીનું મન ના નેળીઆના બચ્ચા ઉપર ધણુંજ; પેતાના પ્રણયી પણ
 તેને વાહાલો ગણે, ને પેતાની જાત કન્યા પણ તેના પર રેત વધારે ગણે.
 (૮) એક દહાડો ડાકરા પારણામાં જોલો છે, એટલે તે જુવાન બાપડી
 પાણી ભરવા ગઈ, ને પેલા ડાકરા નેળીઆને ઝાંપતી ગઈ, તે કહ્યું કે
 તારે મારું બચ્ચું મારું અજવનાર એ છે. (૯) તું એને રડાવતો નહીં
 કે યુરસે ઘસને મારતો નહીં, હું આવીશ ત્યારે એ જો તારી કંઈ પણ ક-
 રીયાદ કરશે તો હું તેને ધણી ગાળો ચોપડીશ. (૧૦) એમ કહીને ડા-
 કરો નેળીઆને ઝાંપીને તે પાણી ભરવા ગઈ, પણ ત્યાં જે ચાર ધડીની
 વાર લગી, એટલામાં ડાકરો પારણામાં ડાકરો પારણામાં મુગે છે ત્યાં
 તેને કરડવાને લગ જોઈ તે પર એક મોઢો નાગ મડયા. (૧૧) તે નાગ
 ડાકરાને અંધુડે વળગવા જાય છે એટલામાં નેળીઆએ તેને દોડા, ને તે
 બોલી ઉઠયા કે મારા બાપને આજા જાય છે, હિરે દુષ્ટ જીવડા તું ના-
 સીને ક્યાં જતો રહેછ. (૧૨) એમ કહીને મળ્યારડી મુકી ને તે ડાકરાને
 કરડાની પેઠે તે નેળીઆએ તેના ડોક ઝાલી, ને બાગીને તેના જાત
 કડકા કાપ્યા, એવામાં પછી માને પાણી ભરીને આવી દીધી. (૧૩) આ

પ્રથમ અખર કહેવાને વાસ્તે નોળીઆ બારણું માની આમાં ગયો, પણ તે-
નાથી મોઢેડે મોલાય નહીં, તે કેમ બેઠાને કહે ! તેથી તે આમો જાહેને
હમો રહેવો. (૧૪.) તે નોળીઆએ નાચ મયો તેથી તેનું મં લોહી વાળું
થયું હતું, તેથી માએ જાણ્યું કે મારા બચ્ચાને આ નોળીઆએ મારી
નાંખ્યા છે, તેથી તે લોહી વાળું મોઢેડું જોઈને તેના મનમાં ઘણું જ દુઃખ
લાગ્યું. (૧૫.) અરે પાપી તું જીવ સેનારા શત્રુ, તે મારા નાના બચ્ચાને
માર્યો, એમ કહી તેના ઉપર બરેલું પાણીનું ભેડું નાંખી દીધું; તેથી ક-
ઈને નોળીઆનું માથું ચગદાઈને તે મરી ગયો. [૧૬.) ધનમાં આપાને
પછી મા જીવે છે, તો પોતાનો મુખ ટેલો ડોકરો પારણામાં ગે છે, તે પો-
તાની માને કહેવા લાગ્યો કે, આ મોટો આપ મને આતો હતો. (૧૭.) એ
આપને આપણા નોળીઆએ આ જગાએ માર્યો, નહીં માર્યો હોત તો એ
મારું કામ કરતે (મને મારી નાંખતે.) એમ કહીને માને એ વાત જાણવી,
એટલામાં તેણીએ પણ તે આપના કટકા પટેલા સાત દીધા. (૧૮.) પછી
તે બાઈએ અતિશય કકળાટ કરીને ઘણું જ અકબીર કયો, ને તેણે નો-
ળીઆની સાથે બળવા માંડ્યું, ને તે પોતાનો પ્રાણ તજવા તઈવાર થઈ,
ત્યારે લોકે તેને ઘણી શીઆમણ દીધી. (૧૯.) પેટેમાં મા તું મમજી નહીં
હવે પરતવો કરેથી શું થવાનું ? તને હવે પશ્ચાત્તપ કરવો પડ્યો, કેમકે તું
પેટેસ ચેતી નહીં ત્યારે. (૨૦.) એકદમ જોરમથી દિતાવળું વગર વિચા-
રણું કામ કીધા થકા, હરખનો નાશ (વિવાનું વચ્ચી) થઈ જાય છે, તેને
વાસ્તે શામજદાર કેવે એવું કરેછે કે, તે તમે આજ રાખલાથી જીવો
તો માલમ પડે છે. (૨૧.)

૧ પાંડ ૨૨ મો.

પડયો=મુગા.

કાચી=નાની; મગીર.

રાજાનીવા (સ) રાજાને ઉપ-

રી; સજામાંથીનો અરદાર

વજાર (આ) અપ.ન; દીવાન

પાનીપત=પાનાં પતનું મંદ-

ન; કસેત (દીલ્લીની
ઉત્તરે છે.)

દુરમન (કા) શત્રુ; વેચી.

ખરતખંડ (મ) હાં દુરનાન,

(ખરત રાજા થી નામ

પડેલું).

મંચીઆનું (કા) કેદઆનું
પુરમ.

નાદિવપણું (મ) ધાતકી પંજી

અલંકાર (મ) મગજની

અવગુણ (મ) અજાણ્યેવને

૨ ક્રીયદો.

રાજકારભાર=રાજનો વહીવ
ટ; રાજનું મુખ્ય કામ
કાર.

નીચ્ચ (અ) નક્કી કરાવ.

વશ (અ) આપી.

દરજા (આ) પદવી; હો-
દવા; જગ્યા.

નોકરી (કા) આકરી.

બેઠ (અ) તક્કાવત; ફરક.

ઉમદા (આ) શારી; માટી;
ઉમ્મી.

પાઠ ૨૩ મો.

અધિકારી (અ) એકાદે દા

ર; હકમતનાળા; મનદી

રૂંઆ (કા) રાજ તરફથી પ-
રદેશમાં કામ ચલાવના-

રા; મરદારો.

શાહાબદો (કા) આદ શાહનો
છોકરો.

ગાંઠવા=પત કરવા.

પાંધરાદોર=સીધા.

પચાવી=દબારી.

પાદશાહી (કા) આદશ્ય; હતા;
રાજના.

હાલી=હાલી; હરાવી.

મરકુયું=જીતી લીધું.

ઉમર (આ) વય.

પાઠ ૨૪ મો.

ખંદોઅરત (કા) ગેઠવણ.

ચડાઈ=દુમસી.

ગુટીડવા=એકદમ ધસાવ-

૨ ક્રીયાં.

રાજકન્યા (અ) રાજની છા

આરબુ (અ) શર ક્રીધું

મડમડ=ગડમડટ; તોફાન; હ
લડ.

મંપ(અ) એકદીલ; એકમત

કળીસો (આ) પરીવાર; કુ
ટુંબ.

મદદ (આ) કુમક.

ખાનદાન (કા) ઉચ્ચ કુળ.

જમાવ (હી) જથો; ટોળું

પાઠ ૨૫ મો.

દેશનીકાલ=દેશ છાડાવીક-

હાડી મુકવો; કાળા પા-

ણી સીમા.

મેનાપતી (અ) ફોજનો સ-
રદાર

મંડ=હુલડ; પ્રીતુર, ડંગો

કુટુંબીઓ=ભાત-ભા; કુટુંબ

માં જન્મેલા.

મુગલાઈ=મોગલ લોકોનું.

માહાલ (આ) મુકર; કાચમ

મથાવનાર=ઉચ્ચ કરનાર; ર
ચનાર.

અ. પચાત=પોતાને હાથે જ

વ કાઢાડીને મરવું તે;

આતમધાત.

વચગળે=વચગે બાગે.

પાંચર=સીધું; પધર.

મનસુમે (આ) વીચાર; તોલ

નીરતર (અ) રાજ.

ફૂંફાળી (અ) ફૂંફાળ વગેરે.

બખોલ=બો; ખાઈ.

વીકટ (અ) બપંકર; કપરો

ખીવામણા.

સેંકડો=સો; સેકો.

રળીઆમણા=શોભાવતાશી

ભાવમાત.

આનંદ (અ) હરખ; ખુશી;
મંતોપ.

પાઠ ૨૬ મો.

ફતેહ [આ] જીત; જીતણી
દમકો.

યુક્તજી=અકાળી.

ગારેળી (અ) સુખી.

રોશનીયા (કા) પ્રકાશવાળા
તેજ કતા.નાહક (કા) વગર કારણ; વ
ગર કામ.દુધબાઈ =આંગળીઆત;
કોઠાઈ.આગેવાન=આગળ પડનાર
કરતા હરતા; (હોળીજી

નાળીએર)

કોતર=ચુકી.

આણખનાવ=મે ખનાવ. ગુટ.

એકકો=એકસંપ.

અટક (હી) સીધુતરી.

બનાપો=ખેડ; દલગીરી.

ખાહડી [કા] શર; જોર;
હીમત.

અવરયા (અ) હાલ.

મુરકેલ (આ) અપકર.

પાઠ ૨૭ મો.

નસીય [આ] દેવ; ભાગ્ય;
તપાવળ.

અમત્ર (આ) અપત્તાર.
અચીકાર; સત્તા.

વારસો (આ) વારસને જે.
મીનકત વારસામાં પો-
હાંચે છે તે.

તકાર (કા) બાંજગડ.

દત્તિ (આ) હક.

જોડો=મુકાબલો. મુકાબલો
ખીજો.

અકતર [હી] લોહનો અંગ
રખો.

બુરખો (આ) મોંપર નાંખ.
વાનું કુકા આખ જણ;

થ એવું જાણી વાણુક પડું

સીમાડો=હદ; મર્યાદા.

મરમાઈ=ચઢીઆતાવણું.

શુરવીર (મં) બાહાદુર નર;

જોરાવર માણસ.

ખીગાડ=અદાવત.

મલુક (આ) મલુકાઈ; અદ

ખ; મર્યાદા.

કન્થા (મં) કુંવારી ઊકરી

પાઠ ૨૮ મો.

અદમાલ=અરાય માલ.

વ્યસન (મં) નહારીટવ.

દુર્વ્યસન (મં). અરાય ટેવ;

નહારી લત.

જુલમ (આ) ગજળ.

કોર (મં) વજજર; નીદવ.

ગુનેગર (કા) અપરાધી.

અગળામજો=વાહાલો નહી

તે; નહી ગમતો.

કાળજી=હેઝો કદવ.

મગતીઆ=માઈ/અંધ; ગો-

ઠીઆ; મીનો.

મામલ=દાખલ.

બલ મણ=સીકરમ.

પ્રાર્થના (મં) રમરણ રતુતી

જુદીમાન (મં) અકલવંત

દાના.

ગોરો=મફદ.

માતાહારી (મં) મ કુક ખો-

રાકખાનારો; (મિત-આ

હારી).

શોક (આ) ચરમ; લત.

હેટું=અંતર; તકાવત.

રોજો [આ] કબર ઉપર ખાં-

ધેલો ધુમટ.

પલટણ (હી) લથકરનીફોજ

પાઠ ૨૯ મો.

શોધન (મં) શોધ; તપાસ;

ખોળ.

પુછી (મં) ટોકો મજબુતી.

શાસ્ત્ર (મં) ધર્મ વગેરેનાખુ

લામાનું પુસ્તક; ધર્મ પુ

સ્તક.

નીશ્વય (મં) નકકી ઠરાવ.

કુરાન (આ) મુમલમાની ધ

ર્મ પુસ્તક.

રાજવીધા(મં) રાજનીવીધા

પાદરી=અમરેજનો ગોર.

પુનરવીવાહ (મં) ફરીથી લ

ગન કરવું.

નારતીક (મં) પરમેશ્વરને ન

હી માને તે. (ન-આ

સ્તીક.)

દાલ (આ) દાખલ; બ રી

ખરેર (આ) ખુદલુ.

વીરોધ (મં) ટોટો; અણુ-

નાવ; જુદાઈ.

પુરાણ (મં) શાસ્ત્રનો ગ્રંથ;

(પુરાણના આરાડ બાગે)

રામાયણ (મં) ગામનીક-

યાનું પુસ્તક.

માહાભારત (મં) બા-ધની

કથાનું પુસ્તક જેમાં પાં

ડવ કૌરવની મોટી લડા-

ઈ છે તે.

કવીતાશ્વર (મં) કવીતાનેઆ

કારે.

પૂસ્તક (મં) ચોપડી.

તરજુમો (આ) એક બાષા-

માંથી બીજી બાષામાંઉ-

તારો કરેલા તે; બાષાંતર

ખેમલ (આ) ખીરતી ધર્મ

પુસ્તક.

ટોષ (મં) ઠપકો.

આસ્થા (મં) બાવ.

આહેના=આહા; પ્રોતી.

અગાત્કારે (મં) જોર જુલ.

મયી.

કુશળ (મં) માહીતગારઆ-

રાગ્ય.

સાધારણ=વચ્ચે વાધેના મં

દષમાં.
 નરથી=અરાખ
 મના (અ) બંધી.
 વીધવા (ન) નહેલા સ્ત્રી રા
 ડી રાંડ
 વાતરું=વરને છાંડેથી અથ-
 વા તે મરી ગયેથી બાપ.
 ડીએ ખીજો વ કુચિતો
 અથવા વરે ખીજી બાપ.
 ડી કરવી તે.
 વીચારવંત (મ) દાના.
 વાપુથ (ક) દલગીર.
 જજીઆ (અ) પાગડી પેરો
 માથાદીક કર.
 જાવળુ (મ) જાવવાસી.
 કર=વેરો.
પાઠ ૩૦ મો.
 જમાબ વી (આ.કા.) વસુજ
 વસુજાત.
 પ્રત (મ) જાત; ટૂંક ડી; નકલ
 ખુનાસો (આ) છુટ; બારી
 મ મજાણ,
 મચીરતાર (મ) વીરતાર મ
 થે; વીગતથી.

નંપવું=નંપવું થરથરવું
 પ્રવાન (મ) વજીર.
 કમ (મ) રત; તત.
 છુટ=જવાદેવું; બારી.
 કાંમત (અ) મુજ.
 શીરતો (ક) ચારો.
 મુદત (આ) કુરવેલો વખત.
 પરગણા=તાલુકા.
 દામ (હી) પૈસો.
 મુખીપટેલ=ગામનો મોટોકાં
 બ મી ગામમાં કરતા હરનો
 ફોજદાર (કા) ફોજનો રાખ
 તારે; કેટલ.
 હકીકત (આ) હેવાલ;
 ખીના.
 શાબા (મ) દબાવો.
 પથરો=પડાવ; મુકામ.
 પોથક (કા) પેદરવેથ; પેદ
 રેલા લૂગડો.
 પુરોપીયન (અ.) અંગરેજ;
 યુરોપના રહેવસી.
પાઠ ૩૧ મો.
 અવર=ખીજા; બાકીના.
 અલ્લ=પાલતાં.

અગર (મ) પાંચથું નક્કમ
 (તે હરણના માથા નેવું
 લસુ તારાનું હોય છે.)
 પાસ.
 ખોજ (હી) ખોજ;
 મામ (મ) મહીનો.
 જામ (ન) ડેકાણું; જગો
 અત (ન) છેડો છેવટ.
 રોજ [કા] દીન; દીવસ.
 મંકાંત (મ) ઉલાણ.
 રવી (મ) સુરજ.
 જાંત (મ) વહેમ; શક.
 ગન્જે (મ) ગાળે.
 જમધોર=ચડી આવવું
 આજમે (મ) જવું રહે; એ
 છુ થાય.
 હમવી (આ) હમવું.
 નન (મ) વગ્ન; શલ.
 મેળીએ=મેળવીએ.
 મંવત (મ) વીક્રમનું વર્ષ.
 વીક્રમ (મ) ઉત્તમન નગર
 નો રાજા.
 શાસીવાન (મ) પેઠણનો રા
 જા, નિનાથીશક આદ્યોતે

(કવિતાની સમજૂતિ.) (૪)

અ શ્રેણ વર્ષનો પેડેલો મહિનો જાનેવારી જાણો, પછી ખીજો ફેબ્રુઆરી
 આવે, તેમજ ત્રીજો મર્ચ, પછી એપ્રિલ, પછી મે, ને પછી જુન, ને જુલાઈ
 આવે. (૧.) એના પછી આગષ્ટ મહિનો આવે, પછી સપ્ટેમ્બર સુખનું ડેકા-
 ણું જાણવું (શરદ રૂપ મેસે છે,) પછી અક્ટોબર મહિનો, ને તેની આખરે
 નવેમ્બર મહિનો આવે. (૨.) પછી છેલ્લો મહિનો ડીસેમ્બર જોઈને, પૂં ખ-
 રેખરી તેની તપાસ કર, તો માલમ પડશે કે બધા મહિના મળી એક વ

ધેના ૩૬૫ દિવસ થાય છે. (૩) વાંધા, હડો, નવમો, ને અગ્યારમો એટલે (અપ્રીત, જુન, મપેમય, ને નવમય,) એ ચાર મહિના ત્રીસ ત્રીસ દહાડાના છે; તેમ બીજા જે રહ્યા તે બધા એકત્રીસ દહાડાના છે, પણ પછી તેમાં બીજો મહિનો ફેબ્રુઆરી ફક્ત એકજ ૨૮ દિવસ છે. (૪) ઇસવીસનનું ચોથું વર્ષ એટલે જેને ચારે ભગવાની કંઈ વધે નહીં, એવા વર્ષનો બીજો મહિનો ફેબ્રુઆરી આવે છે, તેનો એકદહાડો વધી તે વર્ષમાં તેના ૨૯ દહાડા થાય છે (૫) નવું વર્ષ એમ તે મહિનામાં એટલે જનવારીમાં બારમી તરીએ મકરમંકંતી આવે છે, અને જુન મહિનાની પાંચમી તરીએ સુજ મગમર નક્ષત્રને જઈ મળે છે એમાં કંઈ સંદેહ નહીં, એટલે (અ તારીખ એ નક્ષત્ર એમ છે.) (૬) મે મહિનામાં ત્રણ ઘણો પડે છે, જુનમાં વંશાદ ધમધાર ચઢી આવેને ગાળે છે, તેમ અક્ટોબરમાં પાણી ને વરસાદનું જોર વરસ પડી જાય છે (ચોમાસું પુરું થાય છે.) (૭) ઇસવીસનના વર્ષના આઠડામાં ૫૬ ઉમરીને શરવાળો કરીએ. તો ચિત્રમતો અંત આવે આંત વિષેક છે. (૮) તેમજ એ અંત વિષમના વર્ષમાંથી જો ૧૩૫ બદ કરીએ, તો ચૈત્ર મહિનાથી વર્ષ ગણાય એ બું શાલીવહનનું વર્ષ આવે છે. (૯) આ મારા દમ દેહરા, દહાવતગમે અમદાવાદમાં રહીને મધ્યાને કામ બાગે એવી રીતે વિચારી બતાવ્યા છે. (૧૦.)

પાઠ ૩૨ મો.
જુઠ=જુઠી વાત; જુઠણ
પતંગ (હા) માણુમના આ-
કારનો મોટો કનકડો.
કનકવા=કનકુડ; નાનાપતંગ
ઉતરાણ (મં.) મકરમંકંતી.
બાદે=વાન; અગત.
ગરમું=વાડકા જેવું મેદું આ
ડાવાળું વાસણ.
ઝુને (ફા.) અપરાધ.
માફ (આ.) જવા દેવું તે.

ઉમરું=વીરુદ્ધ; ઉપું.

પાઠ ૩૩ મો.

આરોગ્ય (મં.) કુશળ; મા-
રીયો.

મરદી (ફા.) ભીની હવા.

સુખાકારી (મં.) સુખચેત.

ચુઆ (હા) છપગમાંથી વ-

રસાદનું પાણી ગળે છે તે

વનનાર=જેનર.

તાડકા=અજુરી કે તાડનાં

પાંતરાં.

દાળ=દાણા; દોળાણ.

આજુબાજુ=આસપાસે.

નધાતા (મં.) વાસ મારતા;

પીમગતા.

ભાગજોગે=એકાએક.

જાંવડો=શીળો.

વગ=સગવડ; સુગમતા.

દુરસ્ત (ફા.) ઠીક; સારું.

પાઠ ૩૪ મો.

આરોગ્યતા (મં) સુખાકારી

કુશળતા.

અંરક્ષણ (અં) અચાવ.
 બદલરહેજી (કા) કરી નહીં
 રાખ્યા તે.
 અગત્ય (અં) જરૂર.
 દરૂંદરી (અં) કંગાલ; દગદરી.
 રોગીષ્ટ (અં) રોગ ઉત્તેજ્યેવા
 સાધન (અં) ઉપાય.
 તનદુરસ્તી (ક) શરીરની સુ-
 ખાકારી; શરીરે કુશળતા.
 રવચ્છ (અં) શક.
 નર્મ્ય=સુખી; નારોગી.
 અર્થ (અં) માવ્યેનો.
 આભરી (કા) માંદા.
 મંદવાડ=પીમારી.
 ગુણકારી (અં) કાવધા કારક;
 ગૂચુ કરે એવા.
 આગક (કા) હમેશા આવા-
 નો પદાર્થ.
 સુખડતાઈ=ચોખ્ખાઈ.
 કમરત (આ) મેહેનત લઈ
 શરીરને વાળવું તે.
 પજ (અં) પલક; ધડીનો ગ્રા-
 હમો ભાગ.
 માફકમુ=જેહંએ તેટલું.
 ભાર=બાધી; અછરણ.
 નીમન (અં) ચોખ્ખુ.
 ખાજકુતો=સંડામનો કુતો.
 તનદુરસ્ત (કા) શરીરે મારે;
 શરીરે કુશળ.
 અમ્સ=ચેન; ખુજલી.
 બેન=બીની હવાં બીનાશ.
 એંડવાડ=એંડાં વાસણ જે-

માં ગંધુ ખાધુ હોય તે.
 ગંધવાડ=ગે જવાડો.
 મંદયમ (અં) સાધાણ.
 પરમેશ=પરસીને; અમ
 અવયવ [અં] શરીરના ભાગે
 અમ (અં) મહેનત; કપટ.
 જડ=મુર્ખ; ઠોઠ.
પાઠ ઉપ મો.
 મરખી=મરવાનો રોગ; કોગ-
 ખીપું; મીઠાઈનું નામ.)
 રીખી=ચીનખા; ઝેરડ.
 અતીશય (અં) વારે વારે ઝા-
 ડો થાય તે રોગ.
 તપા (અં) ચામડી
 મુખત્ય (અં) બહુ કરીને.
 કોગખીઝે=અધ આક.
 કોવત (આ) જોર.
 જાગવવા=જાગવી રાખવા.
 યોગ્ય (અં) ધટારત.
 હુંકળી=ગમી રહે એવી;
 શાવચેત=હોંશીયાર.
 ગાડો=અધવાનું.
 એશડ (અં) દવા; એશડ
 હળઓક=હલવા ઓકવાનો
 રોમ; કોગખીપું.
 વ્યાપતી (અં) પથરવા; ફે-
 લાવવા.
 તેજાનો=મશાલો.
 ઉકાળો=કલો; ઉકાળેલીવસ્તુ.
 શેક (હી) દેવતાની ગરમી.
 હરીઆર (ક) માહીતગાર;
 કામેલ.

વેદ=દેશી હકીમ, એશડ
 કરનારો.
 એરી=ઝીણા ઝીણા શેપ-
 ડાના દીણા.
 અજંગડા=નાના શેપડ.
 મરજ (આ) રોગ.
 ઉત્તગરો=આખી રાત જા-
 ગવું તે; જાગણ.
 ગંદપી=નહારી ગંધ.
 લગેલગ=વાચે.
 હુકવખ=સીકડાઈ.
 ઉથલો=પછાડો.
પાઠ ઉદ મો.
 પેગખર (કા) મુશલમાનનો
 ધર્મેપદેશક.
 અવ્યવસ્થા [અં] ગેરખંદો-
 બસ્ત; બરાબર ગોઠવણ
 નહીં તે.
 ઉજડ=વસ્તી વીનાનો; ભા-
 કના આવ જાવ નહીં તે
 બનસ્તી (અં) બાડ છો-
 ડવા વગેરે લીલાતરી.
 વીશાળ (અં) લાંબુ પાણું
 મોકળું.
 ટોંચ=મથાણું; ઉપલો ભાગ.
 મેલ (અં) પોણો ગાઉ.
 લગભગ=સુમારે; આશરે.
 મહાશયર (અં) મોટો શામ-
 ર; મોટો દરિયા.
 મુળ (અં) જે પરવતમાંથી
 નદી નીકળે તે જગા.
 મુજખં=શુભાં; ખીલકૂબ.

તપાપીરીઓ=તપાપીનાં રંગ
ગ જેવાં.

પ્રખ્યાત (નં) નામીયું.
ઊંચા=મોટા આનંદાનના.
કુટડી=રૂપવંતી; શોભાતી;
પુત્રપુત્ર.

વ્યવન (નં) દેવ; જાત.
પદવી (નં) દોષ; દગ્ગો.
જડવૈય=જડાઈઆર; જોડા.
પ્રસીદ્ધ (નં) નામીઆ.
આનંદકારી (નં) મનોપ ઉ
પજે એવી.

રમાળ=રમવાળી; કુળદરૂપ.
પ્રાચીન (નં) જુના.
કાળ (નં) વખત; કુળ.
વીખ્યાત (નં) નામીઓ;
પંકાષણો.

પાઠ ૨૭ મો.

નહો=નમોડીઆ; નખ.
કૂર (નં) નીદવ; ધાતકી
માલેય (આ) ટોપીવાળો.
અંગ્રેજ.

ભેળું=માથે; એકડું.
હજન (આ) દુઃખ.
મેના=મનુર રાગનું પક્ષી.
ખાથ=કંઈ ચીજ છાતી મા-
થે બઝાડી હાથે કપ્પન-
માં લેતી તે.

મદારીઓ=મુજી ખેલ ક-
રનાર; ખાજીગરો.

પાઠ ૩૮ મો

મરણ (નં) મોત.

મય (નં) બીક; ડર.

મનવો=એવવા; બહતી કરવી
કંથ (નં) વડ; ધણી

અનને (આ) દોલત ભાંડા-
જમ (નં) યમનાનના દુત.

શ્રીકળ (નં) નળીએ.

ઠંઠડી=ખાટલી; કરકડી.

કાટ (નં) લાકડા.

ભગત (નં) ચેવક; ભટ્ટી
કરનાર.

અખ્યા (ક) પદના રાગથી
ઊંચે મારેગાતાનીકવીતા.

રતાગ (નં) દમ; મામ.

મગાધ=મગધ; વગગણુ.

મંગળ (નં) જાન વખતનું
ચોરીનું ગીત; કથ્યાણુ.

મેત્રી=મેહેન; ભગની.

અંધવ (નં) ભાઈ.

ભીડ=આપદા.

અડશે=અડકશે.

અબાડશે=અપવીલ થશે.

અડકાઈ જશે.

ચતુગાહ (નં) ડાહ્યાપણ.

નારી (નં) પાવડી; સ્ત્રી

અંતે (નં) છેલ્લે; મરતી
વખતે.

અખગી=આધી.

વજાવી=વદાય કરી.

પ્રાણીઆ (નં) હવડા; છ

વજાળા પશુ; મનુરપ.

કા-તાર=પેદા કરનાર.

સ્વનું (નં) ઊંધમાં જે ખા-
કું મેન ઉપજે તે.

ગંઝાર (નં) દુન્યાયા; જગત
દોલત (આ) પેશો ટકા. ધ-

રેણાં ગાંઠા.

પરીવાર (નં) કુટુંબ; કપીલો
મડી=માળ.

અજ્ય (આ) એમ તરેહના
અજ્ય અજ્ય જેવા.

ગોખ=ગોખલો.

છલપતી (નં) છલના ધણી;
લાખો રૂપીઆની મીલ-

કતવાળા; જેને ત્યાં છ-
ખાપર ભુગળ વાગે એવા

પાર=પારણાં; આંગણાં.

કુલડાં=કુલ; પુણ

પોકાર (હી) બુમ; માદ.

મેજ (નં) ઢોલોઆ.

હુતર (ક) કીમત.

ગાળે=ભીગાવે.

મમમાન (નં) મગાણુ કાંઠા

મેહ=ચોતા.

ખડકી=ગોઠવી; સીચી.

અગ્ની (નં) દેવતા.

ઝરે=તવાય; ઝરપે.

અંગાર=મગગેલા કોએલા;
ગારા.

રનાન (નં) નાહાવું.

વીમાર=મુઝી જવું; વીમારી
મુકવું.

(કવિતાની સમજૂતિ.) (૯)

જ્યાં લગી અપાણુ ઝોળીઆમાં પ્રાણ છે ત્યાં લગી ઝોળીઆને ને પ્રાણને મગાંધ છે, પ્રાણ ગયા પછી ઝોળીઆને જરાવાર પણ ધરમાં રાખતા નથી. જીવતો હોય છે ત્યારે બાપ કહે છે કે મારો દીકરો, ને મા મંગળ ગાય છે; તેમ બેહેન કહે છે કે મારો બાઈ તે કંઈ આપણી વખત કામનો છે, અથવા (આપણો બાઈ તે અપણી વખત બાઈ કહે-તો આં; એ ॥ રીતે જીવમાં આત્મ છે ત્યાં લગી મગાણુ છે. (૧) આંગણુને મારી રીતે લીધું (ચાકો કીધો,) ને દેહેમાંથી આત્મા જતો રયો તેથી દેહને આળી મુકવા મરૂ બાહાર લઇ જવાનો વખત થયો; ત્યારે લોકો કહે છે કે બાઈ તમે અડકતા નહી તમે અપવિત્ર થયો એવી અનુરાધ કરે છે, કેમકે હવે જીવ જતો રહ્યો. માટે બાલગી જીવ છે ત્યાં લગીજ મગાણુ છે. (૨) જ્યારે બાપડીનો લણી જીવતો હોય ત્યારે તે બાપડી તે ને જગએવાર મુનો મુકે નહી, ને જ્યારે તે મરી ગયો ત્યારે તે વેગળી રહીજ; ને ભાઈ ભગ્ત દેહે કે તેને મમાણુ કાઢે વદાય કીધો પછી થોડી મુદ્દને તુરત ખીન્ન થાયે મગાણુ કરીને ગઇ, ત્યારે જીવે કાં જ્યાં લગી જીવ છે ત્યાં લગીજ મગાણુ છે ! (૩)

હે જીવડા, હે આત્મા ! તું પરમેશ્વરનું રમરણ કરી લે. આ દુનિઆં તો એક સ્વપ્ના જેવી છે માથા પુંજી ને માલમતા છોકરાં હૈયાં ને કુટુંબ કપીલો, એ બધું મુકીને તમે એક દાહડો સાધ્યા જશો; ત્યારે જગનો તમે માર આશો માટે હે જીવડા તું પરમેશ્વરનું રમરણ કરી લે, કેમકે આ દુનિઆ તો એક સ્વપ્ના જેવી છે. (૪) મોટા મોટા ઈયા અઠારીવાળા માગ ને અજબ તરેહના જડ્યા કે જેમાં ગોખ (વેંચનો) પાર નહી, તેવા તેવાને મોટા લક્ષાધિપતિ મુકીને સાધ્યા ગયા ને તેના બાંધલા અમલા રહી ગયા, માટે હે જીવડાં (૫) જીવ વગરના ઝોળીઆપર ના બંધા પુલ ફરફર થાય છે ને ઈચકવાને ચારે છેડે ચાર બાજુએ ચાર ના બીચેર લટકે છે, પછી તે ઝોળીયાને મારી રીતે ખાટલીમાં બાંધીને પછાડી રામ રામ કરીને ખુમો પાડે; (એટલે જીવ મરી ગયો હવે તેનો આદ્વાર

કરે! પણ હવે તે શું થયું! માટે હે જીવડાં (૬) જ્યારે જીવતો હતો ત્યારે તો ઢોલોઓ અને તે પર તગાણ નાંખ્યા વગર મુતો નહી, ને હજારો નરેહના હજાર ઉઠાવતો; પણ જ્યારે દેહેમાંથી આત્મા જતો રહેશે ત્યારે તો દેહને ગંડારીને જેમ લુહાર લોઢાને ગાળે તે પ્રમાણે બાળી મુકવાના, માટે હે જીવડાં (૭) પછી મગાણ કાઠે જઈને એણે સીંચી તે મુડદા ઉપર લાકડાનો ભાર મુકેછે પછી આગ મુકીને આધા રહેછે એટલે બધું શરીર તગાણને બળી જાયછે. માટે હે જીવડાં (૮) મડદુ બળી રહ્યું કે બધા બાયડા ને બાયડીઓ મળી નદીમાં તાહાવાને (પાવવ થવાને જાયછે); પછી નહી ને ધેર આવી ભાળે ભગત કહે કે દમ દહાડા મુખી રડી કુટી તેને વિનાથી મુકશે (એટલે મરનારો તો મુઝ્યા એમ કહી એસી રહેછે) માટે હે જીવડા તું પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરી લે. (૯)

પાઠ ૩૬ મો.

જનહાંગીર (કા) જનહા તે દુ,
નીઆ, ને ગી જીવનું-
દુનાઆ જીવતી તે; દુ-
નીઆ જીવનારો; (સી
લામ.)

ગુરુ=મગાણ; હરકત.
સીઆવીને=દુ.અ દહને.
જગન (મં) વીવાહ.
વેર (મં) દુસ્મનાઈ; અદા-
વત.

ધાવ=વવાડનારી સ્ત્રી.

મોઝર (કા) ચાકર.

૩૫ (મં) કાંતી; સ્વરૂપ.

ખીજતું=દીપતું; શોભતું.

જનનાખાતું (કા) બાયડી.

એને એસવાનો જુદો

મુકામ.

ગાદી (કા) જગન.

મરજી (આ) હરકત.

ગીશો (કા) ટેક.

રાજગાની (ગ) રાજ ગાદી

નું મોટું શેર.

જરકન (કા) ફેલ; એન્ધા.

પાઠ ૪૦ મો.

વાહાલો=પ્યારો.

ચાહનદો (ક) બાદશાહનો

છોકરો.

રાણો=રાજા.

થકવો=હંકવો; હવાવો.

કોરતી (મં) મારા કામની

પ્રસીદ્ધી; વખાણ.

શાહ (કા) બાદશાહ; રાજા;

શાહુકાર.

ખેનાખ (આ) ધંલકાખ; ઉ-

પનામ.

અમીકાર (મં) સત્તા; દર

જાએ; અખત્યાર

અદેખાઈ=કીનો શેર.

લાચાર (કા) નાચાર; એ ધ

લાજ.

કવજો (આ) હવાલો

બાદશાહી (ક) બાદશાહની.

હત્યા (મં) ધત; માસી નાં-

ખતું તે.

ગાંડરે=પત કરશે.

ગાળે=મારો.

એ દણી=મુળ કાહાડવા; ની

છા કરવી.

સોળતી=અંધાતી; માયી.

પાઠ ૪૧ મો.

બગતી=દાઝતી; ચીડાતી.

તોહિમત (આ) આજ; આ

રોપ.

हस्तुर (अ.) इयरे; कयेरी
छावली (छी) पडाव मुकाम.
हल्ला (आ) हुमना; अडाध
लथ डीने=लडय डीआंआधने
नमाव (छी) नथे; टोणु.
कवायत (आ) लशकरनी क-
मरत.

मया=यु=केलुं क्रीयुं

पाठ ४२ भो.

तरी (झ) पाणी मारी.

राहदारी (झ) अतकीने अ-
थवा पग ररती.

अपलक्षित (अ) अराय अ-
लु; नहारी टेव.

इशवत (आ) लांय.

ओहव ल (आ) वीगतवा
हकीकत.

राजनीती (अ) राज करवा-
नी नीती.

आन पानादीक=आय पीयुं
वगेरे.

दुर्व्यसनी (अ) अराय ल-
तवाया.

हकुमत (आ) हाकमी

छन्नारदार (आ. झ.) छन्नरे
रायनारा.

रैयत (आ) प्रज.

तप्त (झ) रायआमत.

वेभव [अ] सुय

लक्षित (अ) आयरलु; गुलु

अभीर उभराव (आ) मोठा

मायुशे.

अतीशय (अ) धलुंन.

इरका=आयआ; कोरडा.

दुरावरल (अ) अरायआल
सियकी (अ) वीरक करनारा;

मान भरनदा रायनारा

इशवतभार (आ) ल.सी-

आ; लांय लेनाग.

हाठ=दयदमा; होर.

गेय होयरत (आ. झ.)

अ होयरत = हों ने; अं

निर कायार.

शुरावग (अ) आहदुकी.

पडाव (ही) अकृग.

अतडा=हकीआ, आडा; को-

धनुं माने नली ते.

कुरेल=मगरय.

मलक दुं=हमदुं.

अद्वीवान (अ) अककलवंत

अद्वीमान.

पाठ ४३ भो.

वर=लोही मांज आनाइ

नाना वाध नेयुं नगवर

वरेके=न गु; अरो.

विपरवारिया=विपली आशु त

रक्षी.

आहानुं (झ) दोग; धनुंग.

मंडु=गैदुं.

धमकी=धुमकी; पीवडावयुंते

भोरेलु=मां धालेलुं.

पतरुणु=शेभी.

दाव (ही) लाग.

भुरभगी (आ) मेहेरमान.

नीरपराधी (अ) तःसीर वी

नानुं; अे गुना.

भोठ=नोठ; तंआम.

पाठ ४४ भो.

तीरकम=आड कतरी ल छी.

वरगुण (अ) दुडाणु. गोज

यका.

लंय (अ) अंगम अमडोए

आलगादी ल छी.

परीध (अ) धेर.

काटअुगु=लंय लंछीथी थ-

थेला अुगु.

व्याम (अ) मध्य; रेशा.

नमांतर (अ) अंअु अंत-

अं (अम-अतग.

अंडाकृती (अ) धंडाना ने.

व अंकार.

अपट=पाचरी; सीपी.

आकृती (अ) आकार.

आंग (अ) आयंगी.

लंयआरम (अ) अमांतर

आशु आशु अमांतर

आशु आशु=आम अ

मुनी आशु अरअ अं-

तरे होय अवी आरम

आकृती.

नीकोए (अ) लल अुलानी

आकृती.

अर्थ वरणगुण (अ) अडध

गोणाकार.

लंय वरणगुण (अ) धंडाना

नेया आकार.

પાઠ ૪૫ મો.
 અવયુય (મં) આરાના અદ-
 લ.માં વઠાડ કરવું તે;
 ગેરકાયદો.
 યુક્તતાન (કં) મર્યાં રહેલું
 ચકચુચયું.
 તરેશ (મં) રાજ; માણુમનો
 ને ધણી તે. તર-ઈશ)
 જુતાગ (મં) ટુટીયું તળીયું
 જામ (મં) વાળ; પાણુ;
 લણુ કલક.
 ખાટયું=કાપું; કામકું
 લાણુ=લકે; આગક.
 ખાંતપાન=ખાવું ને પીવું
 ગાનતાન=ગાવું ને તાલ લેવો
 ગાદાન (કં) કમ અમળનો;
 ઊકરવ.દ.
 વેષ (મં) રૂપ; ઘાટ; ઢોંગ.
 બેશ (અ) આરા.
 ર (મં) મથું.
 કેમ (મં) બાલ; વાળ.

લવણેશ (મં) જરા; થોડું.
 નમે=ટકે; નીમે.
 મમ જ (વં) મમા.
 તતરાજ=ગામી.
 દગલપાજ (કં) દગાખોર.
 તાજ (આ) મુગટ.
 ઘાટ=પતર; દુકાન.
 ધામટ=પૈમાં ખાંડ.
 ડાટ=મુલમ; ગજાળ.
 ધનખાટ=પૈમ ને ખરલે.
 ઝાણુપણુ=કાદાપણુ.
 અમળણુ (મં) અમળણુ.
 પ્રમાણુ (મં) માન; મુખ
 માણુખાણુ=માલખાંડ; મા
 ણુખાંડિપણું.
 હાણુ=મુકશાન.
 રળીઆત=પ્રથ.
 ઠગ=ઠગારે; ધુતારો.
 હામ=હીમત.
 મુરી તી (મં) મારી કી-તી;
 આરવા ખાણુ.

પંકાય=નામાંથી ગાણાય.
 દગીટી (મં) કંગાળ
 ખાર=અદાવત.
 જતર (મં) વ્યર્ભીચાર
 અવતાર (મં) જન્મ
 ખાળજે=કાઠી નાંખજે.
 જાળવજે=માસવી રાખજે.
 જાંજાળ (મં) ખટપટ ધરકે
 ધંધા શયંચી; યુંચવાડો
 પાળક (મં) પાળવાર.
 રીનદયાળ (મં) ગરીબપર દ
 યા લાવનારો. તે ઇંધર.
 પ્રયળ (મં) જોરાવર.
 અદ્વયળ (મં) અકલનું જોર
 ગાફળ=કંગાવનહી તે.
 જૂતાગદત (મં) જમીનનું
 તળીં.
 ચપળ (મં) હાંસીયાર; ચાલાક
 મકળ (મં) આપુ; મંપુરણુ
 અચળ (મં) અસેં નહીં એ
 વું. હમેશાં કાયમ.

(કવિતાની સમજૂતી.) (૫)

આવા પીવાનું જે જોને બાળ, ને ગાન તનમાં જે મરથો રહેતો હોય
 અને પોતામાં જ્ઞાન નહીં હોય તે છતાં કેહે કે હું વિદ્વાન છું એવાને ના-
 દન અમળ્યો. (૧) માથાના બાલ ગ્રામ યોળી યોળીને જેણે રાજનો વેષ
 ધર્યો, પણ મનક જરાએતાએ નહીં હોય તો, એ વેષ હમેશાં નીજનો નથી.
 (૨) જે મણમ રાજ ગ્રામાં જઈને આજે ને આજે હું આખર મેળવું
 એવું હંરહે, પણ પછી તે પતરાજથી કામ કરે, તો માથાનો મુગટ દગા-
 ખોર કહેવાય-એટલે (તે દગાખોરનો ઉપરી છે એવું અમળાય) (૩) વા-
 ઠમાં જઈને દુકાન મારે, ને ધન રાજવણને વારતે ઘાટ ઘડે, પછી જુડે

કાઠલે નહો મેળવવા જાય તો, બનને ઝાટે જુલમ થાય (એટલે પકડાય તો શિક્ષા થાય) (૮) જે માણસ મનમાં શાણપણું નહીં આણથે તેને અન-લ્પે શ્રમજન્ય, ને જે માણસાદિણું નહીં ગણથે તેને નકાનું જુલશાન મનજન્ય. (૫) ન્યાત જાતમાના કોઈનું માફું કનવામાં જે રાત દાહડો પુ શી હોય, તે માણાપત્ની બાત વાતની આરી વાત (શીઆગણ) માને નહીં (૬) ગામે ગામ ઠગ્યાજના કામથી, બધે ઠગનું નામ ફેલાઈ જાય, એવી રીતે મુરખનો રાજા હીમ્મતથી પૈસા મેળવે. (૭) આરી આગર મેળવી હોય તે જતી રહે, ને ટેક કરી મનમાં મગ થય; તે ઠગ ટેક કરે ને બી-જાને કગવે તે વખત તો માન મેળવે, પણ અંતે તે ટૂંકી થાય. (૮) ઘણી અદેખાઈ કરનારો મુખમ, અને વ્યભિચારનો મંદાર એ બંને અ-વતાર લઈને પાપનો બાર બારે. (પૃથ્વી ઉપર નકામો બાજો થતા પડે તો તેમાં માર કાઢે નહીં. (૯) જે બાળક તું ખરાય ગુણને બળી નાંખજે, ને આ દુનીઆની જાજગથી મંલાજ નાખજે, તો ગરીબ પર દયા લાવ-નારો તાર રક્ષણ કરનાર જે હંચર, તે તારો મરણનો બે મટ ડશે. (૧૦) બળવાન બુદ્ધીનું જોર, ને કળાય નહીં એવું શરીર, અને પછી કળ જે પૃથ્વી ઉપર છે, તે બધું દલપતરામ કેરેછ કે વાદળના જેવું નાશવંત છે, પણ હમેશા કાલમ રહે એવું નથી. (૧૧)

પાઠ ૪૬ મો.
 ગ્રાનેટ (અ) એક જાતનો
 પરથર.
 પાવાગઢ } ગુજરાત-
 આબુગઢ } માં પર્વ
 ગીરનાર } તો છે.
 આપ=અળકાટ; ગુર
 બળતણ=બાળવનાં લાકડાં
 લીટણાં.
 મંધુ=મધુ; મમળુ.
 હમારતો (આ) જિંદી બાં-

ધણાનાં ઘરે; મોટી હ-
 વેલાઆ.
 વાવરેછ=વાવરેછે.
 કુંડ (મં) કોથી બાધેલા
 ગાળ વહેતો ઝરો.
 પાઠ ૪૭ મો.
 એટિપ્રટન (અ) આંગ્રેજ
 લોકોનો દેશ; (મંગલંડ.
 રકોલંડ, નવેમ મળી
 થયેલો)

વાદળી.
 ઝારા=નાળી નાળીગાળીઆ
 ગામલખાર (આ) એક જા.
 તનો છેરી ખાર.
 મેળવણી=મેળ.
 ચાળણી=ચાણણી.
 વાવર=અપ.
 વીલાપતી=વીલાપતમાં બ-
 ત; (અંગ્રેજી)

પાઠ ૪૮ મો.
 આમબાળી (કા) ખુરે; દેશી (ચ) વતની; ચોતાના

દેશના.
 શેહેનશાહ (ફ) મોટો પદ-
 શાહ.
 બમ્બવવાનો (ફ) અમલમાં
 લાવવાનો.
 અમત્યાર (અ) અમીકાર;
 મતી.
 ધોગ્ય (અ) રસ્તો; રીત.
 કારભારીઓ (ફ) કપ્તા હ
 રતા; મુખી
 છક=અઠાસ; દીગ.
 કીચડ=કાદવ.
 દેકટ=એક જનતા પક્ષી.
 ડુબડી=બુડડી.
 મઝા=નાની હોડી.
 પાઠ જટ્ટ મો.
 કચ્છીતજ (અ) કોઈ વખ
 ત; જવદહી.
 બંડી (હી) બદન.
 બ્રહ્મા=ચણીઅને બુંધેર-
 વાળુ જુલનું સીંગલુ
 લુગડ.
 તાલેવર (ફ) પૈમાદાર.
 ભુપત્ય (અ) શલ્યગાર.
 કચકશીતે=નાશીક કચડી
 ને; એ સીને.
 વચલેવાધેના=આધારણ પં-
 કતીના.
 નીચમ (અ) ધરો.
 થાણા=ચોખી; પેરેરો
 વાપર=અપ; વાવર.
 અમલદાર (આ. ફ) હકુમ.

ત કરનારા.
 સહામતી[આ] મુખારકબાદી
 વાદળી=પુરો; પેરો.
 સુશોભીત (અ) સારાદેખાવ-
 ના; શોભીતા.
 ગાજર (અ) એક જનનું રે
 શમી લુગડ.
 ગાકોરાં=કાણાં; બાકાં.
 પાઠ પં મો.
 મુર્તીપુજક (અ) મુર્તીપુજ-
 નાના.
 રરદેશી (અ) પારકાદેશના;
 પર મુલકના.
 રરવંતગી (ફ) રજા.
 રુમાડીઆં=ધુમાડોજ.
 વાનો રરતા કાહાડેલોને.
 ફડકપટ=દગો ફટકો.
 ચમર=વાળની પીછી.
 નોખત (આ) નગારાં; ઢોલ
 નીચત (ફ) વાવટો; જન્ડો.
 નેહેરા=નાકો; નેજ.
 હોહો=પોકાં; મોર.
 મમી=ચોખી ૩ પુ.
 રવારી (ફ) હુમલા; ચડાઈ
 મોદ્દ (અ) એકજનનો ધર્મ
 (વીણુનો તરંગો અવ
 તાર.)
 મત (ન) ધર્મ; ચીસાર.
 પાઠ પર મો.
 મનોરંજક (ન) મનને ખુ
 શ કરે અંબું.
 પમતકારી (ન) તવાઈતેવી

મુકમદશીકષત્ર (અ) ઝીણી
 ચીજ મોટી દેખાય એ-
 વો કાચનો મંચો.
 મુંવાળા=નરમ; લીંચા.
 નાનીચેક=નાની મરખી.
 છુસી=ચોખી.
 કમોડાય=નરમથાય; પોચો-
 પડે.
 પીટ=પીઠીઈ; ભારોટીઓ.
 ફરિશ (અ) અચાપ વામ.
 રચીતી (અ) હાલત.
 પાઠ પર મો.
 ધનવંત (અ) પૈમાદાર.
 ધર્મ (ન) કામ; ધરજ.
 નરંગ (ન) પાણીવગરનાં;
 (ની=જળ).
 તવણુ=પાણી રાખવાની જ
 ચા તે કુંવા; વાવ પગેરે.
 થીંગી=ચોટી; મજબુત.
 એપચ (અ) દવા; એમડ
 કાળ (અ) કવીતા.
 ગળિયે=આડ કરાવો.
 મથ (અ) ધુરત; જલની.
 ધર્મશાળા (અ) પરદેશીઓ
 તે વગર ભાડે ઉતવાનો
 મુકામ.
 નીવારો=મટાડો; મમાવો; ફ-
 ર કરો.
 આદરવી=રચાવવી; રમવી.
 ઓપધશાળા (અ) દરદીઓ
 ને એમડ મળવાનું ડે-
 કાણું; દવાખાનું

દુખાળા (મં) દદી; દુઃખી.	ખો એકકીક રો.	પરલોક=પારકા દેશના લોકો.
રોગી=દદી; રોગવાળા.	સુખનાજ (મં) સુખનો આ	હોંસ=હમંગ; હંચા.
ભીખારી (મં) ભીખમાગના	માત.	ધીર (મં) ધીનજ.
ગળેલ=ગળાઈ ગયલ; હાડ-	નરનો=સોંધો.	જુગે જુગ (મં) હમેશ સુધી
કાં નીકળેલા.	નકરો=નહારો.	ગાંભવ.
જળેલા (હાં) દાઢેલા	જમતો=હાહાડો; જાડી કરો	જોગ (મં) વખત; દાવ.
ઉધારો=કાહાડો; ખાતે લ.	કળા (મં) યુક્તી; તદખીત.	લાંપો=આરીઓ.

(કવિતાની સમજૂતી.) (૬)

પાણી વિનાનાં ગામ જ્યાં કે પાણી જાલ્યે તેવા કેશણાં; કુવા, વાવ, નદી, તળાવ, વગેરેને ગળાવો, તે જ્યાં જુનાં હોય તેને શેષીને તુલ્ય સુધારો, એ ધનના ધણી એટલે (મોટા પૈતાવાળાઓ) તમારો ધર્મ છે. (૧.) મેટી ધર્મશાળાઓ જ્યાં, કે જ્યાં જિયાન ગરીબ લોકોને ઉતરવાને જગા ન હોય તે આવીને ઉતારો કરે; તેવા માણસના શરીરના દુઃખ તમે મોટારો, એ મોટા લોકો તમારો ધર્મ છે. (૨.) એક લાંબી પોહણી મોટી નિશાન જ્યાં, ને નાના ગર્યાંને ભરી રીતે ભણાવો; કે જેથી આખી ઉમર સુચીને તમારો ઉપદાર થાય. એ મોટા લોકો તમારો ધર્મ છે. (૩) એક મોટું દવાખાનું કહાડો, કે જેથી કરી જિયાન દંદીઓનું દુઃખ દુર થાય; રોગી અચ્ચું હોય તેને આરામ મળે, એ મોટા (૪.) ભીખારીને જોઈને દયા લાવી બોલો, ને તેને ખાવાનું આપી ભીખારીને ભીખારીન રાખો; પણ જેથી હજારો ઉદયોગનો ઉઠાવ થાય એવાં કામ કરો, એ મોટા (૫.) જેના શરીર ગળાઈને જળી ગયેલા એવા અપંગ આંધળા જેનાથી ધીરજથી ધંધો ધારી થઈ શકે નહીં, એવા માણસના પોષણને વાસ્તે પૂજી ધરમાંથી કહાડો, એ મોટા (૬.) મન કરી હરેક વસ્તુને સુધારીને ખર્ચા સુખનો આમાન લોકોને વાસ્તે મસ્તો કરો; રોજ તમારા મનમાં કંઈ પણ નહારા વિચાર લાંબા નહીં, એ મોટા (૭.) પાકે દેશ જાળને ત્યાં ફકાન કાહાડીને જમતો, ને પાકા લોકની હજારો યુક્તિ શીખી લાવો; મનમાં ઉમંગ રાખો ને હિમ્મત મુકિ ના દેઓ, એ મોટા (૮.) કવિતાની યોજના! (કવિતા બનાવવાનું કામ) કવિ પાસે કરાવો. ને મુદાકાળ ધીરજવાન

છો એવું તમે નામ કહેવડાવો; અરે માણુમ કુરીને આપો વખત તમને મ-
ળવાનો નથી, માટે દમપતરામ કવી કહેછે કે તમે અરે લાવો લઈ લેઓ
(એટલે એ પરાપકારનાં કામ કરી લેઓ,) નહીં તો મુઆ પછી બધું ઉ-
કાશે રહી જશે. (૯.)

પાઠ પૃથ એ.

દુવાઈ (હી) આણુ; દુઆ.

અમાધાન (અં) હર કંઈ. કા

મનો નીકરો ગડગડટ

મટી જી ત.

મહુક (આ) મરજદા.

બાઈબધ=દારતદાર.

પડતી દયા=તળળો દાહાડો.

તોઆ=કાચર.

મહીત (અં) આથે.

છેવટ=છેલ્લે; આખરે.

દુકાળ (અં) અનાજ પાણી

નહી મળે એવો વખત;

નહારો વખત.

આકૃત (આ) દુ.અ.

પાતરકં (કા) નોકરીથી ર-

જા આપતી તે.

પાઠ પૃથ એ.

મળો=મુટ; કુટ.

વીચમ (અં) બરોમો

દોસ્તી (કા) બાઈબધાઈ.

મીત્ર ઇ.

વજરાત (આ) પ્રધાનપણું;

દીવાનપણું.

મુગપ્રકષ (અં) પેહેલો મ-

પાસ.

કોલકાર. (અ) વચન સાથે

કરેલો બંદોસ્ત.

અંડણી=કર; આથ.

વળધું=કાળધું; આથું

પાઠ પૃથ એ.

હુંપદ=ગયે; અહંકાર.

મદીની (કા) ગરદના.

મીત્રભાવ (મો) દોસ્તીનારાતે

ડોળ=મપા; એરેરે.

યુક્તી (અં) તદ્દયીર.

મીત્રજ (આ) રવજાવ.

રવર્થ (અં) મતલબ; ગજ

દયાઆજી (કા) દગોફટકો.

મુકમ (નં) ઝીણી.

હીમતવાન (આ) બાહાદુર

છાતીવાળા.

દંડકુસ્તી (અં) ભાંચપર પડી

કમરતથી શરીર વાળકુતે

શોભાવમાન (અં) રૂપાળો;

શોભીતો.

પ્રમાણીક (અં) સાચો.

ઉદાર (અં) મોટા મનનો; દા-

તાર; અખી.

ઉતાવળીઆપણું=હરકંઈક

મમાં દોડા દોડ અથવા

તાકીદ કરવી તે.

દારડીએ=દાર પીનાર; છા-

કટો.

મરણનોલ (અં) મરવાજેલો.

પકકાઈ=અધાઈ.

છળ (અં) દગે; કપટ.

પરાજય (અં) હાર.

પાઠ પૃથ એ.

મુકાબલો (અ) બેચીજ મા

થે અગાવવી તે મેળાપ

ધમ્મારો=ધમ્માવડો; કુમલો.

ટોટો=કુટકો.

રંઘુતી [અં] પ્રથિતા; વખા-

ણુ; કાલાવાલા.

દોરો=અગ્યારી.

તીર (કા) આણુ.

શાહુડી=સીસેળીઆના પી-

છાનું જનાવર.

મ.લાક (આ) ધણી.

મેડીએ (હી) કેદીના હાથ

પગમાં જડવાનાં કડાં ત

થા ઝાંકળ.

આગાદ (કા) ફળદરપણી

હાદ=દોર; દયાદમો.

બરે=દયાદયા બરેલો.

વેમર=કુરીયી.

મરજદ (આ) મરીદ.

રોજે (કા) કપર પર બાંધે-

લો ધુમટ.

તાજ મહેલ (કા. આ) રાજ

ગાદીનો મહેલ
 પાઠ ૫૭ મો.
 અશર=કર્મ; પરીણામ.
 મરૂ (આ) વાહાણમાં બેસી
 જળમર્ગે મુનાફરી કરે-
 વી તે.
 રાસરચીલુ=ધર શણગારને
 શોખિતો આમાન
 કારીગર (ક) ક્રીડાળી; હન-
 રનો બાણનાર.
 ઇત્યાદી (મ) એ શીવાય;
 એ વગેરે.
 મરજ્યાં=પેદા ક્રીડાં
 મરજનાર=પેદા કરનાર.
 પાઠ ૫૮ મો.
 ઇશ્વરપ્રથના (મં) પરમેશ્વર
 ની રત્નતી રમરાણુ
 જુમી (મં) જમીન.
 વીક્ષણુ (મં) બારીક.

બાણુ (મં) સુગંધ.
 યુપ્ત (મં) ઝાગુ.
 નાણુ (મં) આપ.
 ગીરી (મં) પર્વત.
 વદુ (મં) નગરકાન્કર.
 અવાનશ (મં) જેનો નાશ
 નથી તે, પરમેશ્વર. (અ-
 વીનાશ)
 અહ (મ) સ્વર્ગની આજપામ
 કરતા તેજસ્વી તારા.
 રુ=ત; મોઝમ.
 મગવંત(મં)મગવાન; ઇશ્વર
 પન્ડિતકાર (મં) પારકા ડિપ-
 ડિપકાર.
 અનંત (મં) જેનો છેડો ન
 હોય (અન-અંત)
 પરમેશ્વ [મં] મોટો ઇશ્વર
 (રમ-અશ)
 મદ્યુણુ (મં) મારા ગુણ.

કરવ=કર.
 ઉદેશ (મં) મનકામના.
 અપરાધી (મં) યુનેગાર.
 નીલિજ (મં) બેશરમા.
 કરગરી=કાલવાલા કરી.
 મતનામ=મામા નામ; મા-
 આ માવગી.
 હરી (મં) હાશ્વર; પ્રભુ.
 યુક્ત [મં] બાળ; પાહાડ-
 નુ પોલાણ.
 નીહાનતો=જોતો.
 વણુ=શબ્દ; સુકળ.
 કરડાં=આકરડાં.
 મંગમક (આ) કેંડાણો.
 બેશરમાં=શરમ વગરનાં; ન-
 ફર; નીલિજ.
 હરાવ (હી) નીશ્ચય.
 અતવ=ખીના; હકીકત; એ-
 હેવાલ.

(કવીતાની સમજૂતી.) (૭)

જે ઇશ્વરની લાલાઈ પૃથ્વી, પર્વત, અને આકાશ એ મધણુ બન્યું
 તે જે (નાશવંત થયા) એવા ઇશ્વરના જશને હું ધણો નમસ્કાર કરું છું.
 (૧) ચંદ્ર, સૂર્ય અને તેની આજપામ કરતા નાના તારાની ગતિ; અને
 રાત દિવસ ને રૂપ તથા ધાતુ ઝાડ ને જનવરો, એ મધ્યાને આ ઇશ્વર
 તારોજ અધાર છે. [૨] આરે પ્રભુ તે આ દુનિયામાં કેવી કેવી તજવીજો
 કીધી છે; તારા પરમર્થ કામના ચતુરાઈમાં અને તારા હાથાણમાં કરી વા-
 તનો પર નથી, એટલે તે બેહદ છે. (૩) તારી નીનિના રાજમાં જે મોટા
 ઇશ્વર તું માફ રહીશ કર. અને હું નિત્ય મદ્યરણુથી ચાલું એવી મારા
 મનની ધારણા છે તે તું પર પાડ. (૪) હું ધણો પતી જીવો છું, ને
 અવિદ્ય કામ હું કરું છું; તે બધાથી હું માથે જાયે તારી અરી રત્નતી ક-

રીને કહું છું કે તું મને બચાવી લે. (૫) હૈ પ્રભુ! તે મધ્યની શક્તિ
 ખરેલી છે, હેકા. ખુણામાં વાત બને કે દિલરૂપી ગુફામાં (એટલે મનમાં)
 હોય તો પાતુ તું જીણી આંખથી જુએછે. (૬) જેને હું છાતું બાણું
 તેનો તું અબલુ તથી; માગું છું કામ તું ધારી ધારીને જુએછે: = એવો
 તું જોરાવર જગતનો હુરજ [ધરતર છે.] (૭) જે જે હમયાં હું પાક કર
 છઈ ને નહારા શબ્દ ઓસર છું; તે બધાને તું નોખી રાખીને તેને વારને
 મારા તરફ કરડી નજર કરેછે. (૮) જે મેં હમયાં પુન્ય પાપના જમે
 ઉધારો કર્યા છે; તે બધું (એટલે પુન્ય જમે થયું ને પાપ ઉધરથું) તે
 મુઆ પછી તારે ત્યાં હવત્રાકમાં વંચ્ય છે. (૯) હૈ માટા બપ (જ-
 ગતના બણી.) એ મારા વિલિજ કામ વિષે તું માફ કર; હું શું માફ લ-
 ઇને ઓ મારા નામવાળા પ્રભુ તારા પગ પાએ આવું! (૧૦) તે મટે હવે
 હું કદી પાપ કર નહીં એવો હું પુરો નિશ્ચય કરેછું; કેમકે હમયાં છનો
 બતાવ જે કંઈ બનેછે તેની પ્રભુ તને પણ પગની અપર છે. (૧૧)

પાઠ ૫૬ મો.

પરાગ=ભાતગું ધાંત.
 જુગતી (જ) હી કમત.
 લાટ=લોહાના ઘાંતાવાળું ઘા-
 બવાળું ફટ્ટ ચકકર.
 ચુરે ચુર=બુકે બુકા.
 નાતરી=વહી.
 થોકડો=થોડો; થોક.
 ચકંથો (ક) મંથો.
 ખલાટી ગ (અ) શ હી ચુસી
 લેતારા.
 ધા=ધાધો; દરનો.
 રીમ (અ) રીમ ધાયાનોકા
 ગગનો થોકડો.

પાઠ ૬૦ મો.

પેનસીલ (અ) ચુઅડવેન.

નવાઇ=અચ-તી.
 ચીકાણુ=મટ માંગે નહીં તે-
 વ; ચીકવાળા.
 પ્લેગેગો (અ) એકજાતના
 કોપજા તથા લોહાનો થ
 થલો પદાર્થ.
 લુગદીઆ=લોહીઆ; ગોળી-
 આ.
 માંજીને=અજવાળીને,
 પાઠ ૬૧ મો.
 ગજલેલ=ખરું લે હું.
 ધરી=આંક.
 સીડર (અ) એક જાતનું લં-
 કડ.
 મુગંચી (ગ) ખુશમો.
 કરવત (ગ) બે જણા; મામ

મામા વેહેરે એવીઆરી
 ઓબણુ=ચોરો; આંચ.
 ઓખડી=ચોખ.
 મુતર=ચોરું; મુગમ.
 વીગતવાર=વીગતની આથે;
 ત સીલથી.

પાઠ ૬૨ મો.

કામળ=તખોદ; મત્યાનામ.
 અરસો (આ) વખત.
 નિગંત (ગ) ચેત; જખ.
 વિખેરી=પાછી ફાવી.
 ઉમમણી=પૂર્વ તરફની.
 મરદદ (આ.કા.) સીમા.
 તાલુકદાર (કા.) પ્રગણનો ધ
 બી; માહાલનો ગંબનાર
 મારા=કમઃઇ; મારી તાખ-

નાર.	થીઆર વતી ઝટકો હોવા.	લોક.
અડતી દશા=આપાદી.	ગેલો તે.	ચેલો (હી) શાગ્રી.
અંદેહ (અં) વેરેમ; શક.	કુટ=કુટ; બંદિલી.	સુખડી=કોઈ મીઠાઈ.
મડપા=કોહ્યા; મળ્યા.	કાડી=કાતી; વખાર (પર. રા	આટો=લોટ.
પાઠં દૃઢ મો.	જમાં વખાર મારે મળેલી	ખાટપો=છત્તેય; કમાયો.
નાયાણ=નીચલું પાણું.	જગ્યા.)	શાહ (ક) શાહકાર
અનિમાની (ન) અહંકારી	પચ વ=નંભાળ.	ન્યાય (ન) ફેંડેલો.
મગર્યા.	નિકકા (ક) ધનુ પર મગકા-	વ.એ=વડાવ; મુકામ.
અંચળ [અં] હોજઆર.	ડી ચલણની છ પ પાડેલી	મિલ્લ (મ) ઉપરેશ.
અતુર (અ) ડહવે.	મોહિરો.	ખામો (ખા) મળનો.
કાગર (કા) માટું કામકાજ	પાઠં દૃપ મો.	ચોગ્ય (ચ) ઘટારત.
ચોકસી (હિ) તપામ.	શિષ્ય (ક) ચેત; આચીત,	તાબન=મતા; જાગરા.
વનરાજ (વ) વનનો રાજા.	દ્વાર (મ) બારણું.	મુગો=માંગળો.
હુટકટ=જોર જીલથી હુડીયે	તરકર (ત) ચોર.	આતર=માટું બાકું.
વું તે.	વડીક (વ) વાણીયો	દયાવા=કૃપાયા.
ઘાટ=વર્ષન આગળના	પૂરી (પ) નગરી શેહેર.	માત (ન) મા; નાગી.
પાઠં દૃષ્ટ મો.	અધેરી=અધેર નગરીજાં	પ્રભાત (પ્ર.) વાહાણું; મહ
છગમેદ (અં) પરપંચ; દેગે	છંતમકુંગુ બરા બર ઠે-	વાર.
કટકો; કુડકપટ.	કાણું નહીં તે.	કૂડીઆદ (ક) અરજ; દાદ;
શરણુ=આશરે.	ગંડુ=ગાડો.	શુળી=કાંસી.
કોહણુ=કાલાવી મોકલવું તે.	ટકો=પૈસા; રૂપીઆ.	દદ (કા) અરજ; કૂડીઆદ.
પોલદ=અર લોટું.	ખાતન=કાણાં કાણા વાળીન	ખુન (કા) હયાયારથી મારી
ખંજર [કા.] કરાર; કરારી	ફેત પૂરી.	નાંખવું તે.
જાખમી (કા) વાપલ; મરી-	ખુરી=ખાતન; નકારી.	કાગ=કોકાણું; જગો.
ના હર કાઈ બામ પર હ	ચુર (ચ) ધર્મે પરેશક; શી-	

(કવિતાની સમજાવતી.) (૮)

એક અંધેર નગરી હતી ત્યાંને! રાજા ગાંડો તેથી ત્યાં રાજનું બા ન બનું હેકાણું મળે નહીં, ત્યાં એક ટકાની શેર બાજી અને ટકાના શેર ખા ન મળે; એવી રીતે ખચી ચીજ એકજ ભાવે વેચાતી, તેમાં મારી કે ન ઠારી રોષ તે વીચકથી વેચતા નહીં હતા. (૧.) તે અંધેર નગરીમાં એક ચુર અને તેનો ચેલો જઈ પેહિયા, તેમાં પેહિયાં તો તે ગામમાં તે ચેલો

ભીખ માગવા ગયો; ત્યાં બજારમાંથી તેણે લોટ આપીને નેટલી લીધી, તે
 લઈ આવી ગુરૂને કહેવા લાગ્યો કે હું તો આજ બહુ કમ હજી આવ્યો. એ
 કે (અગ્રે આપીને બાકી લેવો. (૨) ત્યારે તે ગુરૂએ એલાને કહ્યું કે
 હંધયા આપણે એક રાત પાણુ રેહેવું નહીં, કે જ્યાંહાં બધા સીમે એકજ
 ભાવે વસાય છે; તો એ પ્રમાણે હંધયા ચારનો ને ચાલુકાનો ઇત્યાદિ પણ
 એકજ હશે, અને ગુનાવાળાને ઘટતી શીક્ષા થતી નહીં હશે. (૩) આપણે
 એ શહેરમાં એક રાત પાણુ રેહેવું નહીં, માટે ચાલો એલા પુરત આપણે
 બીજે ગામ જઈએ; ત્યારે એલા કહે કે હંધયાં ખાવા પીવાનું પુષ્કળ મ
 બેઠે, તે મુકાને હું તો કેડે આવવાનો નથી. (૪) ગુરૂએ તેને બહુએ ઉ.
 પદેશ કીધો, કે જ્યાં હંધયાં એક રાતની રાત પડી રેહેવું એ ઘટાગત
 નથી; આખરે તે વાત એલાએ જ્યારે નહીં જ માની, ત્યારે ગુરૂએ તે એ-
 કલા તે નગરી છોડીને બીજે ગામ ગયા. (૫) પછી એલા એલાજી તો ત્યાં
 ઘણા દહાડા રહ્યા, ને હરામનું ખાધ પીને ખુબ મતવાળા બન્યા; પણ ત્યાં
 તેના પછી કેવા હાલ થયા, તે હું કહું તે તમે જાણવા રાખીને જાંચજો. (૬)
 એક વાર એક વાણીઆને ત્યાં ચાર ચોર ચોરી કરવા માટે ખાતર પાડવાને
 ગયા, ત્યાં પરમેશ્વરના બનાવથી એવું બન્યું કે ખાતર પાડતાં ભીંત તુટી પડી
 એટલે ચારે ચોર કંધડાઈને મરી ગયા. (૭) ત્યારે તે ચોરની મા ઝલવાર થઈ
 કે ઉપર ફેલેલ મંડોલ નાળને ત્યાં ફરીયાદ કરવા ગઈ, ત્યારે તે ડોસીની અરજ
 માંભળી રાજ્યે તે શેઠ (વાણીઆને) ફાંસી દેવાનો હુકમ કીધો. (૮) રાજ્યે
 વાણીઆને કહ્યું તમે એવું ધર કેમ બંધાવ્યું કે તે ઠેકાણે ખુત થયાં; તે એકે
 કાજે રાતે ખાતર પાડતાં ચાર ચોર દખાઈને કચરાઈ મુખ્યા. (૯)

પાઠ ૬૬ મો.
 વાંક=તકસીર; યુનો.
 અચાર (મં) ધણેજા; જેનો
 પાર નહીં.
 ખોડ=ખામી; કમુર.
 ઉચ્ચાર [મં] વેણુ; શબ્દ.
 પખાલી=ભીરતી.

લેશ (મં) જરા; થોડો.
 પુરપતી (મ) શહેરનો રાજ.
 મુદલા (ક) હોરા લોકોનોધ
 મૈયુક, (મુઝલમાનમાંએ
 ક ધર્મની પદવી છે.)
 અલીક (મં) ધણું.
 ઝાંડો=મુકો; છોડો.

બી-ધાર (મં) નકકી.
 ભુપ (મં) રાજ.
 જોગી (મં) માધુ.
 અદભુત [મં] અજબ.
 અવખર (મં) વખત
 વેગે=ઝડપથી; તાકીદે.
 બીમાન (મં) રવગની પાલનું.

ખી; કૈલાસ વાહન. | પ્રાપ(મ)નેહર; મેહરખાની | મજુલ=મજુલા.
 પૂર્ણ (મ) પરાય; પુરો. | આંચ=એંચ; કલંક. | મુપતી(મ)રાગપૂરનીનોધણી

(કવિતાની સમજૂતી.) (૯)

ત્યારે વાણીઆએ અચાવમાં રાજને જવાબ દીધો કે એનાં કડીઆની તનામ કસુર છે, આપ જો વાજાની વીચારીને જોશો તો એ કામમાં જ- રાએ મારી ચુક નથી. (૧૦) ત્યારે કડીઆને ફાંસીનો હુકમ થયો ને વાણીઆ તો ખચી ગયો, ત્યારે કડીઆએ કહ્યું કે રાજજી એ તો મારો કરતારની ભુજ થઈ છે. (૧૧) ત્યારે મારો કરતારો બેઠ્યો, કે પાણી વ- ધારે પડ્યું તેથી મારો દીલો થયો, તેથી એ ભુજ તો પખાલીની છે એમાં મારો જરાએ વાંક નથી. (૧૨) ત્યારે શેહીના રાજએ પખાલને કહ્યું કે હું ફાંસીએ જલમ તો હું પછી આ ગામમાં આવા ગુના થશે નહીં. (૧૩) ત્યારે પખાલાએ કહ્યું કે મુદલાં રરતામાં નીકળ્યો તેની તરફ મેં જોયું તેથી પાણી વધારે પડ્યું; મારે હે રાજજી મરા ઉપરથી રીઝ કાઢાડી નાખો (મારો ગુનો માફ કરો.) (૧૪) ત્યારે મુદલાંજીને મારવાનો નક્કી ઠરાવ કરીને, ને શુળી પાસે ધ્રુવ તો મુદલાંને લઈ ગયા. (૧૫) તે શુળીનું કળ જાડું હતું ને મુદલાંનું શરીર પાતળું (તેથી ફાંસીનો ગાંઠો દીલો પડે એ- ટલે મેરવેલું નીમરી જાય,) એ વાત ચાકરે રાજને જાણને કહી. (૧૬) ત્યારે રાજએ કહ્યું કે તમે વારે ઘડીએ આવીને પૂછ્યા શું કરોએ, જાઓ કોઈ જાણે છેય તેને જાણીને શુળીએ ચડાવી દો. (૧૭) એટલે શાધતાં શાધતાં એ જાણ ચલાજી હાથમાં આવી ગયા, તે ઘણા દહાડાંનો આઈ પીને શરીરે મતગાલો બન્યો હતો. [૧૮] તે ચેલો તો થોડા દહાડાંની રજા રાજ પાસેથી માંગીને ગયો, ને ગુરૂ પાસે આવીને પરતવા લાગ્યો, ત્યારે ગુરૂએ આવીને એક અજળ ઉપાયથી તેનો જીવ બચાવ્યો. (૧૯) તે ગુરૂ એ શુળી પાસે જઈને કહ્યું કે ગળ કાને માંભળ, આ વખતે જે કોઈ ફાંસીએ ચડે તેને ધ્રુવ વૈમાન મળે. (૨૦) ત્યારે ચેલો બેઠ્યો કે હું ચડું ને ગુરૂ કહે હું ચડું. (એમ પેલા મુરખ રાજને મમજવવાને આવી રજા મક કરી.) ત્યારે રાજ કહે કે લાવને હું ચડું કે જીવી મને અનંત સુ-

અનુ' ઠેકાણું મળે. (૨૧) પછી પેલા યુર તથા ચેલાને તે નગરીથી પાંચ ગાઉ દુર પોહ્યાડયા, અને રાજા પોતાને નામોસી લગાડીને જાતે યુળી ઉપર રહ્યો. (૨૨) માટે જુગા કે જે દેશમાં રાજા બગેલા નહી હોય ત્યાં એવા ઇનસાફ થાય, તે પછી તે દેશમાં સુધારો થશે એવી આશા તે કે-
મ રખાય ! (૨૩)

પાઠ ૬૭ મો.

આપદાન=વરડા વરડા.
વધારો ઘટારો=આછુ વધતુ
કમા જતરતી.

મં પૂજા (મં) મધણુ પુર.
ચીંગા હાવ (મં) પયરા હાવ
પીંગા કાગળ પર હાથે લ.
એલું પચ્ચર ઉપરથી ક.
પાય છે તે.

અંચ (મં) ચોપડી.
ભહીએ=મારા અક્ષરનો લ.
અનારો.

નકલ (આ) પ્રત.
યંત્રો (મં) માંચા.
બીજવવાની=ભીનાવવાની.

વીભાગ (મં) વધરે ભાગ;
ભાગમાં ભાગ કરેલાં
શોભીતા (મ) આરા.

વર્તમાનવત્ર (મં) નવા મ.
માયારનો હાથેલો આ.
ઓ કાગળ.

પાઠ ૬૮ મો.

આપચાર (કી) ઇજતવા-
ળો; પંકાયલો.

બગાડ=ખરાબી; નુકશાન.
શીર (આ) શીશ. ૬ હુલહડ.

ગરદન મારવો (કી) જામર જ.
રતીથી જીવ લેવા; દગે-
વી મારવો; ટોર કરવા.
અંચકાર (મં) ચોપડી.

વીરહ (ન.) કિલહ; જામું.
પ્રગટ (ન) જાહેર; ખુલ્લ.
પાઠશાળા (નં) બીથાળ; વી
ધાશાળા.

વીદ્યાભ્યાસ (મં) વીદ્યાનો
અભ્યાસ-વધારે.

કેપરી=કેપલો અંચીકારી પો
તાથી ચહડતો; વડો.
મનંદ (આ.) પરવાનો; પટે

પુસ્તકમુળ (મ) ચોપડીઆ
નો બંડાર બારેલો તે; પી
ત અમાનું.

મ જીરવેટ (અ) મોટા ૬
રજ્જનો ફોજદારી અ
મજદાર.

મકાન (આ) ઠેકાણું; ઘર.
કેધરણું=કંઈ કામ માર જ
ધાએ શક્તી પ્રમાણે પે

માકાહાડીએ કઠોકરવાને.
મંડાર (મં) અજનો.

સીપથો (મં) બાબતો.
વર્ણુઆ (મ) બમાન કર્યા; વી

રતાવો.
નાટક (મં) નચ તમામનો
ખેલ.

પાઠ ૬૯ મો.
દુરદશા (મં) ખુડા હ.લ.
કાશાર (અ.) એક જાતનું
હાનુ પક્ષી.

આગીદા=આણવાણું.
કંદમુળ (મં) રતાળુ, શકરી
આ વગેરેનાં મુળ.

માળે=માર
કેવકલિ=કેવડાવે.
ફકડો=મરઘો.

ફકડો=ફકડારો.
પાઠ ૭૦ મો.

મેદ (મં) શોક; દવગીરી.
પ્રતિષ્ઠા (મં) આખર.
માધુમત (મં) વેરાગી.

સ્વતંત્રપણું [મં] આપઅ
ખ આરી.

અભીમાન (મં) અહંકાર;
મગરખી.

અપમાન (મં) ગેરઆખર
ફકીર (આ) સાંઈ.
એલચી [કી] વકીલ; વકી-
લના તરફથી મુખત્તાર.

કુગમ્ (આ) નવગમ.
 મતનય (આ) રવર્થ.
 નીનરણી=સીડી.
 ચોથ=ચોથા બાગે; ચોથામ.
પાઠ ૭૧ મો.
 વિષવા (નં) રાંડેલા સ્ત્રી.
 ઓઠવવું=મે હવવું; જુઠું હ-
 ડમેલવું.
 દય વ.=કારવા; હંવા.
 અરજ (આ.) કુર્ચપાદ.
 ઉકલુચું=તપું; ઉનું ચપું.
 પરભારી=પારકી.
 નિમક હજારા (ફા) કૃત્તારા
 એકનીટા.
 નોકરી (ફા) ચાકરી.
પાઠ ૭૨ મો.
 રાજ્યામિષેક (નં) રાજ્ય ક-
 રવાનીક્રિયા, તે કહ્યો સા
 થા ઉપર પાણી રેડીને ક
 રેકે.
 ગુણિય (નં) જાજવા; કાટિતોલ.
 મહાહકાર (આ) મમજનીઆ
 એશઆગમ (ફા) મોજશોખ
 આમદાની (ફ) દેવજ
 મરવાવ (ફા) ધવામ; ખુશી
 નેવદલે કહ્યો બક્ષિમઆ
 પવું તે.
 દાન (નં) ધર્મ; ખેરાત.
 લુટારા=ચાંચીઆ; જાજર
 જરતીયી લુટી લેનારા.
 ટોળીઓ=મંડળી.
 હાજરી=સીધી.

પરવારીને=નવરો યજ્ઞને.
પાઠ ૭૩ મો.
 ક ફર (ફ) લુચ્યા; મલેમ.
 ખુલ=મફલત; ચુક.
 ખાડેરવાર=ધોડા ઉપર રવાર
 યનારા.
 ખંડરી=દર વર્ષેનો કર.
 ગયાર=મોટું બાકું.
 રવર્તીન (ન) હવાલે
 કાવતના=દવા કટકા.
 અમતો=વંગળો.
 ઓચિંતા=એકદમ અજાણ
 પથે.
 કામ=ધન ધનતા લોહાનો
 ઉનો ચપડો.
પાઠ ૭૪ મો.
 મુકાળ (નં) છત; સોધવારી
 મારો પખત.
 માગવત (નં) હિંદુ શાસ્ત્ર
 નું ધર્મ પુસ્તક.
 પોથી=ચોપડી.
 માગીઓ=પત્થળો.
 રકતાં=ગીભતાં.
 અવળાં=ઊંધાં.
 ચડપ ચડપ=જડપ જડપ.
 ચલકી (ફા) જડપ; હોંશિ-
 આરી.
પાઠ ૭૫ મો.
 ખીલી=વાંમની ગોળ ઘડેલી
 મળી; ચુક.
 મકંજો (ફા) મંચો.
 પ્રતો (નં) નકલે.

મદલો=ચળેલી કીણી ઊ-
 નો ભીનો કાલ.
 નમુનો (ફ) વાનગી; જોડો
 (મુકાળલે ખીજો.
 રડીરીઓટાહપ (આ) એક
 વાર છાંસીને પછી તેના
 ઉપર રમ રેડવાથી માથે
 જોડાઇ ગયલા કાપડ હરમા-
 નાં એકઠાં ખીયાં
 હિકમત (આ) તદ્દમીર.
 પોતું=ભીનું ચીથર
 ગમ=ખાજુ; તરફ.
પાઠ ૭૬ મો.
 પુટ (ન) પાતુ.
 અનુક્રમ (નં) એક પછી
 એક આવે એવી જો ગોઠ-
 ઠવવાની રીત.
 મહવરો (આ) અ એવ ટેવ
 અચરદરી (ફા) હોંશિઆરી
 આજનર (અ) હયાઆર.
 જગડતા=જડકતા.
 અમથાં=એખલા; કુત.
પાઠ ૭૭ મો.
 ફાવત (નં) ફાવર; કમ
 વાળે; આખાદ.
 ખુમસુગત (ફા) રવાણા; શો
 ભાવતા.
 મદગુ=પામન થવું.
 મથક=મોટું ટેકાણું.
 મજા (ન) મલુકાધવાળા
 વિલેકી.
 પ્રમાણીક (નં) સામા.

જહાજે (હિં) મોટા વહાણો કાચી=નાળીએની ચોટલી ના રેમા.	મતચીયા (મ) માચીચીયા શીરોમણી (મ) મર્વેચી મો ટી મર્વેચી.	અમની (મ) અગામ લગ- વાળો.
કોપરેલ=કોપરાનું તેલ. કપ્પી (આ) બુદ.	પ્રોઠા (મ) મોટા. મહમી (મ) વગર ચીસાનું જોખમવાળું. જોરમાથી ઉતાવળું.	ખીકલુ=તરમ; થોથો તાતી=ઉગામેલી; ગરમ. આયમજો=પશ્ચીમ તરફ ધાવ (હી) ધા; ઝટકા; જ- ખમ.
લીલાલેદર=લીલું લીલું ઠં. ડક ઠંડક.	મતવાદી (મ) માથો શુરા (મ) બાહાદુર. જશવંતા (મ) માનવંતા; પંકાતા જશવાળા.	રેહ (ન) કાપા; શરીર. વાંઝીઓ=જેની જીને હો- કરાં થાય નહી તે મખમ
જવહીર (આ) હીરા માણે- ક વગેરે.	પાણીઆ=પર્યટ. કૂત (મ) કામ. કટાવે=વઢાવે; લેવડાવે. મરજદા (મ) માનઆપર. કારજ (મ) કામ.	ફાટ (ન) જન્મે. પૂતર (મ) હોકરો. રાંક (ન) ગરીબ. બદ્ર (મ) કલ્યાણ; રૂં. તક=ખપત; મખમ. ફળે=પ્રમુદ થાય.
પાઠ ૭૮ મો	અચીત=આચીતુ એકા- એક.	મોલ=શુદ્ધ પેલુ. મોતુ=માથે; શોભતુ.
છુટક=છુટા છુટા. તગામવું=ચાંચું દાખવું લાંછ (ન) લક્ષ્મી. પામર (મ) ગરીબ. વહાવું=હેતરાવું; ઠગાવું. વામવું=દુર કરવું; કાહાડી નાખવું.	વીમામવું=હાથ ધમવ; પ- રતાવું; વીચારવું. માફ (મ) વેરાગી; માંત પુન્ય (મ) ધર્મ; દાનનું આશીશ.	પ્રગટે (ન) જન્મે. પૂતર (મ) હોકરો. રાંક (ન) ગરીબ. બદ્ર (મ) કલ્યાણ; રૂં. તક=ખપત; મખમ. ફળે=પ્રમુદ થાય.
બદ્રા (મ) રૂં સાહનારી જી; (બદ્ર તે કલ્યાણ તે કેપરયા બદ્રા) લક્ષ્મી (ન) પૈસો; દ્રવ્ય કર (મ) હાથ. દસી (મ) આકરડી.		મોલ=શુદ્ધ પેલુ. મોતુ=માથે; શોભતુ. મુનતાન (આ) બાદશાહ પુલે (મ) બરાબર. વેલેવાર=વકુલ આંટ શાખ. દાવાદગ=ધણુંજ, અતુલ.

(કવિતાની સમજૂતી.) (૧૦)

વિદ્યાના મોટાડા આગળ લક્ષ્મી હાથ જોડીને ઉભી રહેહે; વિદ્યા
આગળ લક્ષ્મી આંધું હોડીને ચાલી જાયહે; વિદ્યા આગળ લક્ષ્મી પગ
ચાંપીને તેને નમેહે; વિદ્યા આગળ લક્ષ્મી કંગાળપણથી દાસી યધને રહેહે
માચી વિદ્યા એ મર્વેચી મોટી છે, માચી વિદ્યા ત્યાં ધન ધણુએ; શામળ
કહે માચી વિદ્યા વિના બિચારા માણસોને મોટા પશુ જેવા બાલુવા. (૧)
જે પુરુષો વિચારવંત છે તે વગર વિચારવું (એકદમ જોરમાથી હ-

તાવળ) કામ કરતા નથી, અને એવું કામ જે નહીં જ કરે તે કાઠથી છે- તરાતા નથી. જે પુનઃ વિદ્વાન હોય છે તેજ એવું વગર વિચારણું કામ કરે નહીં, અને એવું કામ જે નહીં કરે તેજ આપા શુભ નર હોય છે; જે વગર વિચારણું કામ કરે નહીં તેને કીરતીવંત જાણવા, ને જે એવું કામ કરે છે તેને વારતે શામળદાત્ર કવી એવું કહે છે કે તેને વિદ્વાન નહીં પણ પરચર માનવા. (૨)

વગર વિચારણું કામ કરનાર કાઠ દાહડો મથું કપાળે; વગર વિચારણું કામ કરનાર ઇજત આપર બોવરણે; વગર વિચારણું કામ કરનાર પોતનો જીવ ખુએ; વગર વિચારણું કામ કરનાર કાઠ દહાડો પણ મુખે નવ મુએ; તેમ વગર વિચારણું કામ કરનારને ઓસિંધુ દુઃખ આવી પડે; ને એવું કામ કરવા થકી શામળ કહે કાઠ દહાડો હાય ધમવા પડે. (૩)

પંડીતે પંડીત મળે તો તેઓને અમર અમર ધણું સુખ થાય, વેરાગીને વેરાગી મળે તો તેઓનું એક ખીજનું ધણું દુઃખ જાય; ઓખાની માથે ઓખા મળે તો મોઢાં પુનઃ ખરાબર ગણાય; તેમ માયાની માથે માયો મળે તો મોટી આગર પંકાય; જુઠા માણસને જુઠો મળે ને બચનીને બચની જડે, જેમાં જેવા યુગ્મ મળતા તેવા જગતમાં મેલેલ તેવા સ્વભાવથી આવી મળે. (૪) વાણીઓ જેનું નામ કે તે કરી પણ જુઠું બોલે નહીં ગરમ (ઉગામી) તરવાર બાંધવાથી ખીકણુ હોય તે ઝોથી પેહેલો નાસે ઉગામી તરવાર બાંધવાથી મધના કરતાં પેહેલો રૂનેથી તે ચાલશે આવે; ઉગામી તરવાર બાંધીને તે પોતાનાજ વખાણુ કરે; અને પૂર્વ તરફની પડે પુરમ તો પશ્ચિમ તરફ ચાલશે જાય (આગળ પડવું હોય તો પાછલા બારણું લે;) વળી વાંતી પાઘડીઓ માથે મેલે (વરણગી બતાવે) ને માવચેત થઇને પેહેલાં ચહડી આવે; પણ શામળ કહે જ્યારે મોઢા ધા માથાપર પડે ત્યારે ઝોથી પેહેલોજ તે નાસી જાય. (૫)

જે કાઠ ગરીબ માણસ પણ તે જીવતો હોય તો કાઠ દહાડો તેને પૈનાનો લાભ થાય; દુઃખી કાયા અથવા કાઠ દુઃખીઆરો જીવ પણ જે તે મહામત હોય તો કાઠ દહાડો પણ તેનું દુઃખ દૂર થાય; વાંચીઓ પણ

જો તે જીવતો હશે તો કોઈ દહાડો પણ તેની સ્ત્રીને ડાકશે થશે; તેમ કોઈ ગરીબ માણસ પણ તે જીવતો હશે તો કોઈ દહાડો પણ તેને મારૂં ધરખાર મળશે; જે નર જીવતો હશે તેની સ્ત્રી નહીં હોય તો કોઈ દહાડો પણ તે મળશે; પણ સુઆ પછી મળવાની નથી; મટે આ વખતમા તમે અબી મંત્રારની વાત વીતારી દો, ને એકે ચિતે પ્રભુનું રમરણ કરો તો કોઈ દીવસ પણ ઈશ્વર તમને તેનું ફળ આપશે. (૬)

વાણીઆ જેનું નામ કે તે જરા પણ એણે તોળીને આપે નહીં; વાણીઆ જેનું નામ કે જે પોતાનો ખોલેલા ખાસ પામે; વાણીઆ જેનું નામ કે તે વ્યાજ માથે પૈસા આણે; વળી નામ વિવેકી વાણીઆનું કે જેની શાખ શહેકારની અસખર છે; પણ જો તેનો પહેલર છુટયો તો પછી તેને ધણું દુઃખ થાય છે; એટલે (તેને પૈસા પછી કોઈ શીયું નથી.) (૭)

પાઠ ૭૬ મો.

પ્રકૃતિ(નં)તપીયત; સ્વભાવ
દાશભાવ [નં] અરેઆઈ;
કાને..

મય વીએ=કેહાવીએ.
ભામ (નં) પીક; પ્રક.
નામુક (ક) કામગ; નામ;
કુમગી.

પાણી=વીત; કમ; દમ.
ખીદમતગાર (ક) ખીદમત-
માં રહેવારા ચાકરો.

સુન (હી) ગાલ; પોડા વ-
ગેરેપર નાંખવાનું લટક-
તા છેડાવાળુ લુગડું.

કમ્પાએલા=જોરાવન; કમ પા
મેલા.

આલાક (ક) હોં ચાર; ચં
મંજ.

ગણુતી=હીચાખ; લેખુ.

કાન (આ) હયાઆપી કા
પીને માનવું તે
મજબુતી (આ) ટુકો પુટી.

પાઠ ૮૦ મો.

ઝાવણી(હી)લરકરનો મુક.મ
કાણુપત=નામોસી.
યાતમીદાર (મં) અગર રા-
ખવારા.

હાજી આ) ગતવાળુ; હજ
કરવારા.

આદરગતકાર (નં) આદર
ભાવ; આવકાર.

ઘાટ=વેતરણ; તોડ.
કુકડીઆ (હી) કડકા ભાગ.

ધાસ્તી=પીક; ડર.
કાખા=દમા કૂટકાના.

ગતી (નં) વલે હાલ
યાતગી (મ) અખર.

ઈતખાર (આ) બરાઓ.

ચોક (મં) દલગીરી.
ઈતીહાસ કરતા (મં) આગ-
ળ અનેલા વરતમાનોના
લખનારા.

પાઠ ૮૧ મો.

નમસ્કાર (મં) વાંકા વળીને
નમવું તે.

કમ્પા હી) છટા; ઇખારત.
ખામી (ક) ખોડ; કસુર.

નીમાઝો=જીમવામ.
ચશીખાર=ઝોણાં ચીના-

ઇ ખાર
છીકું=વાડ કે ખતરમાં જ-

વા આવવાનો રસ્તો;
માકું બાકું.

માંપતા=દાખતા; છંદતા
પાઠ ૮૨ મો.

આંચકો=હડસેલો; ધકકો
હાંઝાજ=હોય; માતર

ઈનમાણી (આ) બરાબર ત-
પાસી કામ કરનારો; વા-
જાખીની રહે ચાલનાર.
ઉમાડી=ઉચ્છ્રી; ઉમામી.
ઢોકથો=મારથે; ઢીકથો.
ઝપાટા=ઝપટા; કુન્ડા.
પાઠ ૮૩ મો.
અથ (મં) શરૂઆત.
ઈતી (મં) છેવટ છેડો.
થપારથીત (મં) જેવું નેહ્યું
તેવું; બરાબર.
આંતઃકરણ (મં) હૃદય.
પરીણામ (મં) ફળ.
એવડો=એ વારનો; અમણો.
વીતેલી=થયેલી; અનેલી.
ટગમગ=ડગમગ; ટગર ટગર
સંધરતો (મં) પાથે ગાખ-
તો, એકઠું કરતો.
ચત્ય (મં) માયું.
આચહ (મં) અળાતકાર.
જાહે=મદદ.

મરકરી (ફા) મળક.
પાઠ ૮૪ મો.
કાલુ મ.છત્રી=મેજેડાયલસી
પોતાનેડકા, જેમાંથીમા
તી ન કળેછે તે.
રસી (હિ) દોરી; દોરડું
પાલકો=કઈ જિંઓ હંમારત
ઉપ-અહડાનાર માકડી
પાડીઆં વગેરે દોરીથી
બાધવાં તે.
જંગોટો=કચ્છો; કાછો.
વચ્ચ (મ) કપડા; લુગડાં.
મરકરીજી=ગાળો.
મીનાટ (અ) ૧૦ સેકંડ
ચીમટો=ચીપીઆ.
ચુટી=વીણી.
વડ=જાત; વળ.
જીમઆ=લુમઆ.
ગટન (અ) બારીજી
પાઠ ૮૫ મો.
શીલા (મં) પથ્થર.

ચાન (મં) ફૂતરો.
પુંજ (મં) ઢગલો
આબ=વાદળ; ગગન
બંધ (મં) બાધવાની દોરી.
રીછે=પુચી થાય.
ડથે=ડથે; કરડે.
પુષ્પ (મં) ફુલ.
પામ=અશર.
પુર (મં) રેલ પાણીનું આ
વડું; થેર.
થોમે=અટકે.
ગીર (મં) પાણી.
આડ=આડો.
આળી=અટકાવી
લધુ (મં) નાનું; કુમળું.
ઝાટપથે (હિ) બાળપથે બ-
ચપથે.
કીવા (મં) વીંધી; જીગત.
મંજવો=મંજવો.
હેળવો=હેળવો.
પટે (હિ) બથે.

(કવિનાની સમજૂતી.) (૧૧)

માટે પથ્થર અથવા પથ્થરની ગદા ફૂતગની પછડીને માથે રાખીને,
જીઓ તેને હીકમતે બંધથી બાંધી લાંબી; પછી તેને સીંધી કરી તો પણ
વાંકીની વાંકીજ; માટે જે દેવ પડી હોય તે મટાડી કેમ મટે! (૧) બીટના
અટાડે અંગ (શરીરના ભાગો વાંકા વળેલા છે, હવે તે ઢાંકી રાખીએ તો
કોહો ઢાંક્યા કેમ રહે;) ભોંપના તળીઆપ સુએ તો તે આકાશના તરફ
નજર નાખે; માટે જે દેવ પડી (૨) જીઓ નાગની જાતની દેવ જે છે
તે કવી છે; ક જે તે પુચી હોય છે તો રમેછે ને બીજવાય તો કરડેછે;
હવે તેને ધચી પુચીથી ઘેર પાળી રાખીએ, તોપણ જે દેવ પડી (૩)

ધણા કુલના ઢગલામાં હીંગ પેસે, તોપણ તે હીંગને કુલનો પાત્ર (મુગંધની અમર) લાગતી નથી; અને તેમ કરવાને કોઈ માણી માથુ કૂટીને મરી જાય તોપણ શું થયું! મારે જે દેવ પડીં (૪) માથુ ચોપડીને કાપલા જે કાળાએ તેને દુધમાં ગમ્પીને ધુઓ; તો કોઈપણ દહાડો તેની કાળી જાત મરીને ઉજળી થવાની નથી; મારે જે દેવ પડીં (૫) બોલો પાણીનો પ્રવાહ જનો હોય તો તેને કોણ થોગાવી શકે? ને બોલો નેવનાં પાણી તે બોલે શી રીતે ચડે? એ પાણીને ખાડામાં કોઈ અટકાવી રાખશે તો રહેશે? (નહી); મારે જે દેવ પડીં (૬) કુમળુ ઝડ આપજુ જેમ વાળીએ તેમ વળે, તેમ તમે જયપજુ જે દેવ મુકાષ ને મુકી દો; પછી નહારી કે આરી, પછી કે રહેમવાળી ગમે તેવી હોય, પણ જે દેવ પડીં (૭) તમે જયપણમાં ફિલા કેળવો (કામ કેળવીને મારાં કામ કરો) ને તેમાં ગુણ મેળવો; ને તેમાં આરી નીતી મેળવો ને તમરો જીવ હેળવો; આ પાઠ સાંચી રીતે જે બજે તેને આરી દેવ પડે; આ મારા અંદ કવિ દલપતરામે બનાવ્યા છે. (૮)

પાઠ ૮૬ મો.
રચના (ન) શોભા.
કપડાં (હી) લુગડાં.
આંપણુ=મોડ; આમી કમર
ચીકત (ક) રશમનું બરત
દરજી (ક) મેરાહ; મહ.
રોજી (ક) રોજગાર.
રકમ વંધ (અ) જયાં વંધ;
આમરા.
કમાઈ (હી) રજાતર.
લાંમે=ઝોડો; મોટો.
રેલવે (અ) લોહાનો ઝડક
નો બાંધેલો રસ્તો.
કમનમજ=મે મનજ એ.
હી અકલબ.

શ્રીમાય (અ) ચોકમ, ગ-
લુચી; લેખ.
આગમેટ (અ) વગળત
જોરવી પાણીમાં ચલતુ
મોટું વાહાણ.
પાઠ ૮૭ મો.
શામા [ન] કાટે.
શીમન (ન) યોચ.
મારેમાન=અણુ વરમ.
જગલી [ક] બેવકુક; બુકી
વગરન; મુર્ખ.
ગાદિય (ન) ધાતકી દયા વ
ગરના.
શીસ્તાર (ન) વસ્તી, પરી-
વાર; એ હેવાલ.

પાટ=મામો કાઠો; મામો કી
ન.રો.
ને હેરો=નીડો.
દોટી=મડું કપડું.
મનમજ=ઝીલું લુગડું.
ગળી=એક જાતનો કાળો રંગ
મરેતો (ક) ચાક.
ગુલામ (આ) વેચાણ લીધે.
લો ચાકર.
શીજાજ (આ) ધારો.
મેહતા=ખમતો.
કેયલાયજલ=ફેરકાર.
પાઠ ૮૮ મો.
કમાઈ=ચીમજાઈ.
મુગાડીઆં (અં) એક ગી.

ણાં મૂળીઆં
રેસા (કે) દોરા.
સામ (મ) દમ; મામ.
મોર=આંખાનાં ફુલ.
પાઠ ૮૮ મો.
તરેહવાર (આ) જાત જાત-
ના; જુદા જુદા.
જાંબુઆ=જાંબુ જેવો.
ખડખડી=ખાડા ખખખા-
વાળી.
જરપે=વેરે; નીકળે.
મકેદ (કે) શેણું.
અકે (મં) ગરમીના જોરથી
મંચાઓથી કાઢાડેલું પા
ણી જેવું તતવ.
પાઠ ૯૦ મો.
નટ (મં) તજર પાંખીનો ખે-
લ કરનાર; પાછાગરવાદી
આજન (મં) ખેમણું; ખેડ-
ક; (શરીરવાજવાની ક્રીયા
તજરપાંખી (કે) તજર પાંખી
ને ખેલ કરવાની ક્રીયા.
ગારડી (મં) વાદી; આગી-
ગરો.
ખેલ (આ) તમારો; રમત

આકાશચલ્લી=આકાશની
ચલ્લી; મદારીઓ ઉંચે
યામલાપર ચલ્લીને ચ-
લ્લી જેવા દેખાય છે એ
વેા ખેલ; પગ કમનતનોત
મારો.
તમ.મે (આ) ખેલ; રમત
ભરાઇ=મવાયાનો ખેલ; બ
વાયાનો તમારો.
મોહનાંલ=મોહ પમાડે એવો
વેલો.
ચાર=ચારો; ધાત.
આગીગર (કે) વદી; ગારડી
ઠગાઈ (હી) ઠગ્યાણ.
તજરપાંખ (કે) દ્રષ્ટીનો અ
ટકાવ.
ચુકવી=ખમેડી; ખુલવી
પાઠ ૯૧ મો.
દીંગ=છક; અજા.
દેરડી=નાનું દેર.
ગોઠવણ=ગોઠવણી.
પ્રત્યેક (મં) દરએક.
પાઠ ૯૨ મો.
જુંડ (હી) ટોણું; જથ્થો.
મથે=મડે; જાડી રહે.

ચહે=ચાહો.
શુદ્ધ (મં) પરાપર.
કૃપાળું (મં) દયાળું.
કપારો=તરે મારે બાંહેલો પા
ણી ભરાયલો ખાડો.
ચાવણુ=ચેવેણું.
દેવ (મ) ઈશ્વર; પ્રમુ.
પીતામાત (મં) માપાપ.
પદાવ (હી) ભાગ્યવિ.
પથુટુલ્ય (મં) પથુના જેવો
પ્રમાણી (મં) કબુલ.
તકું=ગોઠું.
ઠગારો=ઠગ લોકો.
જુભાળું=જુભવાળો.
નરદ (કે) પુરુષ; નર.
કટ (મં) દુઃખ.
ચુરો=ભુરો.
ધીક (મં) છીટ; શીટકાર.
જનમ મારો=જીવ્યાનાં મ
ર જીવતર.
કપી=કપડી; વણીની.
કોટો (હી) નાનો; થોડો.
ઠરવો=ઠરવો; કાઢો.

(કવિતાની સમજૂતી.) (૧૨)

મોઠા બાગમાં જેમ ઝાડની ઘટા થવાને, તેને મુગમાંથીજ પાણી
મીંચવાને જેમ મંડે; તેમ જો તમે જાનો મારો હાલ થવાને સાહાતા હોય
તો, સુધારો થવાને મારી વિદ્યાનો વધારો કરો. (૧) દયાવંત યજ્ઞને ખરેખર
ને વાસ્તે નિશાળો કહડવો, ને મધગાના સુખના ખી તમે રોપો (એટલે
વિદ્યા બહી તેઓ સુખ પામે;) જેમકે ચોપાસ ફરતી વાડ કચીને તેમાં

કપારો કરે, તેમજ સુધારો થવાને (૨) આપણને ધંધરે ચરેણું ચાવવાને
 દાંત આપ્યા. ને જીઆ કે માખાપ જેવાએ જ્ઞાત આપ્યું; તેમ જે આપ-
 ણને બણાવે તે આપણો ખરો પાળનારો છે, માટે સુધારો થવાને (૩) જે
 માણસ બણેલો નહીં હોય તેને પશુના જેવો મમજવો, જે બણેલો હોય છે
 તેજ માણસમાં કબુલ થાય છે; વિદ્યા શીખવવી એ ગોઠું પુન્યનું કામ
 છે એમ ધારો, માટે સુધારો થવાને (૪) ખરેખાર વિદ્યાનો બંડોળ કદી
 ધરવાનો નથી, તેને ઠગ ઠગી કે લુટાગ લુટી જવાના નથી; જીઆ કે જે
 વડે (વિદ્યાએ કરીને) હજારો જીવનું પાપણુ થાય છે, માટે સુધારો થવાને
 (૫) જે મુર્ખ વિદ્યા વિનાનો હશે તે ખીનખીની ઠમાશે, તેને દુઃખમાં કુ-
 ખનો જોઈને તમે તેનો હાથ પકડો; ને તેને તમે પાર ઉતારીને ઉતારો,
 માટે સુધારો થવાને (૬) જે માણસ લખીને વાંચશે તેનેજ આંખવાળો
 એટલે દેખતો મમજવો, (નહીં તો આંખજો જાણવો;) અને જે માણસ
 બણી જાણશે તેનેજ જીભવાળો મમજવો (નહીં તો મુંગો જાણવો,) એવો
 એવો જીને પુરૂષ ખીનેને લગતો એજ ધારો છે, (એટલે ખીનેને બણુ
 વું જોઈએ,) માટે સુધારો થવાને (૭) જે માણસ બણેલો હોય તે દુઃ-
 ખનો ચુરો કરી નાંખે (કાઢ દિવસે પણ તે દુઃખ કાપી શકે,) જે બણે
 લો નહીં હોય તે મનમાં ધગુજા પરતાય છે; પછી તે એમ ધારે છે કે
 આ મારી જીંદગાનીને ધીકકાર છે કે હું બણેલો નહીં, માટે સુધારો થવાને
 (૮) તમે ખચીત માનજો કે આ વાત ધ્યાન આપવા જોગ છે. એટલે એ
 વાત મોટી છે; નેહું ખરે વિસ્તારીને કહું છું કે એને નજીવી ગણશે ન-
 હીં; માટે બધે ઠામ ઠામ નિશાળો કહડાવો, એવુંજ મોહોડે દલપતરામે
 માં પુું છે. (૯)

પાઠ ૬૩ મો.	ત્યા.)	પાઠ ૬૪ મો.
ધારણ કરવું (નં.) લુટું; ધર વું; ચહડાવવું	મહા પુદ્ગ (નં) ધણી મુશકે લાઈથી.	કૃતન્ધી (નં.) ગુણને બદલે અવગુણ કરનારો નીમક હરામ.
ગોદત્યા(મં) ગાયને મારવી; ગાયની હત્યા કરવી; ગા ય માયાનું પ્રાપ (ગૈ)=હ-	વાદળી=ભુરા; અરમાની દેવસ્થાન (નં) દેવનું ટેકા- ણું; નંદીર.	આડા=ઉલટા; વીરફ. પાધરાદોર=સીધા.

દુરદશા (મં) બુડા હાલ.

મંજુર (આ) કમ્બલ.

બુમ ટ=પોકાટ; મોર.

પાઠ ૯૫ મો.

દમાલુ=કમ્બલ; કાસો.

મમલહત (આ) વીચાર.

મ્યાના=મેનો; પાલગી જેવું

મેમવાનુ.

દીવાનગીરી (ફા.) વજીરાત;

પ્રધાનવટી.

મેવકુશી (ફા) મુરખાઈ.

મોહર (ફા) શીકા; છાપ.

એહદો (આ.) પદવી; દર-

નજો; (અં) આરી.)

તજાકું=તલ ડીંગી નોકરી; ત

ભાડીનું કામ.

ટોળી=મંડળી.

પાઠ ૯૬ મો.

રક્ષક (મં) વાલો; માયવતાર

આળીર=બરવાડ; રખારી.

વંશપરંપરા (મં) પેઢી ધર-

પેઢી; ચંદ્રોકાળ.

મરદારી (ફા) હાકમી.

વડો=માનો બાપ; દાદો.

તક્ષત (આ) ફેર.

પાઠ ૯૭ મો.

ગુહધો (મં) લડવૈયો.

ધામધુમ=દમદમો.

ઉલટીને=સામા થઇને.

દીવાનખાનું (ફા.) ખેડકનો

મોટો ઓરડો.

એશુમાર (ફા.) સુમાર વગર.

ની; ધણીજ.

ધાલુ=મં હાર; નાશ.

ફાટફટ=મેદાલ; પુટ.

પાઠ ૯૮ મો.

ધાડ=બુટારાની ટોળી.

ખાખલા=નામ દા; હાથકારા

ખીકલુ.

ધા=જખમ; ઝટકા.

પરાક્રમ (મં) બારે કામ.

મદાકાળ (મં) રોજ.

ચેરો=એટલો; ચેત્રો.

સેહેર=ખુઆરી.

ભંગી=ભાંગ પીનારો.

ઝાંઝ=રીઝ.

ચાળક (ફા) ફટકો; ચાળખો

વીમમય (મં) નવાઈ

કમખમ્તી (ફા.) બુંડા હાલ.

જોડી કાઢેલી=ખલાવટની;

ખાટી.

પાઠ ૯૯ મો.

બુંદ (હા) કાંતો.

જાંડવા=દોડવા; ખીઆં વા

ખાં ફળ.

ગર=માલો; મીચ.

વીગચટા=જરા પીળા

મુરમ=વાસ; મોડમ.

નગર=હરમો રવાદ.

જાગરતી (મં) દોંશીઆરી

શુદ્ધી; માવચેતી.

મીઠાસ=ગળપલુ.

પાઠ ૧૦૦ મો.

ચણવન (મં) જીવવાળો

પરીપક્વ (મં) પુરાપકો

મખાળી (મં) મવાળીફળદુપ

અમળાવીને=વ.ળીને; મર-

ડીને.

દેશવર (મં) પરદેશ; દેશાં-

તર; પારકે મુલક.

પાઠ ૧૦૧ મો.

દાખલ (આ) માંલ.

નાતરયુ=માકં; ચોખ્ખુ

મખંધ (મં) વળગલુ

સ્થીર (મં) હલે ચાલે નહી

ને; કાયમ.

ચોગે (મં) ઉપાધે; થી.

ગોફલુ=ધસમાં ગોળો ને એ

પામ છેડા દોષ એવું

ઢીણા પથર મુકી ઉગ-

ડવાનું તે.

પાઠ ૧૦૨ મો.

આમન્ના=માન; બાર.

મુકમદફકયંત (મં) ઢીણી

ખીજ મોટી દેખાય એ-

વો કાયનો મંચો.

વાળાકું ચી=ખલનો તનો

કુચડો.

પાઠ ૧૦૩ મો.

લેલી=છાંધ જગ્યા ઉપર

મમવાનું લેઠનું હયાં-

આર.

ધાવ=ધવડાવનારી સ્ત્રી.

શોભીતાં (મં) મારાં.

દટો=જુચ; દટો.

જાંડુ (મં) જીવડાં.

ડ'ખ (મં) ચટકો

પાક ૧૦૪ થો.

દમયંતી (મ) નળ રાજનતી
રાણી, ને ભીમક રાજન-
ની ઓકરી.

નળ (મં) નૈયદ દેશનો રાજ

વીથેભ (મ) શુદ્ધ પડવું

નયન (મં) આખ.

શોણાન (મં) લોહી.

ટીંગા=જેઆ ટેકરા.

વૈદરભી (મં) વૈદરભ દેશના
રાજનની ઓકરી તે (દ-
મયંતીવલવલે=ટળવળે; વળખાં
મારે.

ભામની (મં) બાઈરી.

ભે (મં) ભય; ખીક.

એકલડી=એકલી; નીરાધા
૨; જાતે.

રમના (મ) જીભ

જાપ (મં) જપ; (એકચીતે

રમરણ)

જાપતી=જાપતી.

શુદ્ધ (મં) ભાન.

પ.પ=પાપ.

રૂંધીર (મં) લોહી.

આખરે=અથડાઈ પડે.

ટૂમ=ટોકર.

દેઝરડા=કાપા; નોહોર)

મરાડ=મોટા; ઊંડા.

અશુદ્ધ (મં) ભાન નહી તે

ઉર (મ) ઓતી; દીલ

પડકે=હાલે; થ-થરે.

પરાડ=પોકાર.

ખાપ=ખા; બખોલ.

રાફ=દર.

કુંફે=કુંફાટા મારે.

ધુધાં=ધોધાટ કરે.

ધોપ=ધો કરીને મરડા જેવું

ખીવામણા અવાજનું

જાનવર.

પ્રીછ=ખાણુ; ખપર.

વરૂંઆર=ખીજાડીના જેવું

પણ તેથી જરા મોટું પશુ

છીકારવાં=હરણ.

ચીતરા=તાના વાધ.

ફાળ=ધારકે; કુદકો.

ફાણુ=કોળા જેવું પશુ.

નાદ [મ] અવાજ; માદ.

શીમળા=મમળાનું ઝાડ.

મેકરી=મરણુઓ.

પંથ (મ) રસ્તો; (ધર્મ)

કંટળી=કાંઠાનું ઝાડ.

થોર=થુઓઓ.

ખોર=ખોરડી.

મુંદરી (મં) રૂપવંતી સ્ત્રી.

ચન્થે (મં) પગે.

કામળી (મં) બાપડી.

ઝાંખર=કાંઠાવળી ઝંખળી

જડીઆં=લડીઆં; (જટા-

ની પેઠે મું અવાજના મા-

યાના બાલ.)

રેણી (મં) ગત; રાલી.

જડું=અધોર; ખીકવાણુ

ધોર (મં) ભયંકર.

અનકેદક (મં) અન ને પાણી

નીદ્રા (મં) ઊંધ.

સુવન=સુવનું.

(કવિતાની સમજૂતિ.) ૧૩)

વૈદર્ભી વૈદર્ભ દેશના ભીમક રાજનની ઓકરી ને નળ રાજનની રાણી તે દમયંતી) વનમાં અંધારી રાતે ટળવળે છે; તે જાતે સ્ત્રી જાત અને વળી એકલી તેથી તેને ધ્રુણા ડર લાગેજ, વૈદર્ભી વનમાં ટળવળે છે. (૧) તે રાણી દમયંતી જીભાએ નળનું જ નામ દે છે, ને તેના જ નામના જપ જપ્પા કરે છે; (વારંવાર નળનું એમ બોલવા કરે છે) તેને ચરીરનું ભાન નથી, ને અંધારી રાતે તેને પગે કાંઠા ભાગે છે; વૈદર્ભી વનમાં (૨) તેની

રડતાં રડતાં આંખો રાતી થઇ ગઇ ને આંખમાંથી આંસુએ કઢીને તેજ ધટ્યું ને નેત્રમાંથી આંસુગી બે ધારા ઝર્યા કરેછે ને લોહી વેહેછે, વૈદર્ભી વનમાંં (૩) તે ચાલેછે પણ અહીંથી ચાહી ને પાંદાંથી પાંદાં એવી રીતે અથડાય છે, ને પગમાં ઠોકરો વાગેછે; તેમ કાંટામાં બાલ ભરાય છે; ત્યારે ચાલતી ઉભી રહીને અટકે છે, વૈદર્ભી વનમાંં (૪) તેના શરીર ઉપર આડળી ડાંખળી વગેરેથી ધણા નેહાર કાપા પડયા છે, ને તેમાંથી લેહીની ધાર વેહેછે; ને મોહોડેથી નળ નળના ઉચ્ચાર શિવાય બીજો કંઈ પણ બી-ચાર તેને અવગતો નથી, વૈદર્ભી વનમાંં (૫) તે જંગલ કાંતરો ઉતરે ને મોઢા મોઢા જંગલ ડુંગરો આંતે તેપર ચઢે, ને વાઘ મોઢો પોકાર મારે તોપણ તેનું દિલ ભાન નિનાનું (હા લેદિશ) થઈ ગયું તેથી ધડકતું નથી, વૈદર્ભી વનમાંં (૬) તેને વાંકે રસ્તે ટેકરા ટેકરીઓ ને બીચમણી શુક્રોએ ધણી આંતે, ને આપ દરમાં ડુકાટા મરે ને ઘોષમી માંહે ઘોષાટ કરે તેથી લાગ પામે, વૈદર્ભી વનમાંં (૭) પણ પંખીના જે શાદ થાય તે તેની જાણમાં આંતે નહી; તેમ વડ વણીચરનો આદ પણ ધણો થાય ને તેની પાછળ રીંછ દોડે, તેની પણ અચર તેને પડે નહી, વૈદર્ભી વનમાંં (૮) ત્યાં દરણ કુંકાર મારી રહેછે ને ચીતરા (કાખરા વાઘ) પેટમાં ધારડો પાડેછે કે (એ આવશે,) ફાલુ એટલે કોલા જેવા જનનવરનો પણ બહુ અવાજ થાય; ને શીયાળનો આદ પણ ઝંબળાય, વૈદર્ભી વનમાંં (૯) આંખા, આંમલી, ને લીમડા, તેમજ અન્યનાં આડ પણ બહુ, વળી ઝમણો સદકી ને સેકટી એ આડ પણ ધણાં તેથી દમયંતીને રસ્તો સુઝતો નથી, વૈદર્ભી વનમાંં (૧૦) ખેરના લકડાનાં, ખાખરનાં પાંતરનાં, કચકીનાં, કંટાળી અને સુએરીઆનાં ઝાડ; તેમજ બાવળનાં આડ પણ ધણાં બીવામણાં, ને ત્યાં ધણી ભોરકીઆ તેથી પણ તેને રસ્તો દેખાતો નથી, વૈદર્ભી વનમાંં (૧૧) તે બાડોની અટવાઈમાં તે દમયંતી રાણી અથડાઈ પડેછે, ને તેને પગે બાડોના વેલા વીટાઈ જાયછે; ને તે રાણીના માયાના ચોટલાના બાલ છુટા તેથી તે લડીઆં આડ બાંખરામાં ભરાઈ જાયછે, વૈદર્ભી વનમાંં (૧૨) તેના શરીરે બાડો અથડાય. ને શરીરનું બાલ નથી તેથી કાંટામાં તેનાથી પણ મુકાય છે,

ને નળ રાજનું સ્મરણ કરતી બપહે, વૈદર્ભી વનમાં (૧૩) તેને રાત કે દિવસ કશું માલમ પડે નહી, એવું તે અધોરવન; ત્યાં ધણા ખીયામણ શબ્દ થાય; તેથી તેનું શરીર યરથર ધુજ્યા કરે; વૈદર્ભી વનમાં (૧૪) તે ને આંત કે પાણી કશું બાંધે નહી ને રાત્રે ઊંધ પણ આવે નહી, તેમ નહી ખેસાય ને નહી સુવાય; એવી રીતે તે અટક રાતમાં તેને બાટકતાં બાટકતાં તણુ દહાડા એમ વહી ગયા. વૈદર્ભી વનમાં ટળવળે છે. (૧૫)

પાઠ ૧૦૫ મો.
કુંમ [મં] ઝાડ.
પરહરવું [મં] ઝાડવું
પુનરલોક [મં] ધર્મત્તા;
કીરતીવત, તે (નળ રા-
જ.)
શ્યામા (મં) બાઈડી.
જનનું [મં] ધુટણ.
પત્ની (મં) રાણી.
નૈશદનાથ [મં] નૈશદ દેશ-
નો ધણી તે (નળ રાજ)
કાજળ=મેશ.
વ્યાકુળ (મં) બાવરી
દેહકી (મં) દેહ; કાયા.
નાથ (મં) ધણી; સ્વામી.

પટકુળ (મં) લુગડું; વચ્ચ.
ઉલટ=હોંઝ; ઉમંગ.
ભાજ=ગોધ; તપામ.
ભુગાળ (મં) રાજ.
કટ (મં) કડ.
મારદુલ (મં) વાધ.
વહાલ=હેત; આહા.
નૈશદ દેશી (મં) નૈશદ દેશ-
નો રહેનાર; નળ
જાવજ=વાધ.
વનદેવી (મં) વનગી માતા
તે (દમયંતી)
કંપાય=યરથર; ખીએ.
તરપતી (મં) ઝાડનો ધણી
જીચું ઝાડ.

અજગર (મં) માપ.
વીકાશી=પોણાણુ કરી.
પ્રીત્યો=મનુષ્યો.
વીખ (મં) ઝેર; શોમલ.
અચીર (મં) ચીરજ વગરની
અ કળી.
ચક્ષી [મં] આંખ.
કંડે (મં) ગળે.
શોષ (મં) પાણી વગર ગળે
એલય નહી તે.
મરણ ગમે (મં) મરતી વ-
ખતે; આંતકાળે.
પારશી=ચીકારી.
શુભત (મં) હીકમત

(કવીતાની સમજૂતી.) (૧૪)

નૈશદ દેશના રાજા નળના રાણી દમયંતી બુલી પડેલી તે વનમાં બાટકયા કરે છે, તે મુખેથી નળ નળ કર્યા કરે છે; ખીએ કંઈ પણ શબ્દ બોલતી નથી, દમયંતી બુલી પડેલી તે બાટકયા કરે છે (૧) તેની આંખમાંની મેશ પણ આંસુએ ધોવાઈ ગઈ; ને તેનો સ્વામી નળ રાજા તેનું પેરેરેલું વચ્ચ ફાડી જતો રહ્યો, તેથી તેની અડધી કાયા ઉઘાડી રહી તેના દુઃખે તે ગાબડી થઈ ગઈ, દમયંતી બુલી પડેલી તે. (૨) એટલામાં એક સ્ત્રીતરે આવતો દીઠ, તેને હોંઝથી ચીરજ રાખી દમયંતીએ નળ રાજાની અપાર

પુછી કે બાઈ તારા જેવી કેડ છે, તે નજરાજને દીકાતા ? દમયંતી બુલી પડેલી તે. (૩) પછી દમયંતીએ વનમાં એક વાઘને જોયો તેને દમયંતી પુછે છે કે હું વાહલા, તને કંઈ નૈશદ દેશના રાજા રહેતે મળ્યા ? તારા જેવીજ તેની ચલ છે, દમયંતી બુલી પડેલી તે. (૪) એટલે વાઘ તો ગ- બરાયો, ને ખીક્યા નાશી જાય કે રખે એ વગના માતા દમયંતી મને પક- ડશે, (કેમકે વનમાં તે રાક્ષસી જેવી દેખાતી હશે) અને ખીજાં પશુ પણ થયેર ધુજવા લાગ્યાં; દમયંતી બુલી પડેલી તે. (૫) પછી ઊંચા ઝાડને પુ- છડું કે તારી ઊંચે ડાળ મઘ છે, માટે હું ઝાડના ઘણી (ગાયી માટા ઝાડ) મને નજ રાજા ક્યાં મારામ પડે દમયંતી બુલી પડેલી તે. (૬) ત્યારે ઝા- ડનો કંઈ જવાન આપે નહી, તેમ તેમ રાણી ઘણું રૂદન કરવા માંડે; ને કેહેકે નજ રાજાથી હું જ્યારે વેગળી પડી ત્યારે મધગા મગ શત્રુ થઈ પ- ડ્યા, દમયંતી બુલી પડેલી તે. (૭) એવામાં એક માટો આપ મેંદું ઉઘાડી રસ્તમાં પડ્યો છે; તેને દમયંતીએ જાણ્યો નહી તેથી તેના મોંમાં પગ મુ- કી દીધો, દમયંતી બુલી પડેલી તે. (૮) તેનો પગ ઘુટણ સુધી તે આપના મામાં મથો, તેથી રાણીને શરીરે બધે જોર ચડી ગયું; તેથી તે ત્યાં આ- વરી થઈને નજ રાજાને આઘ પાડીને ખાજાવવા લાગી, દમયંતી બુલી પડેલી તે (૯) તે આપતો મનમાં ખુશી થયો, કે આજનો બહો સ્ત્રીકાર હય આપ્યો પણ વૈદર્ભી ઘણું ટળવળવા લાગી લાગી ને તેના આંખનાં નેત્ર બંને ઊંચાં ચઢી ગયાં, દમયંતી બુલી પડેલી તે. (૧૦) તેને ખોલતાં ખોલતાં મળે શરડો પડ્યો, ને માટે પાણીનો શોષ પડ્યો; ને કહ્યું કે મરતી વખત પણ મારે હૃદયમાં ડોહ મળે નહી, એમ કહી જીભે નજ નજનું દયાન ધત્તી જાય, દમયંતી બુલી પડેલી તે. (૧૧) એવામાં રાણીને રડ- તી આંખનાં ત્યાં એક સ્ત્રીકારી દોડતો આવ્યો; ને રાણીને દીડી તો આ- પના ગામાં તેનો પગ બરાયેલો છે, દમયંતી બુલી પડેલી તે. (૧૨) તે સ્ત્રીકારીએ પછી આપને કુદાડનો ખા કરીને મારી નાંખ્યો; અને છી- કમતથી તે નજ રાજાની રાણીનો પગ તેના મોંમાંથી કહડાવ્યો, દમયંતી બુલી પડેલી બટકવા કરેછે. (૧૩)

નળ એ મોટો ધર્મીત્મા ક્ષેત્રી રાજા થઈ ગયો, તે નૈશદ દેશના ચી-
રચેન રાજાનો છોકરો, તે ઉપરથી તેને નૈશદનાથ કહે છે. દમયંતી એ વૈદરબ
દેશના ભીમક ગાળની છોકરી, તે ઉપરથી એને વૈદર્ભી કહે છે. નૈશદ એ
અંગાગાનો એક પ્રદેશ છે અને વૈદરબ તે દક્ષિણમાં છે તે ધણું કરીને
(વરાડ હશે.) નળ દમયંતીની આખી વત પ્રેમાનંદ કવિએ રચેલી છે
તેને નળાખ્યાન કહે છે; તેમાં ૬૬ કડવાં છે. તેમાં આ તો ૩૭ તથા ૩૮
માં એવાં બે કડવાં છે નળ રાજાની પુત્રે કળજીગ પડયો અને તેણે નળ
દમયંતીને દુઃખી કરી તેઓ વયે વિલોગ પડાવ્યો ત્યાંથી આ આવે છે.
૧૦૫ માં પાઠની છેલી કડીમાં પાર્શ્વએ માવના માંમાંથી દમયંતીનો પગ
ચુકાવ્યો પણ પછી થું થયું તે વાત ખીજ કડવામાં છે. તે પાર્શ્વએ પછી
દમયંતી ઉપર ગજર અગાડવાનું કર્યું ત્યારે દમયંતીએ તેને કહ્યું કે મને
છેડીશ નહીં હું મતી છું પણ તેને માન્યું નહીં ત્યારે તેને તે પાર્શ્વને
શ્રાવ દીધો તથા તે બળીને બરમ થયો. ત્યાંપછી દમયંતી વનમાં નળ
રાજાની શોધમાં આગળ ચાલી ત્યાં તેને ધણું દુઃખ પડ્યું, તેને મથે
ગાલીના કારાની ચોરીનું તોહોમત આવ્યું, તેમજ નળ રાજા જ્યાં હતો
ત્યાં તેને આવકજીનો વેષ લેવો પડ્યો પછી તે ચાર વિદ્યા શિષ્યો વગેરે જન-
ભુવા ભોગ વાનો નળાખ્યાનમાં ધણી વિસ્તારેલી છે તે રમુજી અને રમ પડે
એવી છે; માટે તે ચોપડી વાંચેથી બધો ખુશ્કાશો મળશે. તે ચોપડી (ન-
ળાખ્યાન) વાંચવા લખક છે.

પાઠ ૧૦૬ ઠો.
આંગરીઆ=આંગર લઈ જ
નારો હથીઆર વાળો
પુરૂષ.
કાંચીઆ=દરીઆઈ લુટારા
લુટી જનારા.
પેશવાઈ (હી) પેશવાના રા-
જાની ગાદી.
રજી (આ) હાજર; હજીર.
કુલ (આ) બધા; તમામ.

અમીર ઉમરાવ (આ) ઊંચા
કુળના માણસો અ.નવા-
નવાળા.
પાઠ ૧૦૭ મો.
દુરાની (ક) અપદાલી લોક
રાજાજી (ન) રાજાની ગાદી
ઉપરથી ઉઠાડવું.
રાજપદવી (મ) રાજાની ગા-
દી હોદ્દો.
ધારા (મ) પ્રવાહ; પાર.

પૈત્ર (ન) જોડાગનો છોકરો
દગલપાજ (કા) લુટ્યો, દ-
ગાપોર.
કાપ કાપી=પુત્રા મરકી; ક-
ટાકડી; પુત્રારેજી.
આરજીવ (મ) મોટી ખુશ
લીનો દાહાડો; મોટો ત-
હેવાર; રૂડું ટાંચું.
પુખરીઆ=પુખળા કરનાર
પાઠ ૧૦૮ મો.

મરહદ(આ) સીમા; મચ્છાદા
કવાયદી(આ) કમરત કરના

૩; કવાયદ બાલુનાર.

પેદલ=પગે ચાલનાર; બરકર
આવક=વધારો; બંડોલ; પે
દામ.

તંગી(ફા) ખોટ; તાલુ; નોટો
આતુર(મં.) હોંસીલ.

પાઠ ૧૦૮ મો.

રેહીલા=રેહીલ અંડનારે-
હેવાસી.

દીવાન(ફા) પ્રધાન; વજીર.
મડકું(ફા) નાપ; લેખ.

જામમ(ફા) મટકાં ધા.

સેહેવાયુ=અમાયુ.

અપદાયક(મં.) સુખકારક;
સુખ ઉપજે એવો.

પાઠ ૧૧૦ મો.

રાજનીતી(મં) રાજ કરવા
ની નીતી.

પ્રકરણ(મં) આમ; ભાગ.

વીરકું(મં) કેલકું; આમ.

પ્રમુખ(મં.) અધ્યક્ષ; વડે;

મુખામાં ઝોટી મોટે; ન-

રનશીન.

સ્વતંત્ર મંસ્થાન(મં) ઉત્તર-

અમેરીકામાં એક દેશ છે

અધીકારી(મં) આધિદારપ-

દવીવાળો.

મીત્ર(મં) દોસ્તદાર.

શ્રીદીશ(અં) એ એછું; શ્રી

દીન દેશના.

મળતાવડો=હળતા સ્વભા-
વનો.

સીપાઈગીરી(ફા) સીપાઈ-
નો ધંધો.

નકાર=ના; નાકચુલ.

કેમેદાર(ફા) હોંસીલ; કે-

મેદ રાખનાર,

મામાવાળીઓ=મામાવાળો;

શત્રુ; હરીફ. હમમાયો.

પ્રમાણીકપણું(મં) મામલ-

ટ; મત્ત.

સીફરમ(ફા) બક્ષામણ.

અત્યંત(મં) ધણેજીવ.

પ્યારો=વાહલો.

ગેરવાજાળી(આ) ખોટું; અ-

ધરમ.

આગત:સ્વાગતા(મં.) સેવા

ચાકરી; પરોણાગત.

ખાનગી(ફા) ઘર કામ મ

અંધા; જાહેર નહીં

પાઠ ૧૧૧ મો.

સ્વાદીય(મં.) સ્વાદદાર.

પાયનકારી=તસ્વી જાણવેલો

વસ્ત્રેવ(મં) દેવતા; આગ.

કુંઠવાઈમે=સીકડાઈમે.

માનીત(આ) નકકી; સીકું

દેખાવ=શોભા.

જેલુ=ખીણીરજ; પુન.

પાઠ ૧૧૨ મો.

જન=સીલીક; હોવું.

ગામ(અં) એક જાતનોવા;

હવા જેવો પ્રવાહી પદાર્થ

બાએ(મં) બાગે.

ધમમાણુ=ધાણુ; નાંશ.

ગીવતર(મં) ગીદગાની.

કાશ=નરાજ; ગાઉ.

ગણતરી=હીશાખ.

પાઠ ૧૧૩ મો.

સીમ(મં) હદ; મર્યાદા.

સુમાર(ફા) આશરો; અડ-

શયો.

તલેટી=નાંચેનો બાગ.

તીર્થ(નં) નદી કાંઠાની પતી

લ જગા; એવારો; છાટ

અમકાર=અવકારો.

ધુમર=ધુમ્મમ; જમીનથી;

આકાશ તરફ નજર કર-

તાં ધુમાડા જેવું દેખાવું

છે તે.

પાઠ ૧૧૪ મો.

કરગુરી મગ=જે હરણુનીના

ભીમાંથી કરગુરી નીકળે

છે તે હરણુ.

પટું=એક જાતનું, ઉનનું ક-

પટું.

જામા=ઘોઢું ધર્મ અજાવનાર

ઘોઢુંનો એક અવતાર.

કુંટી=નાભી.

કરગુરી=એક જાતની ધણી

સુગંધીદાર ચીકણી કા-

મની વસ્તુ.

મશરૂ(આ) એક જાતનું

સું રેશમી કપડું.

મસજીતીઆ(આ) ગોઠીઆ

મગતીઆ.
મખતી (કી) જીલમ.
જતીમેદ (મં) માતી અંત
ર; પાતમા જુદાઈ.
પાઠ ૧૧૫ મો.
દંપુશળ (મ) હાથીદાંત.
તોલ (મ) વજન; બાર.
લોપ=મડક; લાશ.
શીકારીઓ (કી) પારખી.
ફાંસો=કામ જો; શુળી.
ફોગટ=અમથું; નકામું.
હાથી ખાનુ=હાથી ખાંચીરા.
ખવાની જગો.
પાઠ ૧૧૬ મો.
હરીગીત (મં) હાથ નું ગી
ત; (હંદનું) ગામ.)
તતખેવ (મ) પુત.
થીર (મં) જે હાથ ચાલેલ-
હી તે; કાયમ.
નનીવ (મં) નવું.

પુદ્ગિશળી (મં) અકકલવં
ત; અમથું.
કસુર (આ) ખામી.
પટ (મં.) જગર; જોરાવર.
બ્રષ્ટ (મં.) નહારા; નાચા.
મંહાર (મં) નાશ; ધમચા;
છગ કપટ (મં) દગા ફકકણ
પ્રવાંચ.
ખગ (મં.) લુચ્યો; કપટી.
ખપટ=કેત વગ.
ચપટ=જમીન બરાબર.
ચર્મીએ=ફરમનો
શુદી=અજવાળીગી
ચીપુ (મં) ફરમન; ચરી.
ગીરમુગ (મં) મુગ વગરના
(નાર-મુગ)
છાજ=જાપરામીએ જડે છે તે
ચીદ્ધિ (મં) દોલત.
સીદ્ધિ (મં) મનની ઇચ્છા
પુરી થાય તે.

અપુટ (મં) ધણીજ; ખુટે
નહી તેટલા.
બંડાર (મં) બારૂં ખજાનો
મનોરથ (મં) મનની ઇચ્છા
મનકામના.
કુશળ (મં) શરીરે સુખી.
સુગકાર (મં) સુખ કરે એવો
નાદોષ (મં) દોષ વગરનોડો
ઇની તન્દાસી વગરનો.
નીસુળ [મં] ચળે નહીં એ
વે; રચીર.
જનમજો=પયારજન.
પ્રતી (મં) દર એક.
જયજયકાર (મં) કૃતેહ કૃતે-
હ; જયનો દમડો.
ગાજ=અવાજ.
રનેદ (મં) ચાહે; પ્રીત.
મજજન (મં) માન માણસ
(મત-જન.)
ચેલ (મં) રચેલા.

(કવિતાની સમજૂતી.) (૧૫.)

હે દેવના દેવ એટલે મેટા ઇશ્વર તું તરત દિલમાં દયા ધર કે જે
રાણીજીના રાજથી હમે સુખીઆ થયા; તું નિત્ય એના મુગટમાં નવું નિવું
તેજ આપ, અને મદા તું એ વિકટોરિઆ રાણીને આ રાજમાં સુખી રાખ
(૧.) એ પ્રીતિવાળી અને દિલમાં દયા લાવનારી અકકલવંત મોટી ખાઈ
છે; કે જેના મનમાં ધણી ચતુરાઈ બારેલી છે; દેશમાં જેના કામ વિષે જરા
પણ કસર માલમ પડતી નથી, માટે મદા તું એ વિકટોરિઆ (૨) જે ન-
હારી વાતમાં મથેલા એવા જે જગરા આ મંદારમાં એના શવર છે; જેઓ
માણ્યને ફાળ દે અને નહારા વિચારમાં ફરતા ફરે- તેનો તુરત નાશ કર-
નાર આ જગતમાં પ્રભુ તું જ છે; માટે મદા તું એ વિકટોરિઆ. (૩) હે

પ્રભુ આવાં વખતે તું ઉઠીને હમારી અગ્નિ મનમાં લેજે, ને દગો કરે એવા કપડી જે લોકો છે તે બધાને તું જમીન દોરત (પાએમાલ) કરી નાંખજે; એ દુસ્મનોના રેહેઠાણને (ટોળીને) જરા વારમાં તું દૂર કરી નાંખજે; ને મદા તુ એ વિક્ટોરિઆ (૬) અજવાળીઆમાં જેમ ચંદ્રમાનું તેજ દા-હાડે દહાડે વધતું જાય; તેમજ એ મોટાં રાણી સાહેબનું ધણું તેજ તારા વડે ચડતું રહે; ને જેમ છાજમાંના છોડવા મુગ વિનાના હોય તેમજ તેના દુસ્મનોના કુળને તું મુગ વિનાના કરી નાંખજે; ને મદા તુ એ (વિક્ટોરિઆ (૫.) તારા બહારમાંથી ધણીજ (ખુટે નહીં તેટલી) દોલત એને આપજે, ને એના માળી ઇચ્છા પુરી પાડી ને મધમાં દુઃખ એનાં કાપી નાંખજે; હે જગતના બનાવનાર ઇશ્વર તું એના બધા રાજમંડળમાં કુશળપણું આપ; ને મદા તું એ વિક્ટોરિઆ. (૬) લાંબી મુદત મુઝી એનું રાજ હમારા ઉપર મદા કાયમ રાખજે, વળી એના કુટુંબનો પ-રિવાર પૃથ્વી મધ્યે મુગ પામે તેમ વધજે; પરમેશ્વર પ્રીતે એના હકુમત બધા દેશમાં બાઝજે, ને મદા તું એ વિક્ટોરિઆ. (૭) એનો ઇનસાફ દોષ વિનાનો (તરફદારી વગરનો) છે તે જગત મધ્યે પથરાજે, અને નિ-ત્ય જીવે જીવે દાવસે બધા કામમાં એનો જશ વધજે; હમે ઊંચા સાહે એનાજ અવાજમાં એના યુલુનું ગ્યાન કરીએ માટે મદા તું એ વિક્ટોરિઆ. (૮) બાપએ મનમાં ઉનંગ ધરી ઇશ્વરની સ્તુતિ કરીને મેહોરથી એવું મળજે, કે આ પૃથ્વીપર રાણીજીની હરેક કામમાં ફોદ હજો; ને એ-ના દુસ્મનોનું જોર નરમ પડી જજો; આપા રોહબાવથી તમે મધમાં સારા માણસો ગામે ગામના એની કીર્તી ગાજો, ને આ મારા તવા છંદ દલપ-તરામ કવિએ રચેલા છે. (૯)

પાઠ ૧૧૭ મો.
અપકાર (મં) સારાને બદલે
નહાઈ; અવગુણ.
ઉપકાર (મં) પાડ; યુલુ.
આશ્રમ (મં) રેહેઠાણ; આ
શ્રાનું ઠેકાણું.

આગર (ક) રાગ.
આગરતા (મં) હોંઝ.
એવા (મં) ચાકરી.
તમરી (અ) મેહેનત.
દેવેશ (મં) અદેખાઈ
પાઠ ૧૧૮ મો.

જીહા=આવડોમાં જેગોપાજ
કરવા તે.
બંદગી (ક) ઇશ્વરી પ્રાર્થના
રમરણ.
ગરાસીઓ=વંશ પરંપરાથી
કંઈ મરકારી જમીન મ.

બેલી કે તે બદલ કંઈ
 રોકડ મળતું હોય તે લે
 નાગ લોકો; ગરામન ધ-
 ણી એક જાતના રજપૂ.
 ૧-ઠાકાર.
 એવારાણા=અક્ષા ઉતારવી;
 અક્ષાખલા કાઢાડવી તે.
 ધુમટો=જાળ; (મ.થ નો છે-
 ડો મોંપર એવ્યાં ને.)
 ને ખી=ચુદી; અજાગી.
 પાઠ ૧૧૮ મો.
 માફુદ્રધુની (ન) આંકડો
 પાણીનો બાગ પાણીનામે
 મોટા બાગને આંધતારો.
 અધગ=અગગો; ગિરાધર.
 ઝભો=ઢીલો લાંબો મુઝતો
 જા.મા જેવો પોશાક.
 નાપમ દ (ફ) અણુગમતું;
 પમ દ નહી તે
 અ.મ પરમ=ગાહો માહે,
 અ.યોઅ.ય.
 અદ્ય (આ) અલુકાઈ; મ-
 યાદા.
 પાઠ ૧૨૦ મો.

યુજીરી=યુજરાતની.
 ખીરાણે=દીપે; શામે
 વીવ.=જાળ; શાદી.
 ધોક=જથો; ટોણુ
 થીલીયાગ (ફા) શાહજહાં
 બાદશાહે બંધાવેલો મો-
 ટો બાગ.
 માથ=જમવ.
 મુશુલી=મંજાવાવી.
 વધાઈ=વધામણી; ખુરીની
 અજર; ખુશાલી.
 ગઈના (મ) મોટો અવાજ;
 ગડગડાટ.
 દીપમાળા (મ) હારખંધ દી-
 વાની રોશની કરવી તે.
 એાપી=જાગડી; દીપી.
 રાજમેહેલ=રાજાનો મહેલ;
 (કલેકટર આદેખનો બં-
 ગલો.)
 ગોઠા=ફલગી.
 નીવાળે (ફા) બક્ષીમખાં બ-
 ક્ષીમ મળી.
 દારખાનું (ફા) આતમ
 ખાજી.

દૈત્ય (મ) રાક્ષસ; વાંદર
 દેત્યવ (મ) આનંદ; એા.
 અજવ.
 હરખો (મ) ખુશી થયો.
 આતશખાજી (ફા) દારખા-
 નું; દાર બારેલાચીન્ને
 કુટ્ટી જોવાનો તમાશો.
 લંકપુરી=લંકા નગરી.
 ભમકાર=ભપકો.
 છખી (મ) ચેહેરો; ચોપ ૧
 મીર.
 ઝજ (મ) વંદાવનમાં ગોઠુ-
 બ મથુરાં તરફનો; ખી-
 જવ સીનો.
 લોચન (મ) આંખ.
 ત્રીલોચન (મ) ત્રણ આંખ
 (ત્ર-લોચન)
 ઉપમા (મ) શિખા; સરખાવવું
 પદલો=છેડો; કેડો.
 અમાન (મ) સરખો.
 નાચિ=નહી આવે.
 જમાન (આ) જામીન.
 ઠોકી=અટકી; થોભી.

(કવિતાની સમજૂતી.) (૧૬)

વિક્રમાજીત અંવત ૧૯૧૫ માં, વળી આગ વખતે બેશતાજ વર્ષમાં;
 જ્યાં કે યુજરાતની રાજધાની (અમદાવાદ) ખીરાણે છે, ત્યાં આજે રાણી-
 જીનું આર રાજ થયું. (૧) તે વખતે બધાના મનમાં એવો હરખ ઉપજ્યો,
 તે એવો કે કંઈ પૈયસનો લાભ થાય અથવા કંઈ મનનું ધારેલું કામ થાય
 તેથી જોયું અંતોષ ઉપજે તેવા થયો; જગન કરતાં પણ તે દિવસનો વાર જાણે

મોટા હોય એમ શામે, એવું આજે રાણીજીનું. (૨) એ દીવસે લોકોનાં ટોળે ટોળાં મોટા કિમંગળી કરતાં, અને બધાએ લુગડાં પણ મફત પહેરેલાં એવા ખરેખર અનેક; તેઓ બધા એજ કામને વાસ્તે શાહીબાગમાં ગયા, એવું આજે રાણીજીનું. (૩) ત્યાં બધા મધના મહેલો (કુરોપીયનો) મંડળી મળી, અને ઘણા હોંસે હોંસે દેશી શેઠીઆઓ મળ્યા; અને રવારો મળેલા તેના બંદુકના મોટા અવાજ થતા હતા, એવું આજે રાણીજીનું. (૪) ખુશ ખબર એટલે રાણીજીના રાજ્યની જાહેર ખબર વાંચી મંભળાવ્યાથી મ-મગાને ઘણો હરખ ઉપજ્યો, અને તેથી જુદા જુદા રાગમાં વાજાં વાગી રહ્યાં; તોપતા અવાજને વખતે તે દિવસે ત્યાં મોટા અવજન થયા એવું આજે રાણીજીનું. (૫) મળેલા ગ્રહસ્થો પછી ધેર જઈને તે દિવસે મારાં મારાં ભોજન જમ્યા, અને એજ રાત્રે પછી દીવાની મારી રોશની તેઓએ બતાવી; તેમાં God Save the Queen (પરમેશ્વર રાણીનું રક્ષણ કરે) એવા મોટા અક્ષરો જ લખેલા તે શાભી રહ્યા હતા, એવું આજે રાણીજીનું. (૬) એ દીવસે રાજના મહેલમાં (હંધ્યાં અમદાવાદના કલેક્ટર મા-હેનના બંગલામાં) ઘણાક લોક મળેલા, તેઓને બાપજો મંભળાવી પછી કુલ મોટા આપ્યા; તેમ કવી દલપતરામ ડહાબાઈને નવી પાઘડી તથા શાલજોડો બક્ષિત આપ્યા, એવું આજે રાણીજીનું. (૭) તે દિવસે આત-મયાજીનો ખેલ પણ મારે રચેા હતો, એ તમાશે તે વખતે ઘણા લોક જઈને જોતા હતા; જાણે દેવ (વાંદરાનો દેશ એટલે લંકા બળતી કેમ હોય એવું દેખાતું હતું, એવું આજે રાણીજીનું મારે રાજ થયું. (૮)

એવી રીતે જ્યજ્યકા આતંદ થયો, ને બધું સુખ મંડળ ખુશી થયું; અને તેઓ બધા હાથ જોડી ઊભા થઈને પ્રભુની પ્રથિતા કરવા લાગ્યા કે હે હંધ્યર, આ વિકટોરિઆ રાણીનું રાજ્ય સદા કાયમ રહે એવું તું કરજે.

જાણે શહેરથી વેગળી લંકા તગરી કેમ મળગી હોય તેમ તેમ મોટા ભયકાથી આતશયાજીની વખત રાવણની છપી ભાંગી, કે કાંતો ગોકુળ મધુરાં તરફના દેશમાં વગડાનો અગિન મળગ્યો, અથવા જવાબામુખી પ-વેતની આગ મગને ચડીને ગાજી; નહીં તો જાણે (શીવ) હંધરની ત્રીજી

આંખ ઉઘડી હોય એવી ઉપમા દલપતગમ કહેણે, તેવાજ આને અમદા-
વાદમાં રાજ્ય સ્થાપના આગળ રાને આતમ્યાગીનો ખેલ બન્યો. (૧)

મેલો પેલો પેલો આગ ખેલમાં ઉભેલોએ તે જુઓ, તેને ગોદડાં વ
તે યુધ્ધી લીધેલો હોય એવો જાણે હનુમાનજી આવેછે; તેના હાથ દારવા-
ળા કાળા ને દાદી મોઢું પણ કાળુ દેખાયછે, ને પાંદડીનો છેડો લટકતો
પુછડા બરાબર જણાયછે; તે ઠેકાણે (આતમ્યાજીમાં) લોકો ત્રાસ પામીને
નાશાન સ કરે પણ તેના રામજી જામીન છે તેને કચી ઝાળ લાગતી નથી;
તે ઠેકાણે ઠેકાણે બધે આગ લગાડીને આધો બસેછે, તે કાણ જાણે હશે
હનુમાનજી કે પછી નહીં તો મુલ્કમાં મુલેમાનજી. (૨)

આ કવિતામાં બહુ મમજવાનું છે. પેલેલાં અંગ્રેજી રાજ્ય ઈસ્ટ
ઈન્ડિયા કંપની ચલાવતી હતી, પણ મન ૧૮૫૭ ના બળવા પછી એ રા-
જ્ય રાણી ગ્રેવિયે પોતાના હાથમાં લીધું એ રાણીના રાજ્યની શરૂઆત થઈ
તે પ્રશ્ન જો જુદા જુદા શેહેરોમાં તેમને મુખ્યારક્ષણની આપવાને સ્થળ મળી
હતી. મુબંબઈમાં પણ મળી હતી; સુતમાં રસ્તમવારામાં જ્યાં કે સરજમસે-
દજીની ઊંકડગ્યાની નિશાળ છે તે હીલહી બાગમાં પણ મળી હતી; અને
એજ કારણેજ એક માટી ગ્રામ અમદાવાદમાં ત્યાંના કલેક્ટર ગ્રેવિયના
બંગલાનાં સુવત ૧૯૨૫ ના કાનૂનક મુદ્દા ૧ ને ઘીને મળી હતી, તે વખતની
સ્થાપના આ કવિતામાં બધા વિસ્તાર આપેલો છે એવું સમજવું.

આતમ્યાજીવાળા ઉંદમાં ગવણની છાંયી બાગી એમ લખ્યું છે તેને
અર્થ એવો કે જ્યાં રે રાવણ મુઝો ત્યારે તેનું માથું પુટી તાળતોમાંથી અ
નિ નીકળી લંકાં સળગી હતી, તેજ પ્રમાણે અમદાવાદમાં (અમદાવાદમાં)
આતમ્યાજીની વખત બહુ રોશની થઈ તે વખતે કાઠીમાંથી આગ ની-
કળી જાણે તેવી લંકા કેમ સળગી હોય એવું થઈ ગયું હતું.

મનદર ઉંદમાં પેલેલાં ગોદડે યુધ્ધાયલો હનુમાનજી એને ઉદલે લ-
ખ્યું છે કે તે હશે હનુમાનજી કે મુલ્કમાં મુલેમાનજી ત્યારે કાઈ કહેણે કે
આ કવિતામાં તે વળી હોવાનું નામ કેમ લખ્યું હશે? તેનું કારણ એ
સમજવું કે જ્યારે હનુમાને લંકા બાળવા માંડી ત્યારે પેલેલાં તે બધે આ

ગ લગાડીને ખમ્મતો રહેતો હતો; તેમ અમદાવાદમાં સુખા મળી તે દિવસે આતમ્યાજી તથા રોશની યજ્ઞ ત્યારે તે સુલેમાનજી હારાએ સુગમ્યાવી હ. તી, તેથી તેને હનુમાનગી દિપમા આવી છે. જેમ હનુમાનના પુત્રાડાને છેડે ગોદડાં વીટેલાં હતાં, તેમ આ હારાનો છેડો લટકતો હતો.

પાઠ ૧૨૧ મો.
દેવલ (મં) મંદીર દેહ.
નખતેલ=એક જાતનું. ચી
કાણું તેલ.
હમમુખા (મં) ખુશમી જા-
જના.
શોખીલા (આ) મોજ શોખ
કરનારા સેહેલાણી.
સમશુ=દાના; વીચારવંત
ખુશામતીઆ (ફા) ખુશામ
ત કરનારા.
ઢોંગી=ગાહનાખોર.
અનુમરીને=મેજવીને મગ
ત; લગતા.
ગાલીઆ (ફા) ખીજાવવાનાં
હિનનાં કીમતી પાયરણાં.
પરસેપોલીશ=ધરોગની અમ
લગી રાજધાની.
મનારા (આ) એક જાતની
ગોળ ધણી જીંચી પોટેા

ળી છોની હમાનત.
પાઠ ૧૨૨ મો.
સી હણ (મં) સી હનીમાદા.
અયાગ (મં) કેશવાળી; ગ
જા ઉપરના બાલ.
ખુગી (ફા) કોઈને મારીના
ખનાર; ધાતકી.
તડકે=મપાટે; ઝપાટે.
વપત (મ) દુઃખ.
જનવખાનુ=જનવરે આ
ધવાનું ઠેકાણું.
રખવાળ=માયવનાર.
પાઠ ૧૨૩ મો.
પડખા=માલેલા બોલ હિડાણ
કે ઝાડીવાળી જગ્યામાં
અથડાઈને પાછા મંબ-
જાય તે.
મદોન્મત (મં) અહંકારમાં
છડેલા; મનથી જાણુદું
જાણરો.

ત્રાડ=જુમ; બરાડ.
દવની (મં); અવાજ.
મમ [મં] ગરબો.
એણ=આણી તરફ.
ટુંકાર=ટુંકારો; હલદો બોલ
વનપતી (મં) વનનો રાજ.
દિચારતાં (મં) બોલતાં.
પ્રતીધાન (મં) મામો અવાજ
કેશરી (મં) સીંહ.
ટુંકોતો=ઉભો રહેતો.
હેડે=હાંચિ.
ગર્વ (મં) અહંકાર.
તર (મં) ઝાડ.
વનપાળ (મં) વનનો રાજ;
(સીંહ.)
શાંત (મ) સુપ; ચારો.
વેદવું=માલવું.
આણીચાર=વગર વીચાર;
જેમ મનમાં અણુ તેમ.

(કવિતાનો સમજૂતી.) (૧૭.)

એક ખીયામણ વનમાં એક મોટો શીંહ (વનનો રાજ રહેતો હતો,
તે મનમાં ધણોજ અહંકાર માને; અને કેલેકે આજને સમે પૂરો ઉપર
મારા જેવું જાણું કોઈ નથી. (૧) એણે એક વખત ત્યાં મોટી જુમ પા-
ડી, તેથી ત્યાં ઝાડોના જથામાં તેના અવાજનો પ્રત્યાધાત થયો (એટલે
વિદે જેવી જુમ પાડી તેવીજ સામેથી કોઈ જાણુ ખીજો જુમ પ્રાડવું હો-

૫ એવું તેને મમજ્યું.) (૨) તે જિંહ જાડોની જામા જોઈ કરીને વિચાર કર્યા કરે, કે આણી તરફ ડોઈ આવ્યું; તેને પછી તે જિંહ કહે તુ કાણુ તો પડવામાં પણ કાણુ મંબળાય, ત્યાં તેણે જાણ્યું કે ડોઈ આ મારા ચાળાં પાડેછે. (૩) જિંહ કહે કે તું મને ટુંકારે (દલકા શુષ્કથી) કેમ બોલે છે હું તને ઠોકી નાંખીશ નહીં તે અહિંઆંથી બહાર નામ; ત્યારે પડધો પણ જાણે તેને કહેતો હોય એવું લાગે કે તું મને ટુંકારે કેમ બોલે છે હું તને ઠોકી નાંખીશ, નહીં તો અહીંઆંથી બહાર નામ. (૪.) જિંહ બોલે કે હું વનનો રાજા છું ને તુ તો ચાર છે, ત્યારે પડધો પણ જાણું તેવું જ બોલે; એમ બોલતાં બોલતાં ત્યાં ઘણા પડધા પડવા લાગ્યા. (૫.) પછી તે જિંહ મનમાં મમજ્યો કે કાણુ જાણે એને માફ એ વનનું રાજ્ય લઈ લેવા ધારતો હોય, એવું ધારી તેને જોવાને વારતે તે જિંહ કુદકારો માર્યો. (૬.) પછી તે મનમાં હિમ્મત રાખીને બધે ઠોકાણુ ઉભો રહેતો, અને અહંકાર મનમાં રાખીને ચોટા બરાડ પાડતો જાડ પર્વત એવે બધે ઠોકાણુ તે ફરી વળ્યો. (૭.) એવું જોઈને ત્યાં તેને એક ડાહ્યા શીઆળે કહ્યું કે હું વનગજ એ અવાજ આપનો છે, આપ શીવાંય બીજા કાઈનો નથી. (૮.) એ પ્રમાણે શીઆળે તેને ઘણી મમજ્યુરી આપી, તે માંગણી જિંહ થડો પડ્યો; અને તે બધાં કારણુ મનમાં મમજ્યો એટલે તેનો પહેલ દુર થયો. (૯.) એ પ્રમાણે આ લોકમાં જેવા બોલ બોલે, તેનો પછળથી પ્રત્યાઘાત થાય; તે બોલેલા બોલ જેવાજ મમજનય. (૧૦) કાઠને મારો કહીને આપણે મારો શુષ્ક માંબળતો ને બાળક કહ્યાથી તે બાળક કહે; તેમ વળાણુ કરેથી તે આપણા વળાણુ કરે, ને ગાળ દીધાથી આપણને મામી તે ગાળ દે. (૧૧.) મટે માંમાંથી શુષ્ક કાઠડો તો વિચારીને બોલતાં, પણ દલપતરામ કહે કે વગર વિચારથી છુટી જીભે એક પાણુ બોલાં નહીં, (નાતુ તેમ જવતું નહીં.) (૧૨.)

પાઠ ૧૨૪ મો.
ઉપદેશ (મ') પાપ.
ક્રીક (મ') દામ; શેવક.
મુદમળ=મુદમળીકે.

અવળા (મ') પૂરવી.	કઠોર=વજનર; કંઠ.
અધ્યોધ (મ.) પાપનો દ.	માયા (મ') પૈશો ટકા; ઢોક
મલો.	રાં હેઆંની વાડી.
અંબાર (ક) જથો; બડાર	મીચા (સ) ફોકર.

મરકટ (મં) વાંદરો; માંકડ (સુક લકડી.)	મંત (મં) માધુ; જોગી.	કોઠાર=મંડાર; અભનો.
પ્રપંચ (મં) છગભેદ; દગો; કૂટકો.	શુદ્ધ (મં) અરેખરા.	જડપ (મં) હાલે ચાલે ન-
પરહરતાં (મં) હોડતાં.	રાગી (મં) ઢગલો.	હીં એવી જે હાલત (મા-
રમરણ (મં) વાદ.	ગર્ભ (મં) એધારણ.	ને પેટે જન્મ્યો તેજ, કા
બપજળ (મં.) દુનીઆની	મણા=કમર; આમી.	હબગવતજેવાકાંબીનહીં)
જંજળ; મંમારણીપાણી	જગદીશ (મં) જગતનો ધ-	શીત (મં) ઠંડ; ટાદ.
જડપટ્ટકી (મં.) મુખ જેની	ણી; ધંચર; (જગત-ધંચ)	વપા (મં) વરમાદ.
અવનાતન (મં.) પૃથ્વીનું	અવનાતન (મં.) પૃથ્વીનું	કલેશ (મં) કંકામ.
તળીછીં.	તળીછીં.	સોડ=ધુમટો; આજુ.
સમજ.	કુકર્મ (મં) નહારાં કામ.	

(કવિતાની સમજૂતી.) (૧૮)

મનને સો ફેરા મમજવું તોપણ શું મન માનવું નથી. અને (અજ, કહણ, કોર, ચંચળ) એ જે મનના ચોર કહેવાય છે તે માથે ચપલ ચિત્તવાળું મન તે સો તરફ ફર્યા કરેછે (ટેક.) મન ભુતની પેઠે ભગવા કરે છે ને તે માયામાં મચ્છું રહેછે, પણ તેને ધંચરનું બજન કરવાને મમનું નથી, મનને સો ફેરાં (૧.) મનને માણસનું રૂપ આપીને કહેછે કે હે મન જો તું યમ રાજના દુતનો ડર ગણવું હોય, તો આ મોઢા સૂખને કેમ માનેછે ને ગયો વખત તે મનમાં આણવું નથી. મનને સો ફેરાં (૨.) માથા ઉપર મોઢા મોઢા મગધનીઆને માર પડે, તોપણ કળ દેખીને વાંદરો (માર આપ તોપણ) જેમ ઝાડપર ચડે તેમ તું મન પણ તે જાણ્યા આગળ જઈને એસેછે. મનને સો ફેરાં (૩.) માટે પ્રીતમ કવિ કહેછે કે હે ભાઈ (મન) તારે છગ ભેદને હોડી દીધાથી, અને રાજ પરમેશ્વરનું બજન કરવાથી તને આ દુનિઆરૂપી પાણી (જંજળથી) તારો એધાર થતાં વાર લાગવાતી નથી. સો ફેરાં મમજવું તોપણ શું મન માનવું નથી. ૪

પરમેશ્વરનું બજન કર્યા વગર આ દુઃખ ભરેલો જે દરિઆરૂપી મંમાર તેનો છેડો આવે નહીં, માટે હે સુદમનિ જીવ તને માધુ (કોઈ ઉપદેશી) વગર અરો રહ્યો જીજો કાણુ બતાવે? (ટેક.) માને પેટે અવતાર લઈને બહુ દુખી લોકો ઢગલે ઢગલા માલમ પડ્યા, પણ માયાના બંધ.

તને કાપીને કાઢ તેમાંથી નાશી શકયો નહીં. પરમેશ્વરનું ભજન૦ (૧) તને પરમેશ્વરે મનશા દેહનો અવતાર આપ્યો એમાં તો કંઈ ભુલ નહીં, તેમજ આવાને પુણ્ય અંત તથા પૈયો ટકો અને હાકરાં હૈમાંની વાડી આપી, માટે હવે તું જગતના બતાવનાર ઇશ્વરના ગુણ મા કે તારે કલ્યાણ થાય. પરમેશ્વરનું ભજન. (૨) તેં આ પૃથ્વી ઉપર અવતાર લીધો, પણ નહારાં કામનો બંડાર ભર્યો અને પાપના ઢગનો તેં મોટો ગંજ બનાવ્યો, (ધણું પાપ એકઠું કીધું,) માટે પરમેશ્વરનું ભજન. (૩) જેમ ઝાડને પાહાડ સ્થીર છે તેવા રૂપે તું રહ્યો (એટલે કંઈ પણ બગવત ગીતામાં તેં દયાન આપ્યું) નહીં, અને ટાઢ તથા વઝાડનો બહુ તાપ તું અચ્છો છે, એ તારા કંતાવ કોઈથી કહી શકાય નહીં. માટે પરમેશ્વરનું ભજન. (૪) માટે પ્રીતમ કવિ કેહેછે કે હે જીવડા તારે માથે માતનો ભય છે તે જાણીને તું ચેતી લે, હુમટો વાણીને મુઠ શું ગહ્યો છે (એટલે હઠ ને હરી કીરતન કરવા માંડ.) પરમેશ્વરનું ભજન કર્યો વગર આ દુઃખ બરેલો. (૫)

પાઠ ૧૨૫ મો.
કોહીનુર (ફા) એક જાતનો
ખણો નીમક વાળો ઊં
ચો હીરો.
રંગ (મં) જવાહીર.
મુલ (મં) કિંમત.
ઝારી (અ) જવાહીરના પં.
પારીઓ.
કાવ્યઅંચ (નં) કવીતાનું પૂ
રતક.
કવીતાચી (મં) કવીતાના
રૂપમાં.
જુહ (મં) મોટી લડાઈ
વંશજો (મં) વંશમાંના કુ-
ટુંબી.
તવારીખ (આ) માલવાર ઇ

તીહા; રાજ પાદશાહ
ની ચવલી હમીકતનું પુ-
રતક.
અર્ધ અં ડાકાર (મં) અડ-
ધા ઇંડના જેવા અ કા
રનો.
વજન (આ) ભાર; તોલ.
દગલખાજી=દગો ફટકો.
ઇંગ્રીઝ (અ) અંગ્રેજ
મુગટ (આ) તજ.
પાઠ ૧૨૬ મો.
અતેલા=ફતેમારી કરતાં ના-
નાં વાહાણ.
ફતેમારી=મોટા અતેલા.
મફરી (આ) જગમોર્ગે મુ-
ઝાફરી કરનારા.

પાડ (અ) વાર; ૧ ગજ.
માથું=આવાનું; કામી કો
રી મુખડી.
કિતાર=વાહાણ કે ગાડીમાં
બેસી જનારા.
મેજ (ફા) ટેબલ.
પલંગ (ફા) ઢોલીઓ
મનવાર (અ) લડાઈનાં વા-
હણો.
કાટકા=અવાજ.
પ્રગલ (મં) ધોધ; રેલો.
દાગ=ટપાલ; ડાક.
વરાણખંલ=ખાફના જોરથી
ચાલે એવો મંચો
ખરકર (અ) પેય; ફેર.
હેકા ખંલ=દીશા બાણવા-

નો મંચો.
 લોહચુંગક=લોહાને ચુસી
 લેનાર; ચમક.
પાઠ ૧૨૭ મો.
 ક્રીમીઆ (ક્રી) ત્રાંચુ લોહ
 વગેરેને સોનું બનાવી દે
 વાનો હુનાર; ઠગવાનો ક્રી
 મખ.
 લત=ખેડ; ટેવ.
 ક્રીમીઆગરો (ક્રી) ક્રીમીઆ
 કરી જાણનાર.
 ગાંઠ=ગીરો; ખુદ.
 રંગો=સોનાનો બીણો ગાંગરો
 નકકર દાણો.
 ભુલાવો=ગફલત.
 વીત (મં) નાણું કમ.
 છંદ (મં) ચરમ; શેખ.
 જેવર (ક્રી) ધરેણું.
 ઘટારો=ફોલ્લાવી લઈ જ
 નારો.
 નવસાર=ધાતુ ગાળવાનો એ
 ક જાતનો મફેત આર.
 ખલ=વાડકા જેવું ખાડાવા-
 નું ધુટવાનું પથ્થરનું
 વાસણ.
 ખારીક (ક્રી) શીણું.
 પરતકું=શીણું વાટકું.
 પરીક્ષા (મં) તપાસ.
પાઠ ૧૨૮ મો.
 ઇલાકો (આ) પ્રાંતના તાખા
 નો મુલક.
 અદાલત (આ) ઇનસાફ કર-

વાનું ટેકાણું.
 રેવન્યુ કમીશનર (અ) મે-
 હેચુલના હીમાયનો ખં-
 હોયસ્ત રાખનાર અધી.
 કારી, (કલેક્ટરનો ઉપરી)
 રોલીય કમીશનર (અ) ખુ-
 ન, ચોરી વગેરે ચુનાહ-
 ની તપાસ તાખનાર પો-
 લીસ ખાતામાં મૈયી વ.
 ડો અધીકારી.
 ફોજદારી (આ. ક્રી) ખુન,
 ચોરી, મારામારી વગેરે
 ચુનાહ મંખની.
 ઘીવળી (ક્રી) લેણુ દેણુ મં-
 ખની; મુલકી
 મુકદ્દમા (અ) ફરીઆદનાં
 કામો; કલુઆ.
 જડજ (અ) ન્યાયાધીશ;
 પોતાથી નીચલી કોર્ટો-
 માં થયેલા ફેંજલા ઉપર-
 ની અપીલનો માંખજના
 ર, ને માજિસ્ટ્રેટ તરફથી
 મેજિસ્ટ્રેટમાં નોંધાયેલા મા-
 ઠા ચુનાહનો ચુકાદો ક-
 રનાર.
 જોઈંટ માજિસ્ટ્રેટ (અ) મા-
 જિસ્ટ્રેટને ફોજદારી મુ-
 કદ્દમામાં મદદ કરવાને
 આપેલો તેની માયનો
 ખીજો માજિસ્ટ્રેટ.
 ફેંજલા [આ] ચુકાદા.
 હાઈકોર્ટ (અ) ઇલાકા-

માં મૈયી મોટી ઇનસાફ
 ની કચેરી; મદદ અ-
 દાલત.
 અપીલ (અ) એક એવિદા
 રના કરેલા પેંજલા ઉપર
 ઉપર નારાજ થઈ તે રદ
 કરાવવા તેની ઉપલી કો-
 ર્ટમાં અરજ કરવી તે.
 પટ=પોહાળાઈ.
 ટુંગળી=કાંદા; ખ.જ.
 રજ (મં) રસકણ; કણી
પાઠ ૧૨૯ મો.
 વસુક્ષાત (આ) ઉપજ
 કોરટ (અ) દરબાર; કચેરી
 ઉપસાગર (મં) અખાતનું
 માં પોહોણુ થયેલું તે.
 કલેક્ટર (અ) તાખના જી-
 લ્લાની જમાખની એક
 રી કરનાર.
 કૅપ (અ) ભુશીર.
 મરામતી (ક્રી) મરખે ભાગે
 ફાળા પડતું ગણકું તે;
 મરેરાગ.
 કાઠ=ઈમારત આંધવાનાં
 લાકડાં.
 જંગમ [મં] આવક, જાજ
 માર લોકોનો ધર્મ
 મખકલેક્ટર (અ) કલેક્ટર-
 ના હાથ નીચેનો આ-
 દધિદાર.
પાઠ ૧૩૦ મો.
 સફ્ટેનંટ ગવર્નર (અ) મખ.

રનરથી ઉતરતી પાવરીને।

મવરનર.

શેલ (મં) ખેતર.

મંગમ (મ) મેળાપ.

દોઆપ (કં) દુ તે ખેતે આ

પ તે પાણી; એટલે ખે

નદીઓ મંગા અને જ.

મના વચે આવેલા પ્રાંત.

ફળપાત (મં) ફળદ્રુપ; ફળવ

ત; પાકતાળા.

ચીફ (અ) મુખ્ય મેટો

કમીશનર [અ] મુખત્યાર:

અધીકારી; હકમાઇ લે

નાર.

નાનકપંથી=નાનક નામના

માણસે યજ્ઞલેલો ધર્મ.

નીમકહલાલ (કા) ખાધેલા

અંગનો ઉપકાર કરનાર;

ફળમ.

પાડ ૧૩૨ મો.

મરો=જમીનમાંથી દુકડીરૂપે

નીકળતુ પાણી.

દોંગ=ધનુગ; બાહાનું.

મલ (મં) જલ; ધનર.

પ્રવાસી (મં) મુઝાફર.

અમતકર (મં) નવાઈની વા

ત; અચંપા.

ઉચેલી=કાઠાડી.

નીકારી=મોરી; નીક

રાજ=ખળી બડકા સાય એ

વો પદાર્થ.

ડામર (અ) એક જાતનો

ચીકણો કાળો પદાર્થ.

જલ (કા) ધનર મંતર.

પાડ ૧૩૨ મો.

પરચુરાણુ=છુટા છુટા; જુદા

જુદા વીધવળા.

કુત્સીત [નં] નહારો; બી

કારવા જોગ.

કપોત (મં) હોલો.

ઉલુક [નં] ધુતડપદો.

ગીરા (મ) પાણી

હોડ=છીમત; હોંન.

પ્રીય (મં) વાહાલો.

આલુમેદ [નં] અભયપદ.

ખીક વીનાની પદવી

ખ્યાત (નં) રીતી.

દશ દીસે (મં) દશ દીશાએ

(ચાર દીશા, ચાર ખુણા

ને ધતી તથા આકાશ)

લધુંપે (મં) અચપણમાં;

નાનપણે.

વીમળ (મં) ચોખ્ખું.

મપુત (મં) મારો ડોકરો.

વણરત=રત નહી તે.

મેહ (મં) વરમાદ; મેધ.

વીચી=વીમ વરમ સુખીની

ઉચ્ચ.

માયાજીત (મં) માયાને જી

તે એવું.

મંડાણુ=શરૂઆત.

સુણીઓ=માંબળો.

વીનય (મં) નમ્રતા.

ચાવર (મં) અમળ; જે ખ.

સે નહીં ને.

સુજશ (મં) મારો જશ; મા-

રી કીર્તી.

વાદ (ન) તકરાર.

લીરવ (મં) જગત પૂરવી.

વચીકરણ (મં) વચ કરવા-

ની વીધા-મંત.

કુમંપ (નં) મંપ નહીં તે;

અપખાણી=વખોડી.

ધાન (મં) કુતરો.

મહીય (મં) પાંડો.

મળી (મં) ખીસાડી.

અજ (મં) બકરો.

કાણી=કેલેવત; કેલેતી.

ગરધવ (મં) ગધેડો.

ગીધ=લોહી માંમ આનાર

માટું પદી.

અપશુકત (મં) અરાખ શુક

ન; નહારી નીશાની.

વૃથા (મં) ફેકટ.

બડી (હી) મોટી.

કરજ (આ) દેવું; રણ.

કુપાલ (મં) નહારો ડોકરો

કપૂત.

યાળાપણ (મં) અચપણ.

અહોજીય (મં) હંમેશા

તુજ્જા (મં) તરમ; હોંમ.

પુરશ (મં) મરદ; નર.

ખીકકાર (મં) તુચ્છકાર.

રહીત (મં) વગર; વીના.

આશ (મં) આશા; ઉમેદ.

નીરાસી (મં) જેને આશા

નહી તે. | મંત્રોપ (મં) આનંદ. | સ્વર્ગ (મં) કેલય.
 પામ (મં) વચન; વેણુ. | વર્ગ (મં) પંકતી; જાત.

(કવીતાની સમજૂતી.) (૧૯)

કંઈપણ મારા ઉપર કલંક આપ એ મોટું દુઃખ, તેમ કંઈ માલ જલ્ય અથવા ખોવાય એ પણ મોટું દુઃખ કે ઘણું અપમાન થાય એ મોટું દુઃખ, તેમ કંઈ શરીરે રોગ થાય એ પણ મોટું દુઃખ; ધરની પાવડી મરી જાય કે કોઈ મારે જતી રહે એ મોટું દુઃખ, તેમ કોઈ મારે વેરથી લડાઈ થાય એ પણ મોટું દુઃખ, અપણી દિમ્મત હારી જાય એ મોટું દુઃખ; તેમ એરી જનવરનું કે ખીજ કશાનું એર ચઢે એ પણ મોટું દુઃખ વળી મારે માતનું તેમજ ધરનાર અંધની ખટખાનું દુઃખ એ પણ મોટું છે, પણ કવિ મામળદાસ કહે છે કે વાહાલો છોકરો મરી જાય એ વળી મધળા કરતાં મોટું દુઃખ છે. (૧.)

પૃથ્વી ઉપર જીવતો નર એ કેહેવાય કે જેણે પારકાનાં દુઃખ કાપ્યાં; પૃથ્વી ઉપર જીવતો નર એ કેહેવાય કે જેણે વગર ધારતીની જગ્યા આપી; પૃથ્વી ઉપર જીવતો નર એ કેહેવાય કે જેની દશ દિશાએ કીર્તી આપી; પૃથ્વી ઉપર જીવતો નર એ કેહેવાય કે જેણે બચપણથી જ પોતાના કુટુંબને તારણું (કુળમાં દીના નીકળ્યો) જગતમાં જીવતો નર એ કેહેવાય કે જેના જશ કરી સોકોએ તેનો નામિય યુલુ જાણ્યો; તેને વારતે શામળદાસ કહે છે કે અપુત નર જીવ્યો એ કેહેવાય કે જે પારકાના કામને વારતે જીવ આપે. (૨.)

રત વીના (શીવાળા ઉનાળામાં) વરઝદાદ આપ તેથી અનાજ પાકે નહીં, અન પુરા પોતાના પરક્રમ શીવાય દુરમન ખીજથી હારે નહીં; તેમ પેટલા વાંચીમાં (વીઝ વરઝના ઉમ્મર સુધીમાં) જે હેંઝથી વીઘા નહીં જાણે, અને મંઝાર માંડીને જીત્યો એવો કાનથી કોઈ ઝાંખજ્યો નથી; ગયો વખત ફરીને આપ નહીં પછી તેનો મનમાં પરતવો થાય, તે માટે મામળદાસ કહ્યું એવું કહે છે કે પેટલાંથી જે માણસ ચેતે નહીં તેને પાછળથી અકસોઝ કરવો પડે. (૩.)

નશ્વતાનો વીરેક બધા મારા માણસોમાં શોભે છે, અને નશ્વતાની વીણા તેજ સ્થીર અને સદા કાયમ રહે છે; નશ્વતા યકીન સધળા લોકો મળી મારી કીર્તી આપે છે, અને નશ્વતા યકીન રાગ કે ગરીબ લોકો દ્વેશ બાવે તકરાર (એક ખીજમાં અદેખાઈ) કરતા નથી; માટે જગતમાં નશ્વતા એ મૈત્રી માટી છે નશ્વતા એ ધર્મના માર્ગમાં વસે છે; તે માટે શામળદાન કરી એવું કહે છે કે વશ કરવાના મંત્રની વીણા, તે નશ્વતા-માંજ વાણે કરી રહે છે (મતલબ કે નરમ લોકોજ તેને માને છે) કેમકે તે વીણા મૈત્રી નથી. (૪)

કાગડા અને હોહાળી વાણી નહારી છે એવું સધળા કવીઓ અવ-ખાણીને કહે છે; કુતરો પાડો, ખીજાડી, બકરાના શબ્દ, અને નહારા કવી-ના મોહાળી વાણીને પણ નહારી ગણીને કહે છે; તેમજ ગધેડો, ગીધ, ધુવડની વાણી જગતમાં અપશુકન વાળી કરી જાણેલી છે; પણ દલાવતગમ કે જિ કહે છે કે એ સધળા વાદ નકામા છે, પણ કુત્રપત્રી વાણીએ અર્થ કરતાં મોટી નીદિય અણપ છે. (૫)

શરીરમાં કંઈ રોગ હોય ને એવ.માં કંઈ વ્યવન બાજુનું તો તેથી વીણાજામ ન થતાં દેવામાંથી નીકળાતું નથી; કુટુંબના મણુસોમાં મંપ રહેતો હોય નહીં; ને ધરની બાંધી કંકામ મુકે નહીં તેમકેકરો જો નહારો ઉઠે તો તે ઉકારાનો અવતાર બાળાંડ જોયો અમજોયો: કંઈ પણ ધંધો કર્યેશીવાય અદા બેસી રહેવું તેથી હરેક વાતની ઈચ્છા ધણી થઈ આવે છે, માટે આ જગતમાં એવા પુરુષના જીવનરતને બહુ ધીકાર છે. (૬.)

શરીર રોગવીનાનું રહે ને પછી ધણી વીણાનો અભ્યાસ કાધો; પછી તે ઉકરો બોલેલું વચન પાળે, તો તેને કોઈ પણ દીવસ ખીજની આશા કદી રાખવી પડતી નથી; મીઠા વચન બોલી જો હોય ને તેને માથે એક પહંબાર પણ ફેવું ન હોય તો તેને હંમેશાં મનમાં મંત્રોષ રહે છે, ને તે મારા મણુમળી પ્રીતી મળવે છે વળી દહાડે દહાડે કુટુંબના માણસોમાં છે જેમ અંપ વધતો જાય, તો પછી એથી વધતું સુખ સ્વર્ગમાં છે એવું હું જોતો નથી. (૭)

પાઠ ૧૩૩ મો. | વાતાવરણ=વાતવેશને | આવરણ તે ઠાકણ; ૧-

રૂપીની આમપામલવા-
નું ઠંકણ.
પ્રવાહી (નં) પાણી જેવા રૂ-
પનો.

બરતી એટ=પાણીનું આ-
વયું તથા જવું.
મહાયતુર (નં) મોટો આક્ર-
મ વંત=ધણો ડાથો.
પરમદયાળુ (મ.) પારકા પર-
દયા લાવનાર.

કાલ (મં) પળ; લેહેજો.
આશોધાત્ર (મં) દમ.
ફેફસું=ધાત્ર લેવાળી નળી.
ચુનકાર=અવાજ વગરનું;
કાલ બોલે ચાલે નહીંતે.

પાઠ ૧૩૪ મો.
અસ્વચ્છ (મં) ચોખ્ખું ન-
હીંતે.
બદ્ધો (ફ) નહારી ગંધ
મરજન (મં) દદ: સીમા.

પાઠ ૧૩૫ મો.
ચગરી=કચરી; છુદી.
ખાપુ=જીવ ॥ નાનુ ખાળીઈ
આડનું=આડકતું; આટું.

પાઠ ૧૩૬ મો.
કચલી=હર કર્મ મુવાળીવ-
રતું મ કર્મને વળી ગ-
થેલી તે; ખાલ ચડવી.
કારી=ટોળી; ખોતરી.
પાત્ર=વેળાચર.
કુદા=દીવામાં ઉડતાં મંકેત
મગતરાં.

પાઠ ૧૩૭ મો.
બલત (અં) વા બરેલી કો-
થળી; હવાનું કાનમ.
પતક=એક જાતનું પેઢો-
ળી ચાંચવાળું પક્ષી.
પંડે=પોતે; જાતે.
હૈદરોજન (અં) એક જાત
ની હવા; પાણી ઉત્પત્ત ક-
રનારો વાયુ.

થેલી=કોથળી.
કંતાન (આ) ટાટ.
મહી મલામત (આ) ક્ષેમ કું
શ્યા; મારી પેડે.

પાઠ ૧૩૮ મો.
આપવડાઈ=પોતાની મોટ
પ પોતે બતાવવી તે.
અનુભવ (મં) અજમામ.
ચોખતા (મં) લાપકી.
મગરૂરી (આ) આહંકાર.
જાહેર (આ.) ખુલ્લું.
નમ્ર (મં) નરમ.
ઝાલકા=હલકાં.

પતરાગીખો=ચેખી ખોર; શે-
ખી કરનાર.
કિપરચોટીઈ=કિપલક;
ટોળ=ભાપકો; ચેહેરો.

પાઠ ૧૩૯ મો.
નર્મ=ફવી નર્મદાશંકર લાલ
શંકરે બનાવેલી.
ક્ષણભંચુર (મં) પલકમાંમાં
ગી જાવ્યેવું.

ધરૂવ મડળ (મ.) આકાશ

મંડળ; આકાશમાંએ-
ક સ્થાન તારો છે તેમો
જથો.

ક્ષણિક (મં) ક્ષણી; નાશવ-
ત; ક્ષણની.
મોહ (મં) મોહીણી.
વણુઆડ=નાશ પામે એવું.
અનાડ=અનાડી; અંધ વગ-
રનો.

મેહ (મં) રતેહ; આહા.
તેમી=ચળકાટ; ગુર.
સુચના (નં) ખબર.
બુખરવારે=ચીપાળામા ધુ.
મમ્ર કાકળથી કાડનેરો
ગ થાય છે તે.

બવ (મં) જીવંતાની.
તર્ક (મં) વીચાર; અપાલ.
દરશાયતાં=દેખાડતાં.
ધ્રુવ (મં) ધરવર.
ગંભીર (મં) વજર.
મદવરૂટ (નં) માચી વરૂટ
નીચીન (મં) રાતદાડો.
લગ (મં) મંખંધ; વીવા
ગમ=મમજ.

મ.પ=મગત; પરમણું.
મીલકત (આ) દોલત;
પડાઈ (હી) મોટા પ.
દારૂણ (મં) બચંકર.
કંચન (મં) ચોનું; ક્ષેમ.
લૂઠી (મં) ખુશી થઈ.
જર (ફ) પેમો.
જો.ર (ફ) સ્ત્રી; ખાપડી.

શોય=શોભે.

મમુદ્દી (મં) દોલત.

કોઠી (મં) કરોડ.

ગુરુ (મં) હલકે.

શડ=કગ; લુરચો.

કંગાગ [લી] ગરીબ.

રતનાગર (મં) મમુદ્દ; રતના

ખાલુ; (રતના આકાર.

ગુલના (મં) તોળવું; માંપ.

કુન્દુમ (લી) અખીલ; ચીક

છે; કમરીઆ.

દુરજન [મં] અરાય નાલુ.

મ; (દુર-જન.

(કવિતાની સમજૂતી.) (૨૦)

આ બધો મંઝાર તે મેહીણી જેવો છે, અને તે પત્રક વારમાં જતો રહે એવો નાશવંત છે; એમાં માલુસો મદદ ઇમાય છે, અને ચાલુધડ લોકો પાપ કરે છે. (૧) હરખનું હમવું ને દુઃખની વખતના આંસુ એ ખોટા ચળકે છે ને પડે છે, ને અહીંયાં (આ પૃથ્વી ઉપર) કંઈ માચી વસ્તુ નથી, પણ સાચો પ્રભુનો રનેહ છે. (૨) કીર્તીની કલગીનું તેજ તે જ્યુહું થઈ જાય છે, જેમકે વાદળનો રંગ માંજે જલદી જલદી જતો રહે છે. (૩) પ્યાર, આશા, ને સુખના (કાઈ રૂપના ગણે છે) તેના ખીલત મોર ખરી જાય છે, પણ મોતનો ખુખરવારો તેનું મોઢું જોર છે. (૪) આ મંઝારકળી બરેલા દરીઆમાં તોફાનો બહુ થાય છે, તેમાં ખીચાગ હલકા ગરીબ માનવડા ધમડાતા ચાલ્યા જાય છે. (૫) આ પૃથ્વી તે એક દુખીઆરી મુમાફરી ને અધારી ખીયામણી રાત છે, તેમાં મોજવતી શરીર અહીંથી તહી પછાડા ખાય છે. (૬) અકકલનું રળીઆમણું કીરણ જે તકે તેનો ચળકાટ તે ભુલો પડેલો રસ્તો બતાવે છે. (૭) પરમેશ્વરને ઓળખીને રીતમર ચાલવું તે અને ધર્મ તે નકકી રિયર અને ધીરજવાળા છે, તે વગર ખીજુ કાઈ રિયર અને મંબીર નથી એવું માનજે. (૮) માટે છે હલકા પ્રાણી તું મદદ માચી વસ્તુ માથે રમ. અને સર્વેદ તારા જીવને તેનાજ સાથે જોડવામાં સુઝ પાડ. (૯)

પૈસો અને મોટી મીલકતની જે વડાઇ કરે તેને કાઈપણ જગાએ સખી મમજે નહી, તે તો ધણેજ દુખીઆ છે એમ જાણો. (૧) સોનાની રેતી સાથે મોટી નદીઓ વહે, ને તેના વાડામાં તથા ખેતરમાં સોનાનો વરમાદ વાગે. (૨) તેના ઉપર પશ્ચિમની (અમેરીકા તરફની) સર્વે લક્ષ્મી રાજ થઈ જાય, (એટલે પહેલાં ધરોપના લોકોને અમેરીકાથી પુઝળ સોનું મળતું) ને પૈસો જમીન ને સ્ત્રીથી તે જીવાનુ શોભીતો હોય. (૩) ધણીએક દોલત મળી જતાં

કરોડો રૂપીઆની પુંજી થવાને કાળ બરે [તૂણા રાખે,) પણ જેનું મન મોટું
 ગણી તેને હલકો, શંક, ને કંગાળજ જાણો. (૬) હું એટલો બોલો હોઉં કે દરેક
 મંડળને જોયે અડકું, અને મુમુદ્રનેને મુડીમાં શેલેજ મમાવી દઈ. (૫) એવી
 રીતે સર્વને હું માપુ પણ મને માપનાર મનહર; મારે તોલ મન થકીજ થાય છે
 તેથી મન એ મધના કરતાં મોટું છે (૬) માણુમ મન થકી જણાઈ આવે છે,
 તેમ મુમ કે દાતારપણુ તેપંથી જણાય છે, માણુમ મનથકી જણાઈ આવે છે અ.
 ને મારો કે નહારો એ ધારપરથી જણાય છે, (૭)

પાઠ ૧૪૦ મો.
 મુમટ=કપલો ગાળ ધેરાવે:-
 ધેર.

ઝગઝગતા=ચળકતા.
 નાદાણીને=નજન કરીને;
 ધારી ધરૂંને.

અપારથી (મ) સાત તારાનો
 જીમમાં; સાત તપેચથી
 ઉપનાણે=કપલે; ઉપર તરફને

દરેક (મ) ઉપર દીશામાં
 એક સ્થીર તારો છે.

કેવળ (મ) ખીલકુલ.
 સીદ્ધ (મ) સાખીત.
 જમ=તમે; શક.

બંગારેલા=બંગર નાંખી અ
 ટકાવેલા.

પાઠ ૧૪૧ મો.
 ખાંદુ (મ) અણી; છેડો.
 આંદરણી=અજવાળી.
 તેજ=ચળકાટ ગુર.

પાઠ ૧૪૨ મો.
 પમરે (મ) ફેલાય.
 મહત્ત (ન) પોહોળાઈ. બં
 ખાઈ ને જાડાઈ; મોટાઈ

અજમાએશ (ફા) તપાસ.
 મન (ન) નિરૂપા લાંખી તેર
 લા પેહોળી તથા તેરલા

જોડી જગો તે; એકજ
 અખ્યા અરસ પરમ લણ
 વખત યુજોથી જે નવી

અખ્યા આવે છે તે.
 કેડરી (અ) અત્ય સરોવર,
 (વુકરેતાનમાં)

પાઠ ૧૪૩ મો.
 અંશ (મ) ભાગ; રતલનો
 ખારમાં હીરમો.

કરાં=હવ.માંથી છુટું પડીને
 અંધાયણુ પાણી, એક
 જાતનું ખરફ.

હર (ફ) દા; પ્રત્યેક.
 હદય (મ) અંતઃકરણ.
 બાધા (મ) લાંબી; બોલી

પાઠ ૧૪૪ મો.
 દાકટર (અ) અંગ્રેમી વેદ-
 હકીમ.

રખર (અ) સીંચાપેનના ડા
 ધા કે હરફ કાઢાડી નાં-
 અવાનો એક જાતનો

ચીકણો પદાર્થ.
 મર શુદ્ધ (મ) પરાખર; સીધો
 પાઠ ૧૪૫ મો.

મેળ=હીંચાળ; ગણતરી.
 તકાવત (આ) ફેર; ફરક.
 પાદર=ગામ કે કરવાની સી

મ=ભાગોળ.
 ચરોતર=ખેડા જીલ્લા તરફ-
 નો મુલક); (તમિલ નદી-

ની ઉત્તરથી તે છેક નજ
 દીક આપ્પરમતી નદીની
 દક્ષીણ સંધાનો.)

અનુનાશીક (મ.) અનુ પા
 સે, ને ન શીક નાકનું ના
 ક પાસેનું; નાક પાસેથી

જે અક્ષરો બોલાય છે તે
 (ડ-ઝ-ણ-ન-મ.)
 પડખા=પડોસ.

અબણ=અણેલો નહીં.
 પાઠ ૧૪૬ મો.
 દેશાટણ [મ] દેશનું અટ-

ણ; દેશની મુશાફરી કરે
 પી તે.
 ખાત=તરફ; જાત.

અમલમ (અ.) એક જાતનું	અમચેર (કા) તરવર.	શમી પેટીઝી, ધાણુ કરી
રેશમી પાતળું કપડું	પ્રતીમા (સું) મુર્તિ.	ને પીણુ.
સંદેશડો=સંદેશ; અપર	અમીપ (મું) પાસે; સોડે.	માળવી=માળવાનાં.
વીસલનગર=વીસનગર; (યુ	કાપી=કદલાં; આદા લીસા	પતાવળે=માંડી વાળળે; બે
જરાતમાં છે.)	તોડા.	આક કળ્લે.
વીશ્રામ (સું) વીશ્રામો.	જુમણા=સીકકાને નાકાં ચો-	ધાળેરી=ધાળેરાના.
પાત્ર (સું) વાસણ; લાયક	ડી તેનો હાર કરે જ તે.	ગજદંત (સું) હાથી દાંત.
હજદર=હજ.ધ.	મક્કી (મું) ધ્યાન; (લાખ)	ટુંકશાળ (મું) ચલની સીકકા
હેમ (મું) સોનું કંચત.	જળપાલ (સું) પાણીનાં વા-	પાડવાનું મરકારી કાર-
ધાર=એક જાતની ચળકત	મણ.	ખાનું.
બુઝાની સાડી.	સાંપડે=મળે; જડે	સીધાવળે=જળે; પધારળે;
ચીર=જોડું લુગડું; અમર.	પેંડણી=પૈડાણુ; શેકેરની.	આવળે.
પોટાનાં (મું) રેશમી ધાર.	પીતાંબર (મું) બરે લેવું રે-	વાગડ=કરજનો એક ભાગ.

(કવિતાની સમજૂતિ.) (૨૧)

દેશની મુસાફરી કરતાં તમે સારી ભાત ભાતની જાણ્યો જોશો, મટે તમે રસ્તેથી પેટેલાં તો વળીને યુજરાત જોજો. (૧) શોભાવતી યુજરાત જોવા લાયક છે એવું જાણજો; અને યાદ રાખી અમદાવાદથી એકાદ વસ્તુ વાહોરતા આવજો, અતલસ અને બારે માલ મથરનો તમે સારે મંગાવજો, અને ધર તરફ વસાદ (ચોમસુ) પેટેલાં પેતે પેટેલા આવજો. (૨) પછી પેથાપુર તરફ જાણાયસી લોકો જે જાણે, ત્યાં બાધણીની સાડીઓ ને બાંદુક ધણી વખાણાય છે; તે દેશથી સમાચાર કોઈ માણસ આવે કાલાવજો, અને ધર તરફ વરસાદ (૩) પછી ત્યાંથી વીસલનગર થોડી મુદત થોળજો, ત્યાં પીતળના કળસીઆ અને હજધરને સોના જેવા પીળા બાયડીઓને પેહેરવાના ધાર શોભી રહે એવા સારા મળે; પછી ત્યાંથી ચાટણે જઈને રંગીત પોટાનાં રખાવજો અને ધર તરફ વરસાદ (૪) સીરોઈ મા સારી તરવારો બને છે અને મુરતીઓ સારી કુંતરપુરી કહેવાય છે, ત્યાંથી કપડવંજ તાલુકાનું ગાયકવાડી ગામ આવત. મુખે આવતાં જજો, ત્યાં છરા અને લોઠાની છરીઓ સારી બને છે; વળી કપડવંજના કાચ ને સાણ પાસે રહી કરાવજો, અને ધર તરફ વરસાદ (૫) કાઠી આવવાડનાં કદનાં ને ઝાલાવાડનાં જુમણાં સારાં ગણાય છે; તેમ અંખાવની મુ-

વડેણી અને સુરતનાં જમણાં આગં ગણાયછે; ધણી પાપડી ને આરી યરણી તપાસીને સુરતથી લાવજો, ને ઘર તરફ વરસાદ. (૬) નાશકમાં આગ કળ સીઆ અને આરા પાન પુને મળેછે, તેમ યરાનપોરનો સેલારશ અને પેઠણની પાધ-ડીઆ ધણી પંકાયછે; આરી શાલ તો કારમીરમાં અને છે એ તો જરૂર મંગાવજો (૭) ને કાર્શીના લોટા ને પિતાંયર તેમ માળવાનાં અપીણને છાંયલ, અને રેશમી કારનાં ધાતીઆં નામપોરના તે આચવાને જાતે જઈને લઈ આવજો આંક તો ધણી અંગાળામાં નાખજે તે લઈને હીશાય માંડી વાળજો, ને ઘર તરફ વરસાદ (૮) ધાળેગમાં ૩ આર થાયછે; અને એ જુલ્લાની આમપાસ ના ગામોમાં ધર્જી આરા થાય છે; તેમ હાથીદાંત સીહલદૂપમાં થાય છે ને મું-અઈ તો હાલ સોનાળી છે (ત્યાં ધણી આમંત લોકો વસે છે,) ત્યાં નાણાની ટંકચાળ જોઈ મુખમાં પધારજો, ને ઘર તરફ વરસાદ પેલેલાં (૯)

પેંડા મથુરામાં મળે અને જયપુરના ચિત જુઓ, કચ્છના ઘોડા આસ થાયછે, તે લોતને ખુશ કરેછે. (૧૦.) નવાનગરમાં (નમનગર) જઈને જુઓ ત્યાંના કંકુથી કામ થાયછે, તેમ વાગડ (કચ્છનો એક ભાગ; એમાં પાલણપૂરનો પૂર્વ તરફનો મુત્રક પલુ આવેછે) ત્યાં મગ ને બાજરી દલપતરામે મળતી લીડી છે. (૧૧.)

પાઠ ૧૪૭ મો.

બેલ (અ) માટું મરજ; મગર મરજ.

જળચર (અ) પાણીમાં રહે-નાર.

કાલર=જુલતી ચામડી.

સરજમુખી (અ) એક જાતનું સુજના જેવડું ફુલ તે સુરજ ઉગે ત્યારે ખીલેછે ને સુજ આયમે ત્યારે કરમાય છે.

વલ્લુ=ખુલ્લું; પેલિણું. સરખી (કા) જાપાવરના આ

મડાના પતળા પડમાથી જે સીકણી વરડું નીકળેછે તે.

પાઠ ૧૪૮ મો.

ખાલ [આ] વીચાર.

જેઅમ (હી) તાશ થવાની ધારતી; વીમા.

વામ=આમ; ડા હાથ.

ગરગડી=ધરેડી; ગાળો;

વીલાં=સુનાં; છુટાં.

દરકાર (કા) પરવા.

પાઠ ૧૪૯ મો.

તાલુકદાર (આ. કા.) પરગ-

લુનો ધણી; ઠાકોર; જમીનદાર.

આશાપુર=કલ્પીત ગામનું નામ.

ગદી=નાનો કોટ.

મરણપોપણ (અ) યુજરાતનું જરો.

માદી=સીધું આમાન વેચનાર (નાઉદમી.)

વજ્રકા (આ.) સરકારથી ઈનામમાં મળેલી જમીન; જગીરી.

અવીચારી (અ) વચર વીચા

નેના.
 ઉડાઉ=ફફકડ; અરાય રસ્તે
 પૈસો અરચનાર.
 ચારઃ (અ) ચારપૈડાનીગાડી
 બપડો=દોર; દબદબો.
 ઉભણી=મીઠામી.
 રામજણી=ચુણકા; કચની;
 નાન કં નારી.
 વણાંસી (અં) કારીના.
 દેવતાઈ (સં) ધર્મી.
 લાણાં=પ્રથમકતી બદલ શા
 કડ; આંડ રેશમી કપડ,
 કે કું વામણ આખીન્યા
 તે વેહેચવું તે.
 દુગુણી (મં) અરાય ચુણ-
 ના; નહારા.
 પાઠ ૧૫૦ મો.
 નગારખાનું (ફા) નગારકે
 ઢોલ વગાડવાની જગો.
 પુઈ (ફા) એક જતનું ના-
 નું બાજુ; પોપટ.
 લેવડ દેવડ= લેવુંદેવું; લેણ
 દેણ; બીરધાર.

રોકડ=રોકડા પૈસા; નગદના
 (ચું; નગદો.
 માખ (ફા) આખર.
 મેહેનો=મુનીમ; મુમદી
 ગુમાસ્તા=વાણીતર.
 ઘરેણું=ગીરવી.
 એકપગી=હેસીલી.
 ઉલટી=પીરફ; ગામી.
 નેતર્યે=જમવા તેડ્યા.
 વણીચીએ (મં) વીરતાચીએ
 બ્યાન કરીએ-
 પાઠ ૧૫૧ મો.
 ડખોડખ=ટપોટપ.
 હકમનામું (ફ) ફેમલ નામું.
 પૈમ. અપાવાઆપતતોછા-
 પાના કાગળપર જડજમી
 મહીનો ધખીત હકમ.
 જાતી (આ) કલમખંચી
 રાતોરાત (મં) રાતના વખ
 તે રતોવાઈ.
 કુલણુજી=કુલાવ્યો કુલેને જે
 ચડવ્યો ચડે તે; ચડેજન
 ઉ બેઠેજન લાલાજી

અડમરો=આમરો.
 વરો=ન્યાતી અરચ; જમણ
 વાર.
 ગરચ [મં] પૈસો.
 જશ (મં) માન આપક
 મામોવડીઆ=મામા વાળો;
 હમમાથો.
 પંગત (મં) યોગ; લોકોહ
 રખ ધ જમવા બેઠેલા તે
 કુલય=કુલાવડો; ગવ.
 અરજી (આ) ફરીઆદ.
 હારય (મં) મનક.
 નીધા (મં) ચુગલ; ચાકી
 યોચરતાં (મં) યોજતાં
 ચંદરવા=લગતને વખતેઆં
 ગણાં આગળ છેએ ગા-
 મ મામા છાપગ માથેજન
 હં જાજમ જેવું ચોખ્ખુંકુંહ
 ગડું બાંધેજે તે.
 ગંડ=નહારી બાયડી.
 ટેકો=આધાર; મમત; (ટેક-
 નું બહુ વચન.

(કવિતાની સમજૂતી.) (૨૨)

કુલણુજી તમે ચડાવ્યા કેમ ચડી ગયા, ને આ આવક જાવકનો (પેદામ
 તથા અરચનો) આમરો તમે કેમ ભુલી ગયા મારા કુલણુજી. (૧.) માથાપર દે-
 વું કરીને તમે ન્યાતમાં અવગ વરા તો મારા કીધા. અને પાંકો નાણાં અર-
 ચીને લોકોમાં જશ તો મારા લંધા મારાં [૨.] પોતાનું ઘર પૈસીને ન્યાત જ
 માડવાને ધી માકર તો લાવ્યા અને મામવાળા કરતાં જમણ પણ ધણાં મારાં
 બનાવ્યાં મારા. (૩.) મોટા ભારી રેશમી બોટીઆં પેહેરીને તમે પંગતમાં ફૂંધા,
 અને મનમાં કુલાડો કરીને મુજ પર હાથ ફેરવ્યા માં (૪.) પણ થોડા દહાડા
 ગયા કે મામનાર માંગે નાણાં, પણ તમારી પાસે નાણાં તો ઢોલ (કંઈ ઢેકાણાં

નહીં મળે) મારાં (૫.) પછી કુલભુજી ઉપર ફરીપાદો થઈ ત્યારથી, ને માલ
મીલકત જપત કરીને કાલડયાં ધરમાંથી (રખડતા કર્યા) મારાં (૬.) કુલભુજી
તમને જેણે કુલાનીને ચડાવ્યા, તેતો આ વખતે કોઈ મદદે ન આવ્યા મારાં
(૭.) પચી કુલભુજી તો કુંડો શેષવા (કુવામાં પડવા) ચાલ્યા, પણ પૈયા ૧૫ના
કોઈએ આશીર્વાદ ન આપ્યા, [પાસે નહીં મળે કોડી તેથી કોઈ આવી નહીં ઉભા
હોડી] મારાં (૮.) જે લોકો જમતી વખત મારાં મારાં વખાણ કરતા, તેઓ
આ વખત હાસી કરીને પગાડી બદલોઈ કરવા લાગ્યા મારાં (૯.) અરસ ક-
રતી વખત તો ધણાં ધણાં વખાણ કરીને તમને ચડાવ્યા, પણ આ વખત તો
અણધારમાં ઠરાવ્યા. મારાં (૧૦.) મારાં પીતાંબર પેદેસ્થાં ને બારણે ચંદરવા
બાંધ્યા, પણ આ વખતે તો ઘર બાળીને તીરથ કરવા ચાલ્યા મારાં (૧૧.)
કુલભુજીની બાપડી પણ છેડો વાળી કુલભુજીને નામે રહે છે પણ કુલભુજી તેતેનો
કથો ટેકો (દીલાસો.) આપ્યા વગર, અથવા પોતાનો ટેક છોડી ચાલ્યા મારાં
(૧૨.) ભોળા અદમીને જે કોઈ નઠારી સીખામણ આપશે, તે માથે ગરીબના
નીમામાનું ધણું પાપ લેશે મારાં (૧૩.) મટે દલપતરામ કવીની સીખામણ
મનમાં લેજે તો, માથા પર રેલું કરીને ન્યાતી અરસ નહીં કરજે મારા કુલભુજી ૧૪

પાઠ ૧૫૨ મે..	મદાવરુ (મં) માધુ વગેરે. ચુરમું = છુટો લાડો.
જંગમ (મં) ઉપડી શકે એ-	ને ધરમાદા સીધું આમા હચ્છતો (મં) ચાહતો.
વી મીલકત (પૈસો ટકોમા	ન આવવાનું મોદીઆનું મદ્યુણા (મં) આગ આવ્ય-
લમતા; ધરણું ગાંડું વગેરે.	પરખ = ધરમાદા પાણી પાવા- રણનો મદાચ્છણી.
રૂથાવર (મં) ઉપડી શકે ન-	નું ટેક લ્યું.
છીં તે; (ધરખાર. જમી-	ભીક્ષ (મં) ખેરાત.
ન, વાડી, વગીફાવગેરે]	સીધું = કાચી રસોઈ.
આખાવીખી = કુળ બાણી;	મં તોખી (મં) તરપતકરી
પાએમાલ; કંગાળ.	કરણ (મં.) બર્માજી રાજા;
પીએર = બાપનું ધર.	(પાંડવનો બાપ.)
સીટીટ = પીકકાર; ગુચ્છકાર.	ભીક્ષુક (મં) ભીખારી.
વખોડવા = વગોવવા.	પાઠ ૧૫૩ મે..
દુરાચરણી (મં) અરાળ આ	ધર્માત્મા (મં) પુન્યાત્મા; ધ
લના.	મીષ્ટ; મખી.
રસોઈ એ = રાંધણી એ.	ખ્યાતી (મં) પ્રતી.
જીજ્ઞ (આ.) હલકો; થોડો.	હાયા (મં) આશરો.

लेखने=गले; पत करे.

पाठ १५४ मे.

छिमी [मं] मेहेनगु.

छिमी छोक=महेरात; पु.
छी मीते.

वरेभारयु (मं.) रस्ते नतो
माछेम; पंथी.

अपंग (मं) शरीरे जोडवा-
ना; आप्ति ओधना, प-
गे लुना वगेरे.

गोठे=नगरमांआवे; गमेतेम
ननमान (मं.) गोरनापराक.

अहस्थ [मं.] मोठा कुगु.
आपउ दार माछुम.

मपाडु=पाड; आभार. ;
अपकीरती (मं) अदनाम.

दवापानु (झ.) दरदीओमे
ओमउ मगवानु ठेमाछु

उगतो=हालतो; नाथीहाडे-
हेतो.

गवैया=भारंगी नरधं आधे
राग काहाडी नारा; ग
धर्व.

छनाम (आ) पुशी अदलकछ
अक्षीम आपपुं ते; म.

रपाव.
आपुण्य (मं) आपरदा.

प्रह्वायस्था (मं) धडपलु.
स्वर्गवासी (मं) स्वर्गमां रे-

हेनारो.
अमान (मं) अमलपलुं;

मुठपलुं.

पु-पवान (मं) धर्मात्मा.

पाठ १५५ मे.

महाभारत (मं) मोरोधिउ.

आधार (मं) आभरो.

नीराधार (मं) आधार वगरनु
मवाल [आ.] प्रम.

पाठ १५६ मे.

सी.हृता (मं) माप्तीती.

आकषण (मं) अंयतालु.

रनकलु (मं) कली; रन.

गुस्त्व (मं) भार.

नीरजव (मं) जव वगरनु
(नीर-जव.)

सूरी (मं) दुनीआ.

ऐमन (मं) मेन.

अठकाव=हकत.

गुस्त्वकषण (मं.) भारनु
तालु-मेयालु.

पाठ १५७ मे.

मजव (मं) जवपालुं.

शंका (मं) वदेम.

भीम=धयाकाथी.

भुरत=मीध; द्यान.

नजवी (मं.) हलकी; जव-
वीनानी; गुन.

पाठ १५८ मे.

आनंदी (मं) मंतापी.

अगता=अदेपाछ करता; की
नाभार.

पार=हेत; माहा.

परगजु=पर कल्याणी.

आपरवारथी (मं) आप म

तमपी.

नगाश (झ) तालु; ओर.

कल्यालु (मं) इड; छीत.

पंपाणो=दीलामो आपी हा-
थ करेता.

आमनावासना=सेवा आक-
री; परदाम.

अदलो (आ.) पाड; अवेन.
सुपाल [मं.] भारे छोकरो

(माइं वामलु.)

पाठ १५९ मे.

छीत (मं) कल्यालु.

भाग्यदशा (मं) नसीयो; त
पोपन.

परवारी=पुरी थछ.

वेशा=रंकीपान्छी.

वलुन=वेपार.

नाय (मं) हलको मालुम.

आपलु=जोड; अेप.

गीवीत (मं) जवतर.

अजीओ (मं) जेरावर मा
लुम.

कलेह (मं) कंकाश; कजीओ

आलुनारपात=नखीता न-
छीते.

हुंकारावलु=वगर हुंकारे.

भ्रंजवलु (मं) वगर इमी
अे; अभाप.

भद (मं) अहंकार.

हाम=हमपुं; मजक.

मरप (मं) माप.

हांसी=मजक; येष्टा.

જ્યુમટ્ટે=જ્યુને; જ્યુગારે.

પરહસ્તે (નં) પારકાને હાથે
પારકા હસ્તક.

દેવાદાર=કરજદાર.

બયાદીક(મં) ખીક વગેરેનું

યાનક (મં) ઠેકાણું.

વરજી=છોડી.

વીંધી (મં) રીત; કીયા.

વંદી (મં) નમી.

લોકાક (મં) દુનીઆ દારી

નું; મંઝારી.

લોકાતર (મં) લોક થકી ઉ

પર; ખીજ લોકની.

વીરવીજ્ય=એક ગોરજી ક-

ચીને કવી થઈ ગયો.

મોહનનેલી=મોહ પમાડે એ

વાવેલ.

(કવિતાની સમજૂતિ.) (૨૩)

માગ માણ્યો (સ્ત્રી ને પુરુષ) હેતુ રાખીને આ મારી શીખામણ માં-
બગળે, શીખામણ દેતાં ને યુરસો કરે તેની બાગ્ય દશા પુરી થઈ એવું બ-
લગળે, માટે માંબગળે તમે મારા માણ્ય હેત. (૧) રંડીયાજ સ્ત્રી સાથે વેપાર
ન કરીએ, ને નીચ સાથે પ્રીત રાખીએ નહી; તેમ જો કરીએ તો લાંછન લાગે
ધરના પૈયા જાય, ને તેથી જીવતરને તજી દઈએ. માંબગળે. (૨) કામ વગર
પાંકે પેર જઈએ, ને તોહિમત આવે કોઈને ગાળ ન દઈએ; તેમ કોઈ બળવાન
પુરુષ સાથે પાપ ભીડીએ નહી, ને કુટુંબના મણમ સાથે કજીએ કંકાસ કરી-
એ નહી. માંબગળે. (૩) અજાણે ગામ જઈએ નહી, અને જાડ તળે રહીએ
નહી; હાથી ધોડા મારી જતા હોય તેથી તથા નઠારા માણ્યમથી આશ્રા જઈને
અસીએ. માંબગળે. (૪) રમત કરતાં મનમાં યુરસો લાવીએ નહી, અને ખી-
કવાળે રહેને જઈએ નહી; અને જ્યાં ખે માણ્ય છાતી વાતો કરતા હેય, ત્યાં
ઉભા રહીએ નહી. માંબગળે. (૫) હુંકારા વગર વાત કરીએ નહી, અને વગર
રૂચીએ જમીએ નહી; પૈયા તથા વીંધાવા મદને છોડી દઈએ, અને નમતા
સાથે નમીએ. માંબગળે. (૬) મુર્ખ, માધુ, રાજ, ને વીદ્વાન એટલાની મજાક
કરીને હસીએ નહી; તેમ હાથી, વાઘ, આપ, ને માણ્યને લડતાં જોઈને દુર
અસી જઈએ. માંબગળે. (૭) કુવાને કાઠે કોઈની મરકરી કરીએ નહી, અને
કેક કરીને ભટકીએ નહી, તેમ ઘર વેચીને ન્યાતી ખરચ કરીએ નહી, અને
જ્યુવ રમીએ નહી. માંબગળે. (૮) બાણતાં ગણતાં આજમ કુકી દઈએ, અને
લખતાં વાત કરીએ નહી; અને પારકાને હસ્તક પારકા દેશમાં દુકાને આપણું
નામ આપીએ નહી. માંબગળે. (૯) નામુ વખતે વખતે લખી રાખો આજમ
મુંકી દો દેવાદાર ન થઈએ ને દુગવણ ખીક વગેરેનું ઠેકાણું છોડી દઈને
ખીજે દેશ જઈ રહીએ. માંબગળે. (૧૦) માત ને ખાળે માથું નમાવી બાપને
મજામો કરવી; અને પ્રમુને નીત્ય ખરાખર કિાથી નમીને મારાં કામો કરીએ.
માંબગળે (૧૧) આ લોકના ને પર લેકના મન ને વસ્તે આ મારી શીખા-

મણ રચેલી છે, તે રૂડા પંડિત વીર વીજ્યના મોહોડાની વાણી તે મોહ પમાડે
એવી છે. તમે મારા માણસ હેતથી આ મારી. (૧૨)

પાઠ ૧૬૦ મો.
મધ્યાત્મરી (મં) વચમાં ય-
ધને જનારી.

મધ્યાકર્ષક (મં) વચમાં યધ
ને ખેંચનાર.

પ્રમાણ (મં) સરખાપણુ પ
રીમાણ.

ચક્રચક્રર=ધ્રુમરી ખવાડીને
ગોળ.

બેહદ (આ. કા.) હદ વગર-
નું; ધણુ જ.

પાઠ ૧૬૧ મો.
ઉપગ્રહ (મં) નાનો ફરતો ચ
હ; ચંદ્ર.

સુરજમાળા (મં) સુરજની
માથે પૂરવી ને ગ્રહ આ-
વેલા તે.

ચંદ્ર (મં) ચાંદ; ચાંદો.
અગણીત (મં) ધણાજ; ગ
ણાય નહી તે.

ધોળીશ=વીચારીશ.

પાઠ ૧૬૨ મો.
મખાવત (આ) ઉદારતા.

ઈંદાન્તા (મં) મોટું મન; હો
લો જીવ.

મેઃકમે=ખુલ્લો; દોલો.

શ્રાપ (મં) યદ દુઆ

ગેરઆપક (આ. કા.) અ-
પમાન; ખે ધજત

શાખારી (કા) માન.
પુશામત (કા) કાલાવાલા
આજીજી.

દેશ કથ્યાણુ (મં) દેશનું ર
કું કરવું તે.

પાઠ ૧૬૩ મો.
ઉતેજન (મં) ઉશ્કેરણી પ-
છી; મોહ.

ગેરધનશક્તિ (આ) ખોટો ન્યાય
હક (અ) અચીકા; દલો.

વીરનારીને (મં) વણુવાને;
હમીકત માથે.

પાઠ ૧૬૪ મો.
અવલોકન (મં) પરીક્ષા;
ધ્યાન આપીને જોવું

પ્રકાશીત (મં) તેજવાળો
ખંડીત (મં) ખાંડો; ઉણો;

અપુરો.

અસ્ત (મં) આથમવું.

મખખ (આ) કાગણ.

પાઠ ૧૬૫ મો.

હાયવૃદ્ધિ (મં) નાશનો વધા-

રો; દીનપરદીન ધટતી.

મન્મુખ (મં) સામું.

ખીખ (મં) કીરણ.

કુંડાણુ=ગોળ ચક્રકુંડ.

પાઠ ૧૬૬ મો.

નીરમ=નેવહ; વાહાણુ. નમે

નહી માટે સમનોત્ત કર-

વાને બરેલો બાર.

વીરશે (મં) દુઃખી કરશે
આમા (મં) હુકમ; રજા

પ્રમ (મં) સવાલ.
શીક્ષક (મં) શીખવનાર; ખો

ખ કરનાર.

પાઠ ૧૬૭ મો.
ગણીત (મં) આંકડા માંડી
છીશાળ ગણવાની વીધા

મમરયા (મં) કોહોડો; બેદ
પ્રમ; ઉખાણો.

મરદ (કા) બપડો.

મેરી=ખાવડી; સ્ત્રી.

ખાખા (મં) ડોકરી; સ્ત્રી.

છતી=જાહેર.

માય=જથો; ટોણુ

પ્રોઠ (મં) મોટું.

પત્રે (મં) પાંતર.

પાન=પાંતરાં.

ખારી (હી) વાહાણી સ્ત્રી

પારખુ (મં) શોખી કાહાડખુ.

કણુ (મં) કાન.

ગોરી=રૂપવંતી સ્ત્રી.

અર્થ (મં) અડધા.

ચોથમવાયો=ચોથા ભાગના

મવાયા (રૂપીએ પાંચ આ

ની જેટલા.)

શિવાળ (મં) લીલ.

ખે કર (મં) મેહાથ.

ચંપક (મં) ચંપાનાં ઝાડ હો | મીઠી (મં) શાહીદી.
 ય ને વું વન. | ખાંત=ખુશી.
 શાસ્ત્ર (મં) ગણીત વીદ્યા | કોતક (મં) અજ્ઞાન.

પારખ (ન) શોધ.
 ટાંક (મં) મવાયા બંર.
 ખટ (મં) છ; ૧

(કવિતાની સમજૂતી.) (૨૪૦)

૧-એક મરદ ને એક બાપડી રસ્તેથી જતાં હતાં એવામાં એક આંબાળું ઝાડ આવ્યું, તેની નીચે બસીએક કેરી પડી હતી; ત્યાં બંને જાણીએ એકેક ગામડી બાપી ત્યાં એ બાપડી મરદને કેહેવા લાગીકે, મરી પામે જેટલી કેરી છે તેના કરતાં તમારી પાસે બમણી છે; પણ તમારામાંની એક કેરી પડી તે જ્યારે મેં મારામાં નાંખી ત્યારે આપણુ બંનેની પાઝ કેરીઓ મરખી થઇ પડી. ત્યારે કોણે અજબ કેરી કેટલી હતી?

જવાબ-ને મુજે સીલીકમાં છ હતી તેમાં મરદે જેણાં ચાર બાંધીને બાપડીએ બે; પણ જ્યારે બાપડીએ મરદમાંથી પડેલી ૧૮મણીથી ત્યારે બંને પાઝ લણુ લણુ થઇ પડી, એવી રીતનો એનો ખુશ થો છે.

૨-એક મોટું પક્ષીનું ટોળું આકાશ તરફ ઉડીને આવ્યું, ત્યાં વનમાં મોટું ફેલાયેલું વડનું ઝાડ હતું તે બધા પક્ષીને ગમ્યું; તે ઝાડપર અડેક પાંતરે અડેક પક્ષી બેઠું, પણ એમ બેઠનાં ત્યાં એક પક્ષી વધુ એટલે બધા પક્ષીઓને તેની જગો કાવ ને શીકર થઈ; ત્યારે કરીને અડેક પાંતરાં પર બેબે પક્ષી બેઠાં ત્યારે તે એક પાંતરે વધુ ત્યારે બોલો પક્ષી કેટલાં અને પાંતરાં કેટલાં તે ગણીને સીધો જવાબ દેઓ?

જવાબ-પાચી કહે એતો મેં જાણ્યું, હું તમને કાને કહી મંબજાવું તે માંબજા; એ પક્ષી તો ચાર છે અને પાંદડાં ત્રણ છે.

૩-એક રૂપયંતી સ્ત્રી નદીના કીનારા આગળ ગોખમાં બેઠી હતી, ત્યાં એ કાએક પોતાનો ભાતીનો હાર ગુટથો; ને તેમાંનાં ભાતી તે કીનારા ઉપર ઘેરાઈ ગયાં તે હારમાંના અડધાં ભાતી જરા વારમાં પાણીમાં પડી મથાં, અને ચોથા ભાગના મવાયાં અડધા કચરામાં જઈને પડ્યાં; તેમ છતાં ભાગનાં લીલમાં ગવડીને પડી ગયાં. ત્યારે કહે બધાં મળીને એ ભાતી કેટલાં હતા? તે બાઈના હાથમાં તો ફક્ત બેજ ભાતી રહી ગયાં.

જવાબ-છો બાપે ૧૯ ને અડધે ભાગે ૪૮, તેમ જોના ચોથા ભાગના મવાયા ૩૦ થાય, એટલે ૯૧ ભાતી તે હારમાં હતાં.

૪-પક્ષીનાં ટોળાં બે જાએ આકાશમાં ઉડતાં આવ્યાં, તે બંને ચાંપાના અકવનમાં આવી પહોંચ્યાં. ત્યાં એક ટોળું બીજને કેહેવા લાગ્યું કે જો તમારા-

માંથી એક પક્ષી આમામાં આવે તો આપણે જાનો ટોળાનાં પક્ષી મરખાં થ-
હને તે વાત બધાને ગમે, ત્યારે તે ખીચુ ટોળું બાધ્યુ. કે તમારામાંથી એક
પક્ષી હમારામાં આવે તો હમા તમારાથી બમણા થઈએ. ત્યારે દરેક ટોળામાં
પક્ષી કેટલાં હતાં તે કહો?

જવાબ—એનો જવાબ દેવાને વીલમ શાનો? ગણિત શાસ્ત્રના આધાર પરથી
પણ માલમ પડે છે કે એ વાત માચી છે. પેટેલ ટોળામાં પાચ ને ખીચનામાં સા
ત એમ બધાં મળીને ૧૨ પક્ષી હતાં.

૫—મેં દોસ્તદારો હતા તેમાં એક કહે કે હું ૨ મવા જઈ એટલે એકે મવા-
શર ખુશીથી લાધું આજી; ત્યારે ખીચએ પોણો શર લાધું, એટલે તે મા લીજે
દોસ્તદાર અવશે ને તેણે બરાબર હીરએ આધું, પછી તે વીચએ આધા બ-
દલ ૨૦ પૈસા આપ્યા. હવે એ ૨૦ પૈસા મે જણાને વહેંચી આપવા એના અ-
જબ મરખાં વાત છે, તેને વારતે મામજદાર કવી એવું કહે છે કે મમજુ વીદાન
નર હશે તે એ વાતના શોધ કરી અરો જવાબ દેશે.

જવાબ—સેરના ૭૨ ટાંક પ્રમાણે મવા સેરવાળાના ૯૦ ને પોણો શેરવાળાના
૫૪, બધા મળીને ૧૨૪ ટાંક થયા; તેમાંની મરખે હીરએ ૬૨ એક જણે ૪૯
ટાંક આધા. હવે વીચ મળસે ૪૯ ટાંક આધા તે બદલ તેણે ૨૦ પૈસા આપ્યા
ત્યારે આઠમે ભાગે ૪૦ એટલે ૧ ટાંક પોણા શેર વાળાના આધા, કેમકે તેના
૫૪ હતા; ને બાકી એવા મત ભાગ જેટલા એટલે ટાંક ૪૨ મવા શેર વાળા-
માંથી આધા, કેમકે તેના ૯૦ ટાંક હતા. ત્યારે ૨૦ પૈસાના આઠ ભાગ કરવા તે
માં મવા સેરવાળો ૭ ભાગના ૧૭૫ પૈસા લે, અને પોણો સેરવાળો એક ભાગ-
ના અડી પૈસા લે.

પાઠ ૧૬૮ મો.

મહામત (આ) કુશળ.

સુદ્રઠ (મે) મારા મજબુત
બાંધાના.

અંગબળ (મે) શરીરનું ને
ર; (અંગ—બળ)

પાઠ ૧૬૯ મો.

માલમીલકત (આ) માલ મ

તા; પૈસા ઉપર એવી

ચીજો.

સારાંશ = (મં) મતબળ

કબજો (આ) સ્વાધીનપણું

તવંગર (ક) પૈસા વાળા.

પૈતર = પૈર; મહેનત મજુરી

મં પાદન (મ) મેળવવું.

ગલોલ (ક) નાની ગોળી

એકુત લોકો કામગીમાં ધાલી

કેકે છે તે.

જન્મારો (મં) જન્દગાની.

પાઠ ૧૭૦ મો.

જરૂરીઆત. (આ) જરૂર;

અગત્ય

કણીઓ = ઘાણા પેચના; ૧

નેરતી.

માયાકૂટ = કડાકૂટ.

મુલવવાન (મં) કિમતી.

પાઠ ૧૭૧ મો.

મુકરર (આ) ઠેવેલા

મોહોરો (ક) શીકો.

ખાયાશાઈ = વડોદરીઓ (વ.

ડોહમાં પડતો)
મુખાધારો=પોળીજી, (મું-
બાધમાં પડતો)

હબ્બુ=અડીકો.
અથેલા=દોડ પછી.

મુગમ=મેદલ.

ગાળીઆં=આસ્તીઆં.

ગીની (અ) જોનાની ગેણી
(૨૧ વાલગી.)

તોડો=રોકડનો બાંધેલો શી-
કકો; કોથળી.

એક નોઠ (અ) નાણાની પે
દીની સીડી.

ખાતરનીશા (આ.ફા.) આ-
તજમાં; ખાતરી.

પાઠ ૧૭૨ મો.

મંચકું (મં) એકકું કરેલું
તે; મંડોળ.

પેદી (હી) મરાફની મોઢી
ફકાન.

બાગ્યવાન (મં) નસીયવાન
નેસ્તી=સીધું મામાન વેચ-
નાર; મોઢી.

મંડોળ=ચાપલું.

પેરવી (ફા) બાળ; તપામ.

તાકો (આ) મોટો ગોખલો

સીથરેલાલ=ફાટાં પુટાંલુગડાં

પેહરનારો.

ઉમેરો=વધારો.

એવિંગેક (અ) અથેલું

નાણું વીઆળે મુકવા-

ની પેદી.

મામાદરકત=મામો મણમ

ચોપડીમાં ખાતું પાડી

આપેકે તે.

મુમાસ્તી=વાણીતરી.

અરચ મુટલુ (ફા) પરચુટલુ

અરચ.

આડત=મરકત; હસ્તગ.

તીન્નેરી (અ) અન્નેનો.

ફંકારો=ગુજારો.

પાઠ ૧૭૩ મો.

રાચ=વણવાનું એજાર.

કલ્પિત (મં) કલ્પનાથી કરે

લા; અટકળથી ટોકેલા.

ટોપાકું=એક જાતનું જાકું

લુગકું; જો

રવટ (મં) ખુલ્લું.

પાઠ ૧૭૪ મો.

એકદમ (હી) એકાવારે;

જથાખંધ.

મંજળ (ફા) કોર; પોહાળી

ફરતી મુગજી.

નીતરવું=ધીમે ધીમે વેહેવું;

ચોખ્ખું.

ફાળકો=રેશમ, મુતર લપેટ

વાની ફંકી પરતી.

પાઠ ૧૭૫ મો.

એકર (અ) ૪૮૪૦ ચોરસ

વાર; ચાર રૂડ.

કરામત (આ) હીકમત.

પોરવ્યા=પોવા.

દરરોજ (ફા) હંમેશા

આવૃત્તિ (મં) ફરીથી થવું

તે; (એકવાર થઈ રહે કે

ખીજી વાર થઈ રહેકે ત્રી

જી વાર, એ પ્રમાણે ક-

રવું તે.)

પાઠ ૧૭૬ મો.

ગોડીજી=મંચાથી કતાપલું

ઝીણું મુતર.

લોઠવું=કપાસમાંથી કપાસી-

આ તથા ૩ જુદાં પાડવાં

પરખો (ફા) કપાસ પીજવાનો

નાનો રેડીઓ.

તાંત=અકગના આંતરડાની

૩ પીજવાની દોરી.

પાઠ ૧૭૭ મો.

રોજગાર (ફા) વેપાર.

કિધાકું=ખુલ્લું.

ખીયા જાપ=ખીયાથી જાપ

વું તે; મુદ્રા જાપ-

પાઠ ૧૭૮ મો.

મમરીને=મુધારીને.

મુધોરાવટ=મુધારો.

મંપત્તિ (મં) દોલત.

ફુમાશ (આ) પોત; ઘટપણું

કિણવું=ઝાડકલું; કચરો ક-

સ્તર કાહડાંતો.

પાઠ ૧૭૯ મો.

જીમલડી=જીમ; જીભ્યા.

હરીયુલ (મં) પરમેશ્વરનું

જન-રમણ.

જાતરી=જાતરો.

નવરાઈ=કુરમદ.

ખટરશ (મં) ઝરમ. (ખોટો

આરો, કડો, તીઓ, મી	સ્વસ્ત (મં) પોતાનો માણ્ય મુસ્તક (મં) માથું.
ટો, ટુરો.)	મ-મગો વાલો.
મગડો (છી) ટુટો	મરસ્ત (મં) મગણુ.
જુએ=ધુમે; આત્રી પડે.	રામ નામ (મં) રામનું નામ
આંતકાળ(મં) મરવાનો વખત	પરમેશ્વરનું બજન; હ-
ટોળી મંડળી.	રી કીરતન.
	કુપ (નં) કૂંડા.
	હરી ગયા=લખ ગયા.
	દીપક (મં) દીપા.
	ધેન=પુત્રારી.
	તરથે=તાર પડથે.

(કવિતાની સમજૂતી.) (૨૫)

હે જીભ્યા, (જીભને માણ્યનું રૂપ આપીને કહે છે.) તને પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરતાં આટલું બધું આજસ ક્યાંથી બરાબ આવે છે, કશી વાતનો લ-વારો કરવા જેવો તો તને જરા વાર કુરમદ મળતી નથી, અને તરત મોંમાંથી બોલી ઊઠે છે. માટે હે જીભ્યા તને પરમેશ્વરનું (૧) પારકાની આડી ચુમલી કરી દેણ તો તેમાં તું ખતી રહે છે. અને હ તરેહનો રમ (ખટો, આરો, કડો, તીઓ, મીટો, ટુરો,) તેનો સ્વદ કાઢાડવાને તું તૈયાર છે; તેમ કજીઓ કંકાજ કરવામા તું ધણી ધુમે છે, અને પરમેશ્વરનું બજન કરતાં તને કંટાળો આવે છે માટે હે જીભ્યા. (૨) મ-તી વખત વાહલા કે તેજવેરી થાય છે તે કાંઈ કા-મ આવડું નથી, ઉલટાં તે તો તારી પાસે જ બધું હશે તે પોતાનો મગો બજાવે લઈ લેશે, ત્યારે આંખ યોળાને રહેશે માટે હે જીભ્યા. (૩) મરતી વખત થઈ ત્યારે કહેશે કે તબ લાવોને ટુગરી લાવો, અને એને કાંઈ રામનું નામ મંબળાવો; પણ પેહેલા જ્યારે જીવતો કરતો હતો ત્યારે તો મ.ધું નમતું નહીં (જરા પણ ઇશ્વરને વાદ કરતો નહીં,) ત્યારે હવે પ્રભુનું નામ મંબળાવ્યાથી શું કા-યદો યાય ? માટે હે જીભ્યા. (૪) ધરમાં આગ લાગ્યા પછી કૂવો જોદાવવા જાય તો એ કુવામાંથી પાણી કાઢાડીને ત્યાર પછી આગ રી રીને બોલવાશે ! તેમ જ્યારે ચોરો ધરમાંથી માથાપુ જી લઈ ગયા તો હવે દીપા લાવી અજવાળુ કરેથી શું થશે, (મતલબ કે મરતી વખત પ્રભુને વાદ કરેથી શું થવાનું) ? માટે હે જીભ્યા. (૫) જીવ માથાના ધેનમાં ઊંધી રહે છે પણ તું જીભીને તપાસી જો; જ્યાં રે ગળામાં કાંઈ પડી (મરવાનો વખત થયો,) ત્યારે રડવાને જોડી તે કામનું શું ? માટે હે જીભ્યા. (૬) પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરતા કંઈ પૈશા જૈસતા નથી, ને એક બાલ પણ ખરતો નથી. (મતલબ કે કંઈ મેહિનત પડતી નથી,) અને આ સંસાર રૂપી રસ્તાનો (ધર્મના માર્ગનો) સેહેજ પાર આવતો નથી, પણ તે બજન થકી પાર પડશે. માટે હે જીભ્યા તને પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરતાં આટલું બધું આજસ ક્યાં બરાબ આવે છે. (૭)

સમાપ્ત.

જાહેર સ્વર.

હું નીચે સારી કરનાર નમ્રતાપુ-
વક ઝાઢેર કંઈક કે, આ ચોપડી તથા
બીજાં ધણી જાતનાં પુસ્તકો મહારા ગ્રંથોદય
પ્રેસમાં છાપેલાં તથા મુબાઈનાં છાપેલાં સંસ્કૃત,
હીંદુસ્તાની, ગુજરાતી, મરાઠી, ઇંગ્રેજી હીક્ષનેરીઓ,
વૈષ્ણવ ધર્મની વારતાઓ તથા તરજુમાઓ, કાયદાઓ, વૈદ્ય-
દકનાં તથા નાટકો, કીસ્સાઓ, જૈનધર્મનાં તથા સરકારી ગુજ-
રાતી તથા ઇંગ્રેજી વીગરે નિશાળોમાં ચાલતી ચોપડીઓ તથા
ઘેઢેલી ચોપડીથી તે સાતમી ચોપડી સુધીના અર્થે. ઇતીહાસના
મના પ્રસ્નોત્તર, વંસાવળીઓ વીગરે બીજી ધણી જા-
તનાં પુસ્તકો સરસ છાપ ને સસ્તી કીમતે મ-
ળસે. માટે સાંમટી લેવી હોય તેમજો યોરદયે
૩ કાગળ લખી ખુલાસો કરવો. નાટકે
૩ કાગળ લેવામાં આવશે નહીં.

સરનામું.

હરગોવિનદાસ હરજીવનદાસ. પુસ્તકવાળા.

મુ. અમદાવાદ.

બુકસેલર. મહાદેવ રામચંદ્ર જગુષ્ટે.

મુ. અમદાવાદ.

